

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Humanitní studia, obor Soudobé dějiny – orální historie

Bc. Roman Lukáš

**Rozdělení Československa skrze pohledy obyvatel
z příhraničních oblastí – Zlínský vs. Trenčínský kraj**

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Mücke, Ph.D.

Praha 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 29. 6. 2012

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu diplomové práce PhDr. Pavlu Mückemu, Ph.D. za podnětné připomínky a doporučení, které v průběhu tvorby vznesl. Též bych chtěl poděkovat za rady a pomoc, které se mi dostalo ze slovenské strany od paní Doc. Anny Hložkové a Mgr. Lucie Seglové, Ph.D. a potažmo i Univerzitě Komenského.

V neposlední řadě bych chtěl vyjádřit velké díky také všem narátorům, kteří byli neobyčejně ochotní a strávili se mnou při rozhovorech svůj drahocenný čas, protože bez nich by tato práce nikdy nevznikla.

Rovněž bych chtěl vyjádřit své díky Visegrádskému fondu, že mi pomohl pokrýt náklady, které vznikly během zpracovávání této práce.

Obsah:

Abstrakt.....	5
Úvod.....	8
Teoretická část práce.....	11
Metodologie.....	11
Úvod do metodologie.....	11
1.2. Orálně – historické metody výzkumu a paměť.....	15
1.3. Výběr narátorů a forma výzkumu.....	16
1.4. Příprava a zdroje.....	17
2. Historická část.....	18
2.1. Vznik Československa – předpoklady.....	18
2.2. Vliv Masaryka a faktory vedoucí ke vzniku Československa.....	22
2.3. Pittsburghská deklarace a vznik Československa....	27
3. Vývoj a peripetie ve vzájemných vztazích od vzniku Československa až po Sametovou revoluci	29
3.1. Ústava 1920 a první republika.....	29
3.2. Protektorát, Slovenská republika a poválečná situace.....	31
3.3. Od února 1948 až po Sametovou revoluci.....	33
4. Rozdělení federace	37
4.1. Pád komunismu a nastávající ústavní krize.....	37
4.2. Parametry společného soužití.....	38
4.3. Vztahy mezi Čechy a Slováky– poodkrytí příčin neshod.....	40
4.4. Politický vývoj od Sametové revoluce až po volby 1990.....	41
4.5. Pomlčková válka.....	42
4.6. Vývoj od voleb 1990 do voleb 1992.....	45
4.7. Spory o kompetence	46
4.8. Transformace ekonomiky a volby 1992.....	49
4.9. Volby 92 a role Mečiara.....	50

Praktická část práce.....	55
5. „Rozpadové statistiky“.....	55
5.2. Úvod k výzkumu.....	58
6. Představení narátorů a jejich pohled na rozdělení.....	60
6.1. Pohledy českých narátorů.....	68
6.1. Prožívání Silvestra 1992.....	74
7. Paradoxní vnímání druhého státu narátory.....	77
8. Nově vzniklá hranice a s ní spjaté problémy.....	79
8.1. Poutě ke kapličky - Vršatecké Podhradie.....	85
8.2. Imigranti a pašování.....	87
9. Práce a doprava	89
9.1. Změny na pracovním trhu.....	93
10. Další konsekvence rozpadu z pohledu obyvatel	95
11. Vzájemné vztahy, zábava, volný čas, nákupy.....	98
11.1. Zábavy.....	99
11.2. Sport a jiné volnočasové aktivity.....	102
11.3. Nákupy.....	104
12. Zpětný pohled, hodnocení, vyhlídky.....	107
13. Závěr.....	109
Literatura a prameny.....	113

Abstrakt:

První - teoretická část - bude založena na historických pramenech, ale bude přihlížet i k výsledkům dosavadních zkoumání v oblastech politologie, sociologie a v dalších společenských vědách, tak abych dosáhl co nejdříveššího faktografického zachycení toho, co předcházelo samotnému rozdělení na přelomu let 1992/1993. Druhá - výzkumná část práce – se bude zabírat pohledy, názory a prožitky českých a slovenských občanů z příhraničních oblastí na začátek 90. let s ohledem na politické dění spjaté s rozdělením federace a samotný akt rozpadu. Prostřednictvím orálně-historické metody pak tyto rozhovory budou analyzovány a interpretovány, přičemž budou zároveň podkryty důsledky rozdělení pro běžný každodenní život místních obyvatel - Jak se změnil život obyvatel moravsko-slovenského pomezí, kteří žili v bezprostřední blízkosti sousední republiky, jakým způsobem rozpad federace narušil jejich pravidelné volnočasové aktivity, příbuzenské či přátelské vztahy nebo cestování či nákupy do druhé z republik? Poznamenalo rozdělení vzájemné vztahy, mělo za následek ukončení pracovních poměrů? Práce rovněž reflektuje problematiku převaděčství a také si klade za cíl zachytit možné změny v postojích obyvatel vůči rozdělení České a Slovenské Federativní republiky.

Klíčová slova: Rozdělení Československa, rozpad federace, orální historie

Abstract:

The first, theoretic, part of my thesis is based on the historical analysis of mutual relationships of Czech and Slovak people in the common country up to the year of 1992. The thesis also takes into consideration the outcomes of recent researches in fields of political sciences, sociology and other social disciplines to produce the most accurate description of the situation that preceded the break-up of 1992/1993 itself.

The second, research, part of my thesis is effected by the method of oral history. Its aim is to investigate the opinions, views and experiences of various Czech and Slovak border citizens in the first half of the 90's in view of both the political development during dividing the Federation and the impact of the break-up on their daily lives – a new state line in proximity of their homes, establishment of border crossings and customs, changes in shopping habits, problems connected with work on the other side of the border line, visiting friends or organizing common events, school trips and the newly introduced problematics of people smuggling. It also aims to reflect the possible change of mind of some people toward the division.

Rozdělení Československa skrze pohledy obyvatel z příhraničních oblastí – Zlínský vs. Trenčínský kraj

Úvod

Česká a Slovenská Federativní Republika zanikla odbitím dvanácté hodiny silvestrovské noci z 31. 12. 1992 na 1.1. 1993. Na mapě Evropy tak vznikly dva nové zcela suverénní a nezávislé státy bez prolití jediné kapky krve, tak jak tomu jinde ve světě obvykle při dělení státních útvarů bývá jen velmi zřídka. Ve valné většině případů vzbudil poklidný způsob rozdělení údiv u mnohých zahraničních politologů, komentátorů, sociologů, zpravodajů, politiků a dalších lidí zainteresovaných ve světovém sociopolitickém dění. V době po pádu železné opony, kdy se naopak všeobecně očekávalo, že dosud politicky i ekonomicky značně heterogenní Evropa bude usilovat o odstraňování bariér bránících větší integraci a vzájemnému propojení, dochází naopak k dalšímu rozdělení a započetí existence dvou nových států přímo v srdci Evropy. Československý stát, který vznikl dnes již téměř před celým jedním stoletím 28. 10. 1918 na sklonku první světové války, tedy zanikl, když nebude počítat krátké intermezzo během II. světové války, po více než čtyřiasedmdesáti letech společné existence. V této práci se pokusím čtenářům co nejvíce přiblížit, jak k rozdělení České a Slovenské Federativní Republiky (dále jen Československo, ČSFR nebo federace) vlastně došlo a to jak teoretickou rekapitulací vývoje vzájemných vztahů a nejdůležitějších politicko-sociálních událostí předcházejícím aktu samotného rozpadu, tak

prostřednictvím rozhovorů metodou orální historie s různými lidmi z pohraničních oblastí z obou stran současné hranice.

Tento výzkumný projekt je zároveň mou diplomovou prací, ve které si kladu za cíl přiblížit fenomén rozpadu Československa z pohledu obyčejných lidí z příhraničních oblastí, kterých se rozdělení Československé federace nejvíce dotklo, a promítlo se tak i do jejich každodenních životů. Mám za to, že komparace různých a mnohdy protikladných pohledů, prožitků a názorů obyvatel z obou stran hranice může být velmi zajímavé a poučné pro nejrůznější vrstvy obyvatelstva přes politiky, sociální vědce a odborníky až po širokou veřejnost - obzvláště při příležitosti dvacátého výročí rozpadu Československé federativní republiky, což je doba, která uplyne přesně k letošnímu přelomu roku.

První - teoretická část práce bude vycházet z historické analýzy vzájemných vztahů Čechů a Slováků ve společném státě až po rok 1992, kde bude zdaleka nejvíce pozornosti kladeno na poslední léta společného soužití, ale do určité míry pro celkovou přehlednost shrnu ve stručnosti i celé předcházející období společné historie od roku 1918 se zvláštním důrazem na samotný vznik a prvotní uspořádání vzájemných vztahů, protože právě v době vzniku se do značné míry determinuje celé následné soužití a od tehdy nastalých záležitostí a událostí a schválených zákonů se odvíjí i mnohé až teprve v budoucnu se projevující problémy a spory. První – teoretická část - bude založena na historických pramenech, ale bude přihlížet i k výsledkům dosavadních zkoumání v oblastech politologie, sociologie a v dalších společenských vědách, tak abych dosáhl co nejvěrnějšího faktografického zachycení toho, co předcházelo samotnému rozdělení na přelomu let 1992/1993.

Druhá - výzkumná část práce - bude zjišťovat pohledy, názory a prožitky nejrozličnějších českých a slovenských občanů z příhraničních oblastí na začátek 90. let s ohledem na politické dění spojené s rozdělením federace a samotný akt rozpadu. S pomocí orálně-historické metody následně budu rovněž tyto rozhovory analyzovat a interpretovat a také se pokusím popsat důsledky rozdělení pro běžný každodenní život místních obyvatel. Jak se změnil život obyvatel moravsko-slovenského pomezí, kteří žili v bezprostřední blízkosti druhé republiky, jakým způsobem rozpad federace narušil jejich pravidelné volnočasové aktivity, příbuzenské či přátelské vztahy nebo cestování či nákupy do druhé republiky? Poznamenalo rozdělení vzájemné vztahy, mělo za následek ukončení pracovních poměrů?

Pro účely výzkumu s lidmi z moravsko-slovenského pomezí jsem se rozhodl zaměřit na oblast Zlínského kraje - konkrétně na východní cíp bývalého zlínského okresu, který je z národopisného hlediska součástí Valašska. Zavítal jsem do obcí Nedašov, Nedašova Lhota a Sidonie. Na slovenské straně hranic je v těchto zeměpisných šířkách protějškem Zlínského kraje Kraj Trenčianský, kde jsem výzkum prováděl, a to v okresech Ilava - jmenovitě v obci Tuchyňa - a také v okrese Dubnica nad Váhom - zde jsem výzkum uskutečnil v obci Horné Srnie a v osadě Rybníky. Počet narátorů jak z moravské, tak ze slovenské strany byl stejný - a to 5 lidí - dohromady se tedy k rozdělení Československa v tomto výzkumu vyjádřilo 10 lidí z obou stran hranice.

Teoretická část práce

Metodologie

1. Úvod do metodologie

Rozdělení Československa se událo ani ne před dvaceti lety, přesto ale k tomuto tématu už vyšla nepřehledná škála knih s různým odborným zaměřením a rozličných žánrů. Toto velmi rozsáhlé spektrum publikací věnujících se rozdělení federace z nejrůznějších úhlů pohledu a rozmanitými vědeckými metodami bych chtěl doplnit o orálně-historický výzkum, který bude přinášet výpovědi lidí z obou stran hranic.

Zatím jsem se ještě s obdobně strukturovanou prací či výzkumem na uvedené téma nesešel, což se také stalo jedním z důvodů, proč jsem si jej vybral. Od rozdělení ČSFR navíc právě na přelomu tohoto roku uplyne 20 let a mě samotného zajímalo, jaké asi budou postoje a názory lidí žijících v pohraničních oblastech, kterým rozdělení do značné, ať už větší či menší míry, ovlivnilo každodenní život. Pro vypracování praktické – výzkumné části práce jsem i z výše uvedených důvodů zvolil metodu orální historie, která se v mnohých sociálních a humanitních vědách stala od 20. století (v zemích východního bloku, tedy i u nás, především od pádu komunistických režimů) jednou z metod, jak zachytit, zanalyzovat a interpretovat prožitek a zkušenost individua. Přál bych si, aby se tato diplomová práce mohla stát příspěvkem a alespoň malinkým obohacením k tomuto již tak ze široka probíranému a diskutovanému tématu, které se bytostně dotklo celé podstaty našeho státu a navždy

ovlivnilo jeho směřování, stejně jako životy mnoha tisíců lidí obývajících obě dnes již rozdělené republiky.

Problematika výzkumu soudobých dějin metodou orální historie je velmi rozsáhlá, přesto bych rád v krátkosti shrnul alespoň základní poznatky, které jsou pro obeznámení a pochopení této metody neznalým čtenářem nezbytné. K nedávným dějinám a jejich metodologii se vyjadřuje Miroslav Vaněk: „Výzkum soudobých dějin přináší historikovi stále nové, přesnější a podrobnější informace o období, jehož aktéři a svědkové žijí mezi námi, a zároveň ho motivuje k hledání a propracování nových způsobů a metod, jež by mu umožnily proniknout pod povrch věcných poznatků k hlubšímu pochopení dějinného vývoje na základě individuálních zkušeností a prožitků těch, kteří tento vývoj formovali, ovlivňovali a sledovali.“ (Vaněk 2004:7) Nosným elementem pro výzkum v orální historii už od jejích počátků bylo vyprávění, svědectví osoby (dnes se v OH označuje jako narátor), která si zažila a prožila určité okamžiky, chvíle, období, historické zlomy či události v jejím vlastním životě takřkajíc na vlastní kůži a ty se pak následně přetavily v určité vjemy a vzpomínky, které zaznamenává a posléze také zpracovává a uchovává druhá osoba, v dnešním orálně-historickém žargonu nazývaná tazatel. Ačkoliv se vznik orální historie jako metody datuje od 30. let 20. století, tak je třeba vzít v úvahu, že se jedná o moderní orální historii, přísně vzato to, co si pod pojmem orální historie v dnešní době vlastně vybavíme, respektive co všechno se k ní pojí a je spojeno s výzkumem v podmínkách moderní doby. Lidstvo jako takové však mělo již od pradávna tendenci skrze předávání určitých informací historického charakteru uchovávat nejdůležitější zprávy - poselství významné

například pro posílení kmenové, klanové či národní identity, kvůli vyzdvižení vlastního náboženství nebo někdy též čistě z utilitárně-poznávacích příčin v zájmu zachování dějinných informací pro budoucí generace.

Raketový rozvoj nových technologií ruku v ruce s opomináním kvalitativních výzkumných metod v rámci historické vědy a silnou orientací na tzv. velké dějiny s empirickým, pozitivistickým přístupem k sociálnímu výzkumu, mělo na přelomu první a druhé poloviny 20. století za následek malou revoluci v rámci historických věd a vznik „nové“ výzkumné metody – orální historie. Na rozdíl od dříve převažující praxe v rámci výzkumu tzv. velkých dějin, kdy výzkumník usiloval o získání kvantifikujících dat platných pro celou společnost, region či stát a výzkumník tím pádem přinášel statisticky reprezentativní a vyhodnotitelné údaje vztahující se k určitému celku, se naproti tomu v orální historii zcela logicky jediným možným způsobem výzkumu stává kvalitativní forma výzkumu. Např. Miroslav Vaněk k tomu dodává: „Při orálně-historickém výzkumu je však třeba mít vždy na paměti, že rozhovory vedené touto metodou nejsou statisticky reprezentativní pro populaci jako celek nebo pro jakoukoli její specifikovanou složku, avšak relevance rozhovorů je prokazatelná z hlediska historiografického (objasňují určitý historický proces) a nikoli statistického.“ (Vaněk 2004:30) I když zcela přesné vymezení kvalitativního výzkumu pravděpodobně ani není pro existenci velkého množství velmi podobných, ale přesto do určité míry diverzifikovaných definic možné, přesto použiji zřejmě vůbec nejobecnější definici, která pochází z pera Anselma Strausse a Juliet Corbinové: „Termínem kvalitativní výzkum rozumíme jakýkoliv výzkum, jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických procedur nebo jiných způsobů

kvantifikace.“ (Strauss, Corbinová, 1999: 10). Názorová pluralita vědecké obce a neostré hranice metod kvalitativního výzkumu totiž prakticky znemožňují vyhraněnější – pozitivně vymezenou definici, která by určovala, co vlastně tato metoda přináší a obnáší a zároveň by se dala univerzálně používat (Miovský 2006). Můžeme konstatovat, že kvalitativní výzkum má velký potenciál proniknout do hloubky zkoumané oblasti, což s sebou automaticky přináší vyšší validitu jeho výsledků, na druhé straně ale díky velmi nízké standardizaci takto získaných dat a obvykle malému počtu respondentů – narátorů - nemůže tento typ výzkumu ani zdaleka dosahovat stejné reliability, jež by se dala vztáhnout k celé populaci, popř. k jinému komplexnímu celku, jako výzkum kvantitativní. Závěry výzkumu se tak dají, jak už výše poukázal Miroslav Vaněk méně zobecňovat, což je ve srovnání s kvantitativním typem výzkumu výrazný negativní rys, který ho sice významným způsobem limituje, ale validita – platnost - výpovědní hodnota plynoucí z výpovědi dané skupiny osob a vztahující se k ní samotné je oproti druhému způsobu výzkumu nesrovnale vyšší. V podstatě platí zásada - co vyzkoumáš, zjistíš – to také k dané skupině vypovídajících osob platí. Vzhledem k principům kvalitativního výzkumu se při vyvozování jeho závěrů využívá induktivní přístup, při kterém výzkumník skládá a sestavuje výsledky konkrétních šetření do obecnějších vzorců. Téma metody výzkumu bych ukončil slovy Miroslava Janíka: „Primárním cílem orálně historického výzkumu tedy není zevšeobecňovat výsledky na celou populaci nebo jinou množinu obyvatel, ale jde v něm především o porozumění a hlubší pochopení zkoumaného jevu“ (Janík 2010:27).

1.2. Orálně – historické metody výzkumu a paměť

Velmi důležitým aspektem orálně historického výzkumu, který musíme vždy brát na zřetel je lidská paměť a její schopnosti. Lidé mají totiž často za to, že každá vzpomínka, vjem či obraz je čistě záležitostí jejich vlastní paměti a prací jejich mozku a vůbec či jen pramálo si uvědomují, že má lidská paměť i dimenzi přesahující jednotlivce a zahrnující zkušenost ostatních lidí, určité sociální skupiny. Paměť jedince se tak stává sdíleným majetkem společenství, které ji formuje stejně jako individuální dispozice jednotlivce. Zatímco běžně lidé považují za individuální paměť téměř vše, na co si kdy vzpomenou, v oblasti sociálně-vědních či humanitních disciplín je tomu přesně naopak. Individuální, přísně vzato, jsou pouze vjemy.

Jeden z průkopníků v oblasti bádání o paměti či možná ještě přesněji řečeno zakladatel tohoto směru v sociálně-vědním bádání Maurice Halbwachs sice rozlišuje individuální a kolektivní paměť, ovšem i individuální paměť je pro něj sociálním fenoménem. Vzpomínky (i osobní povahy) mají svůj původ v myšlení skupiny, v komunikaci a interakci, které v jejím rámci probíhají (Novotný 2007). Jednotlivci umožňuje jeho paměť podílet se na obsahovém bohatství kolektivní paměti. K tomu Šubrt s Pfeiferovou dodávají: „Znamená to, že vzpomínáme sice jako jednotlivci, ale činíme tak v referenčních rámcích představujících organizaci vzpomínek danou společností. Individuální paměť je tak místem specifického propojení kolektivních pamětí různých sociálních skupin (Šubrt, Pfeiferová 2010:14). Paměť je tak ovlivňována mnoha různými faktory – protože k předávání vzpomínek dochází v určitých sociálních rámcích, tak se v konečném ohledu předává a opakuje jen to, co je v rámci

skupiny konsenzuální, což se v tomto výzkumu, kdy budu moci komparovat pohledy a názory v podstatě antagonistických sociálních skupin pocházejících ze dvou různých národů, už předem jeví jako velmi zajímavé a očekávaníhodné.

Také je třeba připomenout, že narátor velmi často podléhá nejruznějším tlakům, kdy, ať už vědomě či nevědomě, sklouzává k tendenci vynechávat určité děje, prvky, okamžiky či souvztažnosti daných událostí a dochází tak vlastně k jakési selekci nebo někdy také ke zkreslování vzpomínek, jež může být založeno např. na posuzování minulosti prizmatem současného dění nebo naopak ke zkreslování z retrospektivy, kdy má dotyčný narátor díky „znalostem záležitostí“, které následovaly „poté“, pocit, že finální vyústění správně předpokládal ještě předtím, než se záležitosti samotné odehrály (Vaněk, Mücke, Pelikánová 2007:65-68).

1.3. Výběr narátorů a forma výzkumu

Co se týče obsahu a formy výzkumu v praktické rovině, tak jsem nakonec před životopisným vyprávěním, které by kromě rozdělení federace refleктовало i životní osudy narátorů, upřednostnil samotné interview, i když mě pochopitelně kvůli nejlepšímu porozumění vždy zajímaly i základní důležité informace dotýkající se pozadí života narátorů, jak v době před rozdělením, při něm, tak i po něm – jejich současné a tehdejší zaměstnání, věk, místo, kde vyrůstali atp. Narátory jsem pro svůj výzkum v pohraničních oblastech získával při různých příležitostech – jednak jsem mohl oslovit jednu ze svých příbuzných, jednak se mi podařilo získat některé z narátorů na Slovensku přímo díky krátké konverzaci na

téma rozdělení a jejich následnému souhlasu s rozhovorem pro účely této diplomové práce. Dále jsem pak už postupoval známou a velmi užívanou metodou tzv. snowball sampling – nebo-li metodu nabalování, což v praxi znamená, že od jednoho z narátorů nakonec po ukončení rozhovorů obdržíte kontakt na někoho dalšího, kdo by pravděpodobně, dle úsudku narátora, s vámi byl ochotný uskutečnit podobné interview na stejné téma, což navíc obvykle stávající narátor podpoří kladnými referencemi na vaši osobu.

1.4. Příprava a zdroje

Orálně-historický výzkum ale nebyl jedinou složkou diplomové práce – musel jsem se taktéž připravit po faktografické stránce, patřičně nastudovat dějinný vývoj a význačné regionální události spjaté s rozdělením. Zaměřil jsem se tak nejenom na odbornou literaturu historické, sociální či politické provenience, která se zabývala soužitím Čechů a Slováků v jednom státě (případně jejich rozchodem), ale prošel jsem i studiem celostátního tisku, kde jsem mohl najít informace o některých konkrétních problémech, které souvisely s rozdělením bývalého Československa. V teoretické části diplomové práce tak čerpám z relativně široké škály publikací – jen namátkou např. z knihy od Čechoameričana Erica Steina Česko-Slovensko, Éry nevinosti od brněnského politologa Lubomíra Kopečka, sborníku – Dnešní krize československých vztahů od Fedora Gála, sborníku rozloučení s Československem, který editovali Rüdiger Kipke a Karel Vodička či Rozdělení Československa od Jana Rychlíka a z mnoha dalších knih a publikací. Zatímco v první části výzkumu jsem se pokusil

zachytit vývoj česko-slovenských vztahů a rozdělení v rámci tzv. velkých dějin, v druhé části jsem se mohl zaměřit, jak už jsem se zmiňoval výše - na určitý detailní výsek dějin - v rámci tzv. malých dějin jsem tak s pomocí kvalitativního výzkumu mohl přiblížit postoje, vnímání politických událostí, všemožné problémy a ústrky, ale i radosti - zkrátka každodenní prožívání a samotný život obyvatel příhraničních oblastí v době dělení Československa. O životě obyvatel okresů Zlín, Ilava a Dubnica nad Váhom v období dělení federace jsem získával informace i z archivních vydání okresních týdeníků, popř. z místních kronik (návštěva u pana Aloise Krajčího, který zastává funkci kronikáře obce Horné Srnie a disponuje taktéž mnohými pramennými materiály).

Historická část

Československo – vznik, vývoj, peripetie a rozdělení

2.1. Vznik Československa - předpoklady

Pohledy na zrod Československa 28. října 1918 jsou prodchnuté mnoha ideovými a dokonce i některými faktografickými spory a stejně tak tomu je i s hledáním příčin a přisuzováním zásluh na jeho vzniku. Variabilita těchto pohledů je dána různými zájmy, rozdílným ideologickým ukotvením, odlišnými světonázory jednotlivých ideových táborů, které analyzují a zpracovávají otázky k tématu k obrazu svému v rámci obhajoby svých názorových východisek. Zaměřím se tak tedy hlavně na stěžejní události, činy a geopolitické okolnosti těsně předcházející vzniku Československa, které se nakonec staly pro vznik nového státu a i jeho následné fungování rozhodujícími.

1. Neexistence samostatného českého a slovenského státu, v němž by tyto dva národy mohly svobodně a bez jakéhokoliv útlaku a omezení usilovat o co největší míru naplnění svých národních zájmů a požadavků a spravovat si své záležitosti samy, jak uznají za vhodné a optimální, nakonec - zvláště díky příhodné konstelaci v mezinárodních vztazích a velmi napjatém předválečném vývoji mezi dominujícími národy Rakouska-Uherska a těmi nevládnoucími, vedla a stala se klíčovým a základním předpokladem pro vznik Československé republiky. Život českého národa pod rakouskou nadvládou, který se musel vypořádávat s centralistickými tendencemi Vídně, a s početnou německou menšinou, která požívala nejrůznějších výsad a zvýhodnění a jež z velké části zastávala ideje pangermanismu, usilujícího o co nejužší sblížení s Německem a poněmčení českých zemí, se tehdy k jakýmkoliv českým národně emancipačním projevům a snahám stavěla zcela odmítavě. Češi by v případě realizace jejich představ o tzv. „Velkém Německu“ nejenže nemohli vzdorovat německému tlaku směřujícímu proti snaze o nabytí rovnoprávnosti, ale museli by doslova bojovat za zachování holé národní existence, o čemž byl po konzultacích s čelními rakouskými představiteli v roce 1914 přesvědčený i sám Tomáš Garrigue Masaryk. Masaryk se ještě doma snažil co nejrychleji získat potřebné informace, konzultoval dokonce i některé rakouské státníky, a když se ujistil o tom, že válka posílí říšskoněmeckou hegemonii, znemožní federalizaci Rakouska a ohrozí samu rakouskou státní ideu, rozhodl se pracovat pro československé osamostatnění (Příhoda et al. 1990:279).

Situace na území dnešního Slovenska, které bylo součástí tehdejších Uher, byla v tomto ohledu pro národ zpod Tater ještě mnohem svízelnější, protože hrozba národního útluaku a snahy o rozbití národního povědomí a identity ze strany vládnoucího maďarského národa, nebyly jen potencialitou, ale již uskutečňující se realitou. Slovenský národ musel čelit opravdu tvrdé a nekompromisní maďarizaci, což může velmi dobře podtrhnout i tato statistika – Roku 1880 se hlásilo na Slovensku k slovenské národnosti 68,08% obyvatelstva, roku 1900 už jenom 60,96%. Za následujících deset let se tempo statistické maďarizace ztrojnásobilo, počet Slováků klesl na 57,66. Počet Maďarů na úkor slovenské, německé a rusínské národnosti stoupl v letech 1880 – 1910 ze 7,33% na 30,55% (Lipták 1968:16). Idea československého státu, hledaná a formovaná po desetiletí v rámci tzv. sporu o smysl českých dějin, získala pevnější kontury v průběhu první světové války. Vytvoření Československého státu, s kterým bylo, kvůli tehdejší mezinárodní situaci a především tlaku dohodových mocností, nutně spojené i vytvoření československého národa se jak českým, tak slovenským politikům jevílo jako nejschůdnější variantou pro zajištění životaschopného státu, který bude díky zřejmé slovanské většině jednoho československého národa schopen ustát předpokládané silné napjetí a četné problémy v sousedských vztazích s do té doby silnějšími „uzurpátorskými státy“. Lipták se k tomu vyjadřuje, že přijetí a osvojení této koncepce aktivnějšími a nejvlivnějšími složkami (silné zastoupení měly především vlivné exilové kruhy ve Spojených státech) slovenské politiky vycházelo z přesvědčení, že je to jediný způsob, jak vůbec zabezpečit další národní existenci slovenského národa (Lipták 1968:57). Na vzájemnou odkázanost Čechů a Slováků upozorňuje i Ján Mlynárik: „Do německého osídlení hluboko vklínění Češi měli východisko k slovanskému světu především přes

Slovensko a Slováci. Tato geopolitická danost Čechy vždy směřovala na východ a ti v Slovácích viděli záchranu před germánským obklíčením.“ (Mlynárik 2003: 11) Češi navíc také spojením se Slovenskem a souvztažným oslabením Uherska jeho podstatným územním zatlačením ze severu zvětšili území státu a významně tak upevnili jeho budoucí pozici v mezinárodních vztazích a navíc se tak sloučením obou národů v jeden dosáhlo procentuálního navýšení slovanského obyvatelstva – a československý stát, potažmo národ, měl v takovýchto podmínkách v rámci mnohonárodnostního konglomerátu, ve kterém byla německá menšina po celou dobu existence početnější než samotný slovenský národ, mnohem větší mezinárodně-politickou stabilitu a celkové vyhlídky na přežití.

2. Dalším stěžejním faktorem pro zrod Československa se stala první světová válka, která teprve umožnila, aby se mohla naplnit určitá v nich zakotvená - přirozená a podvědomá touha těchto národů po jejich samostatnosti. V případě Slovenska kvůli jeho odlišné vnitropolitické situaci šlo v prvé řadě spíše o vymanění se ze silné maďarské nadvlády a de facto boj o zachování národní svébytnosti. Válka, která skončila porážkou centrálních mocností, zapříčinila na konci první světové války, jak poznamenává Klimek, v mezinárodních vztazích zcela výjimečnou situaci, zánik Rakouska – Uherska a celkový rozvrat a chaos v Rusku a Německu, čímž ve středoevropském prostoru došlo k jistému mocenskému vakuu. (Klimek 2000: 9) Ani jedna z tradičních velmocí, které území Československa často pokládaly za svou sféru vlivu, tak nemohla účinně bránit vzniku tohoto nového státu. Osamostatnění českých zemí společně se Slovenskem bylo ovšem z počátku jen jednou z možných

alternativ, a to po dlouhou dobu nikoli nejpravděpodobnější a nejpobulárnější. Ovšem poté, co vzaly za své představy Dohody o uzavření separátního míru s Vídní a co se jako nerealizovatelná ukázala koncepce široké autonomie pro státotvorné národy nového rakouského císaře Karla I., se v druhé polovině roku 1918 stala dekonstrukce mocnárství jedním z mocenských zájmů Dohody (Balík 2003 : 44).

2.2. Vliv Masaryka a faktory vedoucí ke vzniku Československa

Vznik Československa tedy v podstatě umožnily dva základní předpoklady, ale je zde nutno konstatovat, že historii ani zdaleka neutváří jen působení historických okolností. Lví podíl na vzniku Československa se podle drtivé většiny všech badatelů může přičítat T.G. Masarykovi a jeho spolupracovníkům, kteří v příhodnou chvíli využili příležitosti, která se jim naskytlá. V česko-slovenském prostředí přináší neobvyklý náhled zvenčí např. britský historik H. A. L. Fisher. Většina států byla vytvořena mečem či vyrostla z kolonizace. Česko – Slovensko je dítětem propagandy, kterou rozpoutali dva schopní exulanti, Masaryk a Beneš. Ta se odrazila ve vzniku a bojích legií, v nadšené podpoře krajanů odboji, v zapojení francouzských a anglických mozků, ba i prezidenta Wilsona do úsilí o osvobození Čechů a Slováků. [...] Vždyť propagandou získala svobodu a samostatnost „rasa venkovanů a poddaných“ s dosud „skromnými anály.“ (Fisher 1935:132 citováno dle Klimek 2000:13) V protikladu k naprosto převažujícímu mínění, že za vznikem Československa stojí především Masaryk, je teze zdůrazňující jako nejdůležitější element jeho vzniku vůli národa vytvořit samostatný stát. Tak se vyjádřil v dopise Masarykovi i jeden ze „spoluzakladatelů“ ČSR M. R. Štefánik už v roce 1918, kdy spory o zásluhy na

vzniku státu teprve vznikaly: „Československý stát bude utvořen, protože je života schopný... a že náš národ má vůli jej vytvořit.“ (Klimek 2000:14) Komunistické stanovisko ke zrodu ČSR, opírající se o ideově podmíněný náhled, pak vyzdvihuje jako rozhodujícího činitele pro ustavení Československé republiky Velkou říjnovou revoluci. Poslední významná teze zvyrazňuje roli, jež při jeho vzniku, sehrávaly Československé legie, zvláště ty ruské. Tyto postoje byly blízké především lidem s legionářskou minulostí.

Když v létě 1914 vypukla první světová válka, český národ vesměs vystupoval bezradně, jakoby ani pořádně nevěděl, co vlastně chce. Dalo by se říct, že upadl do stavu jakési niterní apatie a lhostejnosti, které postupně přerůstaly v nechuť jakkoli se aktivizovat. Nechtělo se mu přímo bojovat proti mocnářství, s nímž sdílelo své osudy už od dob vlády krále Ferdinanda I. Národ se ale na druhou stranu neprojevoval ani nijak prorakousky, o čem svědčí třeba i dochované popěvky vojáků směřujících na frontu, jež se nesly v protiválečném a protirakouském duchu. Češi si dokonce ve své většině přáli jeho porážku, což bylo jednak důsledkem, v českém prostředí už tradičních, sympatií k slovanským „nepřátelům“ Srbsku a Rusku, ale také uvědomění si bytostného ohrožení národa v uskutečnění německých představ o budoucím uspořádání střední Evropy, v případě vítězství centrálních mocností. Proti tomuto hlavnímu proudu se zformovaly dvě uskupení na opačných křídlech. Do první skupiny patřili katolíci, šlechta, vyšší byrokracie, samospráva a také zástupci sociální demokracie s upřímně loajálními prohlášeními a postoji vůči říši. Samozřejmě si nepřáli naplnění idejí pangermanismu, ale věřili, že touto svou podporou získají od Habsburků určité státoprávní vyrovnání pro české země v rámci monarchie

(Olivová 1991:5) nebo alespoň zachování dosavadního statusu. Na druhé straně proti nim stál vnitřně nejednotný blok různorodých skupin či jednotlivců usilujících o samostatnost českých zemí a Slovenska, respektive vymanění z Rakouska – Uherska. Jedinou politickou stranou v Čechách, která už před válkou, požadovala úplnou nezávislost, byla Strana radikálně pokroková. K vedení protihabsburského odboje se k ní za války přidružili i příslušníci strany realistické. Další specifickou skupinou zasazující se o samostatnost českých zemí byli emigranti v zemích Dohody a ve Spojených státech. Už v srpnu 1914, spontánně a zcela nezávisle na domácím odboji, vytvořili vojenské oddíly - ve Francii rotu Nazdar a v Rusku oddíl nazvaný Česká družina - které ale podléhaly francouzskému, respektive ruskému velení. Politiky, kteří přišli s vlastními koncepcemi řešení nastalé situace, byli T. G. Masaryk a K. Kramář. Kramář se ve svém plánu vyslovil pro vytvoření značně rozšířeného českého království, které by spadalo pod obří slovanské impérium, v čele s ruským carem. V protikladu k tomu vystupoval Masaryk, který se orientoval více na západní velmoci a důsledně trval na Československé nezávislosti na jakémkoliv státě a dokonce se obával možnosti, že by nedemokratické carské Rusko mohlo ovlivňovat vývoj v budoucím státě. V prosinci roku 1914, po dlouhých úvahách, kdy shledává, že české země nemají v dalším setrvávání v habsburské monarchii nadějně vyhlídky, emigruje a rozhodne se bojovat za vytvoření samostatného Československa.

Začátky nemá jednoduché, ocitá se v podstatě politicky osamocený. Z domova se mu nedostává žádné významnější podpory a situaci mu komplikuje i absence opozičních stanovisek na české politické scéně. K tomu se navíc přidává, jak říkal sám Masaryk, hanebná neznámost českého národa

v zahraničí (Příhoda et al. 1990:279). Nezbylo mu tedy nic jiného, než prvně začít s drobnou osvětovou prací a propagací za účelem obeznámení dohodových politiků i veřejnosti s národnostními a politickými záležitostmi v Československu. V září 1915 se k němu přidává sociolog a schopný vyjednávač Edvard Beneš. V listopadu byl ustanoven Český zahraniční komitét, jehož předsedou se stal právě Masaryk, který následně vydal i prohlášení k požadavku samostatnosti Československa. Tým na začátku roku 1916 doplňuje Slovák Milan Rastislav Štefánik, který mohl přispět k prospěchu věci společenskými a politickými styky. Komitét se tak přejmenovává na Národní radu československou. Rada se ale nechtěla a ani nemohla spoléhat jen na obratné diplomatické manévrování a propagační činnost, která se opírala o teoretická fakta, které byly navíc leckdy zkreslené nebo se nezakládaly na pravdě. K účinnému prosazování svých záměrů se potřebovala opřít i o konkrétní činy národa, jenž by v očích západních státníků, daly jasně najevo, o co český národ vlastně stojí. Nástrojem, který vložil Masarykovi a jeho spolupracovníkům do rukou ty nejpádňější argumenty pro přesvědčování dohodových politiků o oprávněnosti vzniku Československa, se staly legie ve Francii, Itálii a zejména pak ty nejpočetnější v Rusku.

V českých zemích i na Slovensku se na počátku války v důsledku začínajícího válečného strádání obyvatelstva, výrazných úspěchů ruských vojsk a jejich okupování východoslovenských oblastí začaly ve společnosti projevovat rusofilské nálady doprovázené různými projevy nespokojenosti. Úřady na to reagovaly represáliemi a zastrahováním, jako např. rozpuštěním České obce sokolské nebo zákazy různých novin či časopisů. Asi vůbec k nejtvrdějším represáliím patřilo zatčení významných politických představitelů Karla Kramáře, Aloise Rašina nebo

Josefa Scheinera, z nichž první dva jmenovaní byli na začátku června 1916 odsouzeni k trestu smrti. Násilí a represe společně s počínajícím ústupem ruských vojsk měly za následek utlumení antirakouských projevů a prohloubení skepse a pasivity národa. Samozřejmě se to také odrazilo v jednání českých politiků, kteří se za nastalých okolností rozhodli postupovat dál jednotně v loajálním duchu vůči říši a spoléhat se na rakouskou velkodušnost. Sklíčení celkovou situací a vývojem se nakonec dohodli na vytvoření (11. listopad 1916) Českého svazu, který sdružoval poslance z říšské rady a Národního výboru, který se stal vrcholným reprezentantem české politiky. Tyto orgány znevažovaly pracně vydobyté úspěchy zahraničního odboje v boji za samostatnost. Prvním takovým znevážením se stalo k říši loajální prohlášení, jímž neodlučitelně přihlašovali celý národ k habsburské monarchii. Snad úplně nejhorším byl ale protest proti požadavku na osvobození Čechoslováků z područí Rakouska – Uherska, jež obsahovala nóta amerického prezidenta Wilsona stanovující mírové podmínky pro centrální mocnosti a které se zahraničnímu odboji podařil prosadit až po dlouhodobé mravenčí práci. Servilní a podstrojující gesta politiků vůči říši ale už začaly národu vadit. Jaroslav Kvapil, šéf činohry Národního divadla, sepsal spis Českému poselstvu na radě říšské, který podepsalo 222 českých spisovatelů a vědců a ve kterém protestoval proti postojům českých politiků. Tímto krokem nastává v české domácí politice a zároveň i ve všeobecné náladě společnosti postupně vrcholící obrat směrem k československé samostatnosti, který kulminuje až v létě 1918, kdy je znovuustaven Národní výbor, který již plně podporuje vznik samostatného státu.

2.3. Pittsburghská deklarace a vznik Československa

V Pittsburghu 30. května 1918 dochází k dohodě mezi americkými Slováky, Čechy a NRČ v čele s Masarykem o spojení Čechů a Slováků ve společném a samostatném státě, které se dle města, kde byla podepsána, říká Pittsburghská deklarace. Na Slovensku už předtím převážily hlasy zvláště tzv. hlasistů, kteří volali po zřízení samostatného Československa, před zastánci federalizace Uher a v jejich rámci samostatného Slovenska. Dohodové mocnosti se totiž obávaly balkanizace, rozdrobení Rakouska – Uherska na drobné státy, a tak bylo pro Masaryka a jeho spolupracovníky výhodnější, i s ohledem na co největší převahu slovanského živlu v budoucím Československu, usilovat o spojení těchto dvou národů. 3. září 1918 uznaly Spojené státy po Francii a Velké Británii Československou národní radu za budoucí vládu svobodného a nezávislého Československa. T. G. Masaryk vytváří v průběhu října Washingtonskou deklaraci, ve které vyhláší československou samostatnost a představuje, na jakých základech bude nový stát postaven. Je koncipována tak, aby se zalíbila americkému prezidentovi Wilsonovi (jasně se v ní deklaruje jednota česko-slovenského národa) a zamezila případnému přijetí nabídky od Rakouska na separátní mír, což mohlo velmi závažně zkomplikovat zkonstituování Československého státu. Rakousko se v říjnu nachází ve stavu totálního rozkladu, císař Karel se však přesto pokouší o záchranu monarchie vydáním manifestu, ve kterém slibuje zformování Předlitavska v národní státy na federativní bázi. Návrh ale přichází příliš pozdě a v těchto chvílích již sebevědomí a sebejistí politici v Čechách ho jednoznačně odmítají. 27. října posílá ministr zahraničí Andrassy nótu americkému prezidentu o přijetí podmínek pro

jednání o mír. Zpráva o tom se na druhý den objevila v denním tisku a obyvatelstvo si ji mylně vyložilo jako kapitulaci Rakouska – Uherska, což mělo za následek propuknutí spontánních a živelných shromáždění po celé Praze. Národní výbor, i přestože jeho vedení vyjednávalo v Ženevě s NRČ o budoucím uspořádání Československa, musel nějakým způsobem zareagovat. Stávající plénum Národního výboru tak vydalo první zákon, vytvořený Aloisem Rašínem, který vyhlášoval: „Samostatný stát československý vstoupil v život: aby zachována byla souvislost dosavadního právního řádu... a upraven byl nerušený přechod k novému státnímu životu (Klimek 2000:18). Staré a válkou vyčerpané mocnářství již nemělo sil, aby tomu jakkoliv zabránilo. Lid po celé zemi propukl ve veselí a bouřlivé oslavy. Na Slovensku se sešli vůdčí představitelé národa v Martině, kde vytvořili Slovenskou národní radu, která přijala deklaraci o budoucnosti Slovenska. Deklarace označila slovenský národ za jazykovou a kulturně-historickou součást česko-slovenského národa a vyhlásila pro něj právo na sebeurčení a nezávislost. Personální obsazení a celková struktura a podoba republiky se dojednávala v Ženevě. Prvním prezidentem se stal Tomáš Masaryk a ministerským předsedou Karel Kramář. Na Slovensku se vedení prozatímní vlády ujal Vavro Šrobár.

3. Vývoj a peripetie ve vzájemných vztazích od vzniku Československa až po Sametovou revoluci

3.1. Ústava 1920 a první republika

Zcela určujícím pro další vývoj a uspořádání vzájemných vztahů se stalo přijetí ústavy 29. února 1920. První Československá ústava je dobový dokument s jasnými znaky manifestu, vydaného dvěma národy, které zahájily nový státní život po dlouhé době existenčního ohrožení. V ústavě, která právně potvrzovala Československo jako demokratickou parlamentní republiku, se i v důsledku výše zmíněného promítla fikce jednoho československého národa. I když se vznikem Československé republiky postavení Slovenska změnilo k lepšímu ve prospěch realizace národních práv, na čemž se shodují i slovenští autoři (Štefanovič 1999: 49, Lipták 1968:97), byla velká část slovenského vedení stále nespokojena. Československo totiž bylo dle ústavy jednolitým a nedílným celkem, který měl jeden parlament pro všechny národy a právě unitární charakter státního zřízení byl trnem v oku převážné většiny slovenských politiků. Teorie Čechoslovákismu přehlížela kulturní a politické rozdíly mezi českým a slovenským národem, dané jejich tisíciletým rozdělením – existencí v různých státních celcích – a odlišnými tradicemi i podmínkami a už ze samotné definice ústavního textu tak byl vyloučen problém vztahu českého a slovenského národa z politické praxe. Vzbuzovat pocity křivdy totiž mohl tento politický fakt především z důvodu nenaplňování Pittsburghské dohody, která už před koncem války stanovovala, že Slovensko bude mít svůj vlastní sněm, soudy, administrativu a slovenština se stane úředním jazykem, proto

také předáci Hlinkovy slovenské lidové strany i jiní při snahách o prosazení autonomie vždy argumentovali právě Pittsburghskou deklarací a jejími ustanoveními. Slovenští autonomističtí politici a i část obyvatelstva např. velmi nelibě nesla, že čeští kvalifikovaní pracovníci, kteří po vzniku federace přišli na Slovensko, aby zajistili plynulý chod státu a pomohli zaplnit určitou mezeru v slovenských personálních možnostech vzniklou díky předcházející silné maďarizaci, nemluvili slovensky. Autonomistické snahy ale nikdy nevyústily k reálným změnám v ústavním uspořádání země. Asi vůbec největší překážkou v tomto ohledu byla absence politické vůle v Čechách a čechoslovakistické tendence jak mezi českými, tak některými slovenskými politiky. Opozici vůči tzv. autonomistickému křídlu uvnitř slovenské politiky, jež se sestávala hlavně z řad HSLS a Slovenské národní strany, tvořili především členové sociální demokracie a agrární strany, kteří se ať už větší či menší měrou ztotožňovali i s ideou čechoslovakismu. K lepšímu vykreslení rozložení politických sil na Slovensku může posloužit statistika Liptáka, který k tomu poznamenává: „S výjimkou prvních let společného soustátí, kdy se poslanci ještě nevolili, ale jmenovali, a potom do vystoupení luďáků ze společného klubu s českou lidovou stranou – jen jedna vláda – tzv. vláda panské koalice v letech 1927-1929, v které právě luďáci nahradili národní socialisty, měla i v rámci Slovenska parlamentní většinu. Jinak byla vždy většina slovenských voličů v opozici proti vládě. V některých obdobích se počet opozičních hlasů pohyboval mezi 60 – 70% (Lipták 1968 : 106).

3.2. Protektorát, Slovenská republika a poválečná situace

Složitá situace a velké napětí v mezinárodních vztazích, které bylo v první řadě následkem nástupu silného Německa a jeho expanzivní a imperiální politiky mělo na další osudy Československa rozhodující vliv. 13. března 1939 Josef Tiso v Berlíně pod určitým nátlakem souhlasí s odtrhnutím se Slovenska a den nato odsouhlasí vznik samostatného slovenského státu i slovenští poslanci. Slovensko se tak de facto stává satelitním státem Třetí říše. 15.3. následuje německá okupace zbytku dosud svobodných částí České země a 16.3. Německá říše vyhláší Protektorát Čechy a Morava a na moravsko-slovenském pomezí vzniká nová a také pro příštích více než pět let přísně střežená hranice.

I když se na Slovensku přijetím vlastní národní ústavy (21.7.1939) zcela rozvázal vztah Slovenska k tradici československé státnosti a byla potvrzena státní suverenity a institucionální celistvost (Sněm, Státní rada, prezident a vláda), tak se pro další vývoj vzájemných vztahů staly klíčovými události spojené s odporem vůči tehdejšímu slovenskému státu a to - ustanovení ilegální Slovenské národní rady tzv. Vánoční dohodou v prosinci 1943, i přes nesouhlas londýnské exilové vlády (Balík 2006: 102) a taktéž Slovenské národní povstání s centrem v Banské Bystrici na konci srpna 1944. Jan Rychlík k tomu dodává: „V r. 1944 bylo již každému jasné, že Československá republika bude obnovena. Problém však zněl, jak bude tato republika vypadat. Prožitek válečných let byl totiž u Čechů a u Slováků odlišný. Slovenská republika – přes svou naprostou závislost na Německu – plně dotvořila Slováků v samostatný politický národ.“ (Rychlík 1998: 11) V čase probíhajícího SNP Slovenská národní rada deklarovala sebe samu jako nositelku

veškeré zákonodárné, vládní a výkonné moci. Na povstaleckém území tak vznikly všechny politicko-vládní instituce, které obvykle bývají nezbytnými institucionálními atributy pro vznik samostatných států – vzhledem k dalšímu vývoji se obzvláště důležitým stal tzv. sbor pověřenců, což vlastně byla obdoba vlády a jednotliví pověřenci fakticky zastávali ministerské resorty pro povstaleckou oblast. Pro slovenské politiky i národ se tak stalo těžce představitelným, že by se uspořádání vzájemných vztahů vrátilo ke statusu quo z období první republiky. V těchto představách se ale slovenští političtí představitelé velmi závažně rozcházel s převážnou většinou české politické reprezentace, zvláště pak s prezidentem Benešem, který nikdy – alespoň tedy veřejně – nepřestal slovenský národ považovat jen za jednu z větví československého národa (Dějiny zemí Koruny české 2003 : 226). V následujících jednáních, ve kterých se řešilo uspořádání vzájemných vztahů – na konci března Moskevská, ke konci června pak Pražská se nakonec dospělo ke kompromisnímu řešení. Slovensko si tak dle dohody mezi československou vládou a Slovenskou národní radou mohlo ponechat většinu svých práv dojednaných už v Košickém vládním programu. Ústavní záležitosti, lidská práva, vnitřní bezpečnost, obrana, finance, měna a administrativně-sociální oblast ale měly nadále zůstat pod česko-slovenskou správou, protože ale česká strana spatřovala v tomto druhu samosprávy a zvětšených pravomocech Slovenské národní rady nebezpečí pro další společný vývoj a potencial pro další stupňování již tak silné autonomie, tak v průběhu roku 1946 došlo ke schválení tzv. Druhé a Třetí pražské dohody, přičemž především Třetí dohoda významným způsobem umenšuje moc Slovenské národní rady. Nacionálněji orientovaní slovenští historici se k dohodě vyjadřují obsahově vesměs podobnými slovy jako M. Štefanovič: „Prvá část tejto dohody sa týkala úpravy moci zákonodárnej. Je

bezprecedentnej povahy, je to nedostojné obmedzenie pravomoci národnej rady.“ (Štefanovič 1999: 83) První část stanovovala: „Slovenská národní rada vykonává na Slovensku zákonodárnou moc formou nařízení, všechny návrhy těchto nařízení, které má projednat plénum SNR, musí být minimálně dva týdny před schůzí SNR předložené vládě, jestli návrh neupravuje věc celostátní povahy. Druhá upravovala vztah Sboru pověřenců k celostátní vládě: „Sbor pověřenců je zodpovědný vládě. Jeho předsedu a ostatní členy jmenuje po předcházejícím schválení předsednictvo SNR.“ V další části dohody se uvádí, že sbor pověřenců provede svůj slib před předsedou vlády a jednotliví pověřenci se zodpovídají ministrům příslušných resortů na celostátní úrovni.

Jak poznamenává Jan Rychlík: „Nikdy dříve, ale ani nikdy potom, nebylo spojení českých zemí a Slovenska tak volné, jako bezprostředně po skončení války.“ (Rychlík 1998:17) Tři Pražské dohody ale postupně přinášely omezení slovenských práv a staly se tak součástí procesu centralizace Československa, které následně vyvrcholily tzv. květnovou ústavou z roku 1948, respektive ještě později socialistickou ústavou z roku 1960.

3.3. Od února 1948 až po Sametovou revoluci

Komunistický převrat v únoru roku 1948 definitivně přinesl konec politické, byť limitované, soutěže a nastolil mocenský monopol Komunistické strany Československa, které se musela organizačně podřídit a v podstatě s ní také splynula i do té doby samostatná Komunistická strana Slovenska. Což

nám může o reálné situaci v uspořádání česko-slovenských vztahů napovědět mnohem více než jakékoliv jiné údaje. I když Slovensko za vlády minulého režimu disponovalo vlastními orgány státní správy, tak definitivní rozhodnutí o směřování země vycházely vždy ze stranické centrály komunistické strany. Problémem při řešení česko-slovenských vztahů v době po únoru zůstávala také skutečnost, že politika už nebyla vytvářena v Praze, ale v Moskvě a Československá vláda – potažmo KSC, která prakticky soustřeďovala v rukou až do pádu železné opony všechnu moc, se vlastně stala jen vykonavatelem vůle Moskvy. Jak shrnuje Balík: „Rozhodující mocenské struktury tak nejenže ležely mimo ústavní orgány, ale fakticky i mimo hranice státu.“ (Balík et al. 2003:135) Dalším významným faktorem pro formaci státoprávního uspořádání česko-slovenských vztahů byla skutečnost, že Gottwaldovo vedení v Praze pokládalo Slovensko za „slabý článek řetězu“, za oblast, kde „revoluční vědomí dělnické třídy“ není dostatečně na výši, a kde navíc i komunisté podléhají „nacionalistickým náladám“. Řešení vidělo vedení KSC v posilování vlivu ústředních orgánů (Rychlík 1998: 130). V květnové ústavě sice bylo obsaženo uznání slovenského národa, ale z hlediska fungování celé soustavy ústavy se jednalo o čistě formální ustanovení. Stein také dodává, že z přijaté ústavy Slováci také cítili zklamání: “Zakotvila pouze Sbor pověřenců jako kolektivní orgán výkonné moci a Slovenskou národní radu s omezenými zákonodárnými pravomocemi. V České republice žádná srovnatelná struktura neexistovala. Nadto všemocná komunistická strana sledovala národnostní politiku jednotného socialistického československého národa živou neskrývaným antislovakismem v nejvyšších kruzích stranické byrokracie.“ (Stein 2000: 40). Pomineme-li faktickou závislost československé politiky na Moskvě, tak bychom mohli pokládat Ústavu 9. května za významný krok

v emancipaci slovenského národa, protože na rozdíl od ústavy z února 1920 – explicitně uznává slovenský národ. Takové hodnocení, jak dodává Jan Rychlík, ovšem neobstojí: „Samotné zakotvení existence slovenského národa při (byť formálně nezakotvené) vedoucí úloze KSČ opírající se o marxismus-leninismus v národnostní otázce, tedy o podřízení národnostních hledisek hledisku třídnímu, neměla žádný praktický význam, podobně jako nemělo žádný význam ani zakotvení slovenských orgánů do ústavy. Mnohem důležitější bylo, že se nad pojem národa začala stavět kategorie československého pracujícího lidu, a tento fenomén měl zdůvodnit existenci společného státu pro Čechy a Slováky. Idea československého politického národa tak byla nahrazena ideologickou konstrukcí o československém pracujícím lidu.“ (Rychlík 1998: 125) Socialistická ústava z roku 1960 pak představovala další krok k umenšení slovenských práv – a to konkrétně likvidací sboru pověřenců. Centralistická komunistická politika tak v průběhu 60. let na Slovensku vyvolávala nacionalistickou opozici - nerovnoprávné postavení a z toho plynoucí pocit naprosté podřízenosti Praze také nakonec vyústil v odpor vůči Novotného nomenklatuře a stal se jednou z příčin jeho svrnutí a následné nebyvalé liberalizace, která provázela poměry v Československu v průběhu roku 1968. 21. srpna 1968 však vojenská intervence pěti států Varšavské smlouvy zmařila veškeré reformní úsilí nastalé za Pražského jara. Jedinou reformou, která z něj zůstala zachována, byla federalizace státu. Ústavním zákonem 143/1968 Sb. o Československé socialistické federaci byl asymetrický model s celostátními orgány na straně jedné a slovenskými na straně druhé nahrazen symetrickým, dualistickým právním řádem: vedle orgánů federálních existovaly symetricky uspořádané české a slovenské národní orgány (Vodička 2003:62). Avšak vzhledem k tomu, že se pod sovětskou kuratelou rychle

obnovoval starý byrokraticko-centralistický systém, byla federalizace státu vlastně dříve, než se mohla uskutečnit, zbavena svého smyslu. Federalizace se stala formou bez reálného obsahu, proto se zejména na české straně nevžila, nestala se součástí každodenního života občanů v České republice (Jičínský 2002: 51). Přesto ale přineslo její uvedení do politického života pro budoucí osudy Československa zcela zásadní zvrát, protože ústavní zákon z 27. 10. 1968 měl v sobě vzhledem k úpravě pravomocí jednotlivých částí Federálního shromáždění již zakotvenou budoucí ústavní krizi, jež se odehrála na začátku 90. let. Nastavení ústavních parametrů pro společnou koexistenci politických elit z dvou různých zemí, tak jak byly ustanoveny v roce 1968, mohlo z dlouhodobého hlediska jen stěží udržet společný stát Čechů a Slováků, protože schválený model absolutně nevyhovoval podmínkám fungování dualistického federativního státu ve svobodných demokratických poměrech. Jak podotýkají Vodička s Cabadou - ústava, ve svém jádru komunistická, se stala základem pro skutečné parlamentní rozhodovací procesy, získala tak roli, pro kterou nebyla vytvořena...v československé ústavě tak byla kvůli zákazu majorizace naprogramována neřešitelná ústavní krize a po převratu v roce 1989 se tak stalo jen otázkou času, kdy tato krize vypukne (Vodička, Cabada 2003:115). Parlament - Federální shromáždění - byl totiž od roku 1969 tvořen dvěma rovnoprávnými komorami: Sněmovnou lidu a Sněmovnou národů, kdy pro platné usnesení byla nezbytná shoda obou ze sněmoven. Do Sněmovny lidu bylo voleno 200 poslanců z celého Československa. Češi a Slováci byli zastoupeni takovým poměrem, který odpovídal poměru národností v obou částech země. Druhá komora - Sněmovna národů pak měla 150 poslanců, 75 z české části federace a 75 ze Slovenska. Krizovým bodem ústavního zákona se pro další vývoj stal tzv. zákaz majorizace, kdy v případě hlasování o

opravdu závažných zákonech stačilo podle ústavní listiny pouhých 31 poslaneckých hlasů české části Sněmovny národů nebo Slovenské části Sněmovny národů k zablokování přijetí jakéhokoliv ústavního zákona, pro který mohlo jinak klidně hlasovat zbývajících 319 poslanců (Suk 2003: 447).

4. Rozdělení federace

4.1. Pád komunismu a nastávající ústavní krize

Jak připomíná Kopeček, historicky spleť a v minulosti občas konfliktní vztah Čechů a Slováků éra normalizace zmrazila a vtěsnila do mantinelů nominální federace bez reálného obsahu, když skutečnou moc mělo v rukou vedení KSČ (Kopeček 2010: 57). Když se ale u nás komunisté v roce 1989, po vzoru ostatních východoevropských zemí, odhodlali k předání moci, stal se tento akt spouštěčem, který nakonec přinesl rozdělení Československé federace. Stein komentuje události převratu takto: „Zhruba v polovině 80. let se v komunistické straně vynořila dvě křídla: umírnění, jímž se podařilo prosadit určité ekonomické reformy, a stoupenci tvrdé linie, kteří se v listopadu 1989 pokusili užít sil policie proti nevinným demonstrantům a rozpoutali tak vlnu mohutných protestů. Jakmile Moskva dala na srozuměnou, že nehodlá intervenovat, učinili umírnění ústupky, které vedly k rozhovorům u kulatého stolu mezi umírněným Ladislavem Adamcem a Václavem Havlem a k nenásilnému konci režimu.“ (Stein 2000: 40) Nakonec se ukázalo, že klíčovým problémem nové moci nebude jen vymýcení socialismu a narovnání nenormálních ekonomických vztahů, nýbrž i vypořádání se s federací. Zatímco první problém se zpočátku zdál těžší a složitější, už

velice brzy se ukázalo, že nad naše síly byl právě problém federace...Pád komunistů tak v konečném důsledku neodstranil jen zločinný režim, ale nakonec i Československo, které jím bylo tak dlouho drceno (Wolf 1998:14).

4.2. Parametry společného soužití

O Československé federaci můžeme prohlásit, že byla ideálním asymetrickým uspořádáním sestávajícím ze dvou národů na dvou různých územích, což samo o sobě do značné míry determinovalo její ubírání se a vývoj. Význačný politolog Arendt Lijphart se o asymetrických federacích vyjadřuje takto – Asymetrie nutně znamená diverzitu. V atmosféře tolerance diverzita společnost obohacuje a dodává ji energii. Netolerantní nacionalismus, často podněcovaný a využívaný ambiciózními vůdci vede ke konfliktu v rámci jednotlivých částí i mezi nimi. Narůstající asymetričnost vytváří tlak jednotlivých částí na větší pravomoci směrem k centru. (Lijphart 1979:449 dle Stein 2000: 38-40) Zmiňovaná stať do velké míry platila i pro bývalé Československo, respektive na pnutí v něm vzniklé. Prvků asymetričnosti zde bylo opravdu požehnaně. Obrovské diference mezi oběma národy se promítaly v rozdílné sociální, ekonomické i kulturní úrovni obou národů. Právě tyto odlišné výchozí podmínky, které panovaly po revoluci v různých segmentech společného soužití mezi Čechy a Slováky měly pro další vývoj vzájemných vztahů zcela klíčový vliv. Jak poznamenává Vodička: „I s ohledem na tisíciletí odděleného vývoje obou národů se po vzniku Československa rozhodně nedalo mluvit o československé společnosti, nýbrž o české společnosti na straně jedné a

slovenské společnosti na straně druhé a – v souvislosti s tím – o české a slovenské politické kultuře v československém státě.“ (Vodička 2003: 253) Rozdíly v politické kultuře Čechů a Slováků, které přetrvaly 70 let společného státu, tak nabývaly po listopadu 1989 stále více na významu. V této souvislosti hovoří Leonard Cohen v případě porevolučního Československa o tzv. bipolární konstelaci elit. Vládnoucí elity jednotlivých republik se verbovaly z rozdílných částí společnosti, ty české z disentu, slovenské pak z bývalých komunistů a reformistů, což bylo také hlavní příčinou toho, že nemohly najít společnou řeč a překlenout rozdíly, které nutně vycházely z rozdílného původu a taktéž v rozdílném chápání reform. Ve slovenském kabinetu, stejně jako ve slovenské polistopadové politice vůbec, se mnohem výrazněji prosadili tzv. osmašedesátníci – reformní komunisté, kteří se snažili navázat na koncept třetí cesty (Cohen 2008: 378 dle Kaplan 2011:62). V Československu tak v podstatě vlastně proběhly dvě revoluce, jedna v české části, druhá na Slovensku. Rozdíl je patrný na první pohled; za Občanským fórem stálo 2000 chartistů či členů Výboru na ochranu nespravedlivě stíhaných, naproti tomu většina významnějších představitelů VPN se rekrutovala z exponentů bývalého režimu (Křen 2005:992). Dělicí linie mezi příznivci a protivníky režimu na Slovensku nikdy nedosahovala ostrosti té české. Na rozdíl od Čechů Slováci totiž nehodnotili období komunistické vlády, zvláště kvůli zjevnému hospodářskému progresu umožněnému díky rozsáhlým federálními subvencím natolik negativně jako Češi.

Fundamentální význam pro další směřování státu měl taktéž rozdílný postoj občanů k tržnímu hospodářství a k privatizaci. Většina Čechů zastávala názor, že tržní hospodářství je nezbytně nutné, na Slovensku činil naproti tomu podíl zastánců tržní ekonomiky pouze jednu třetinu. Češi převážně schvalovali privatizaci, Slováci ji spíše odmítali. Tyto postoje

zcela zásadním způsobem předurčovaly chování voličů v obou částech Československa. Češi ve své většině hlasovali ve volbách pro reformy, Slováci proti. Tím došlo k tomu, že česká a slovenská politická reprezentace, které byly zvoleny ve volbách roku 1992, měly strukturně neslučitelné politické a národohospodářské koncepce. Naprostá rozdílnost politických cílových představ a strategií byla jedním z hlavních momentů v procesu dělení (Vodička 2003b: 254).

4.3. Vztahy mezi Čechy a Slováky – poodkrytí příčin neshod

Významným faktorem, který měl bezpochyby vliv na vývoj a v konečném důsledku i rozdělení federace, byly vzájemné vztahy. Stručně, ale zároveň velmi trefně je popisuje vědec a disident Milan Šimečka, který pohlíží na vztahy mezi Čechy a Slováky shovívavě a tvrdí, že Slováci nechovají k Čechům nenávist, neustále však pociťují, že jsou dvojka – „mladší a chudší bratr“ a Češi si v hloubi duše myslí, že to tak také je. Tento psychologický faktor, který slovenské nacionalistické vedení rozehrávalo, živil touhu Slováků po uznání jejich národní identity, které se při vyjednávání o nové ústavní smlouvě stalo hlavním slovenským cílem, dominujícím nad vším ostatním (Stein 2000: 42). Na druhé straně Češi ve valné většině případů nebyli ochotni podpořit jakékoliv emancipační snahy slovenských kolegů a mnohdy trvali na překonaném státním unitarismu, v němž nebyl rozdíl mezi českým a československým, což pochopitelně jen rozdmýchávalo nacionalistické vášně slovenských politiků. Dá se vlastně říci, že elity jednotlivých národů v rámci svých vlastních identit, ke kterým se pojily určité představy o druhé straně, neměly v daných podmínkách transformačního období při vyjednáváních o uchování federace mnoho šancí na

úspěch. Zajímavý pohled přináší v tomto ohledu Zdeněk Jičínský: „Třeba říci, že na počátku nového vývoje po 17.11. 1989 to byla zejména absence porozumění a velkorysosti na české straně, která tyto nepříznivé jevy a tendence v československých vztazích živila a podněcovala.“ (Jičínský 2003: 55) Naproti tomu Vodička spatřuje nejdůležitější element vedoucí k rozpadu v ambicích vedoucích činitelů z HZDS: „Vlastní hnací silou a motivací česko-slovenského rozdělení však byly zejména zájmy nové slovenské mocenské elity na dělení státu. Rozdělení bylo iniciováno vedením Hnutí za demokratické Slovensko...bylo v osobním zájmu mnoha protagonistů HZDS. V novém státě bylo k dispozici několik tisíc vysokých státních funkcí a postů v zastupitelských úřadech, stejně jako veškerý státní majetek, který měl být privatizován.“ (Vodička 1993: 112)

4.4. Politický vývoj od Sametové revoluce až po volby 1990

Jiří Křížan v rozhovoru s Karlem Pacnerem obhajuje názor, že rozdělení federace už bylo do značné míry determinováno před vypuknutím prvních sporů: „Myslím, že rozchod našich národů byl přítomen od počátku listopadové revoluce, jenom jsme si ho neuvědomovali, vysvětloval mi Jiří Křížan, který se stal při založení Občanského fóra členem jeho nejužšího vedení. Když si dnes promítám všechna tehdejší jednání, vidím, že tento rozpad vyvěral už z prvních kontaktů mezi občanským fórem a Veřejností proti násilí.“ (Pacner 1997: 591) Většina slovenských politických špiček v těsně

porevolučním období jasně odmítala nastoupit a politicky fungovat pod křídly československého OF a naopak iniciovala vznik Veřejnosti proti násilí s tím, že je třeba vycházet ze slovenských specifíků. Tito politici jako např. Ján Čarnogurský či Milan Kňažko usilovali a nakonec i úspěšně, aby nově vznikající pobočky OF na Slovensku, přičemž slovenské OF mělo obzvláště silné pozice na východě, vůbec nezapustily kořeny. Naopak docílili toho, že byly nakonec nuceny včlenit se do VPN. Začátkem prosince se zase, jak uvádí Pacner, vůdci českých vysokoškoláků vyděsili z autonomních požadavků svých slovenských kolegů, kteří chystali rozpad federálního studentského parlamentu. Čeští politici ale neměli v prvních měsících po revoluci čas uvažovat o zdokonalení federace a ani snahu jakýmkoliv způsobem předcházet slovenskému separatismu (Pacner 1997: 592). Tím se alespoň - dle mého názoru - především pak akceptací návrhu na zrušení slovenských poboček OF – podkopaly šance, byť už i tehdy minimální, na udržení společné federace. Jak ukáže pozdější analýza – strana s celorepublikovou působností, která by sdružovala profederálně orientované politiky, v tehdejší stranickém systému chyběla. Otázkou ovšem zůstává, jestli by se v politickém klimatu začátku devadesátých let na celostátní úrovni vůbec prosadila.

4.5. Pomlčková válka

První otevřenější střety týkající se dalšího směřování federace mezi českou a slovenskou stranou nastaly už na začátku roku 1990. Pomlčková válka, jak se dnes přezdívá sporům, které se táhly od konce ledna 1990 až do 20. dubna téhož roku, se stala určitou předzvěstí napjatého období v česko-slovenských vztazích, které nakonec vyústily

v rozdělení federace. Mnozí autoři se liší v pohledu na význam celého sporu a odchylky se dají najít i v hledání viníků této tzv. války a původců napětí. Kupříkladu Jiří Křížan, bývalý vrcholný představitel OF, viní v knize Karla Pacnera z rozpoutání pomlčkové války Zdeňka Jičínského: „Pomlčková válka, jak se jí říkalo, vířila vášně celý duben. Tyto třenice, které vlastně rozpoutal Zdeněk Jičínský, přispěly k tomu, že se v plné nahotě vynořil problém společného státu,“ soudí dnes Jiří Křížan. (Pacner 1997: 597) Pozvolna se rozestupující propast mezi oběma národy se promítla i do hledání nového názvu republiky. Stát, který se pustil do bourání reálného socialismu, se stále jmenoval Československá socialistická republika. Prezident Havel proto 23. ledna 1990 na základě zákonodárné iniciativy navrhl, aby se z názvu státu vypustilo slůvko socialistická. Někteří badatelé ovšem viní z rozpoutání sporu V. Havla – mezi nimi např. Ján Rychlík předkládá tezi, že se prezident příliš soustředil na oddělení socialistické minulosti a nevěnoval proto tak velkou pozornost česko-slovenskému rozměru celé věci, čímž zbytečně rozdmýchal národní vášně na obou stranách (Rychlík 2002: 274). Tehdejší Čalfova vláda například taktéž souzněla s prezidentem a poslala do sněmovny návrh zákona ve stejném znění. Federální shromáždění ale především kvůli slovenským preferencím a představám váhalo a právě i na průběhu celé pomlčkové války můžeme vypožorovat, jaké důsledky měl ústavní zákon z konce šedesátých let o zákazu majorizace, kdy pro blokování určitého ústavního zákona stačilo pouhých 31 poslanců z jedné části sněmovny národů. Václav Havel proto doporučil jiný název, kterým se snažil vyjít vstříc Slovákům: Republika česko-slovenská (Pacner 1997: 593). Slovenští politici totiž chtěli za každou cenu docílit změny v názvu společného soustátí a v mezinárodním měřítku tedy i zvýraznění Slovenska jako součásti federace, naproti tomu

čeští poslanci se těmto snahám zavile bránili. Jak uvádí Stein - tento spor dotýkající se budoucího názvu státu vyvolával silné emoce v obou národech. Ve chvíli, kdy se ustoupilo slovenské straně, vyvolával silnou nevoli na české straně a naopak (Stein 2000: 61 - 63). Wolf ještě daleko barvitěji líčí: „Kvůli této „prkotině“ (těžko najít jiný výraz) se Češi a Slováci poprvé od listopadu 1989 porvali málem jako psi. Mnozí politici tehdy ztratili rozum a na půdě federálního shromáždění se vrhali do vášnivých slovních střetů.“ (Wolf 1998: 15) Ve snaze nalézt řešení sporu navrhl zpravodaj výboru Miloš Zeman, aby byl přijat kompromisní návrh, jenž by umožňoval psát nový název státu v obou částech federace rozdílně – Československá federativní republika (české znění) a Česko-slovenská federatívna republika - slovenské znění (Rychlík 2002: 120-121). Ani toto řešení ale nakonec slovenské politické elity neuspokojilo, a tak se po politických jednáních v Lánech, které ještě žádný výsledek nepřinesly, federální kabinet dohodl na z gramatického hlediska nepřilíš povedeném názvu – Česká a Slovenská federativní republika.

Do parlamentních voleb v červnu 1990 se na politické scéně již nic opravdu významného neudálo. Zcela klíčové pro další vývoj ale je, že se na počátku devadesátých let zkonstituovaly jak v České, tak ve Slovenské republice dva zcela autonomní politické systémy (Vodička, Cabada 2003:128). To bylo do značné míry odvislé od skutečnosti, že v Československu proběhly de facto dvě revoluce - jedna v Českých zemích a druhá na Slovensku.

4.6. Vývoj od voleb 1990 do voleb 1992

První svobodné volby do jednotlivých národních rad i do obou komor federálního shromáždění se uskutečnily 8. - 9. června 1990 a zúčastnilo se jich téměř 98% voličů, což je na

demokratické poměry nebývalá účast, která se ale dá snadno vysvětlit jednak tehdejšíím porevolučním nadšením, jednak návykem drtivé většiny obyvatelstva z nedemokratického období komunistického Československa, kdy se občané museli aktu voleb povinně účastnit. Ani výsledky voleb nebyly nijak zvláště překvapivé, protože se vlastně staly plebiscitem o Sametové revoluci a dosavadním směřování státu. Např. Wolf hodnotí volby takto: „Celoplošně byly první svobodné volby v Československu jednoznačným úspěchem reformátorů a lze je považovat za pokračování listopadu 1989.“ (Wolf 1998: 19) Federální vláda byla nakonec složená z vítězných OF a VPN, které doplnila česká ČSL-KDS (budoucí KDU-ČSL). Problémem ovšem bylo, že VPN nedisponovalo dostatečným počtem mandátů ve Sněmovně národů FS, a tak se federální vláda musela spoléhat na podporu Čarnogurského Křesťansko-demokratického hnutí (dále jen KDH), které vzniklo na konci února odštěpením od VPN a které se na této federální vládě jinak odmítlo podílet. Nová federální vláda, zvolená na základě svobodných voleb, vedená ale stejným ministerským předsedou M.Čálfou měla před sebou dvouletý mandát, pro které se prioritním úkolem stalo vypracování nové ústavy a ekonomická transformace země. Druhý úkol se ovšem nakonec vůbec nepodařil a polemizování nad úspěšností druhého není obsahem této práce.

Výsledky voleb v Českých zemích:

	SL	SN	ČNR
OF -	53,15%,	49,96%,	49,5%;
KSČ -	13,48%,	13,80%,	13,24%;
KDU -	8,69%,	8,75%,	8,42%;
HSD-SMS	7,89%,	9,10%,	10,30%.

Výsledky voleb na Slovensku:

	SL	SN	SNR
VPN -	32,54%,	37,12%,	29,34%;
KDH -	18,98%,	16,66%,	19,20%;
KSČ/KSS -	13,81%,	13,43%,	13,34%;
SNS -	10,96%,	11,44%,	11,44%;
Spolužití/HKDH -	8,58%,	8,49%,	8,46%.

Celý stranický systém Československa (fakticky vlastně dva systémy) prošel silnou fragmentací a také vznikly nejrůznější nové politické subjekty. Mezi takové významné subjekty určitě patřila Slovenská národní strana. Dalším významným ukazatelem názorové roztržitosti na slovenské politické scéně bylo právě již výše zmíněné etablování se Křesťanské demokratické unie. Pro shrnutí vývoje v tomto prvním demokratickém údobí, z hlediska další budoucnosti federace, se mi jako nejvýstižnější jeví deskripce Kunštáta - Charakteristickým rysem vývoje let 1990-1992 bylo postupné „vyšachování“ federálních orgánů (prezidenta Havla, federální vlády, Federálního shromáždění) ze státoprávních jednání a jeho téměř důsledné přenesení na úroveň národních vlád a národních parlamentů - České a Slovenské národní rady (Kunštát 2008: 32), což také nakonec mělo pro další osudy Československa fatální dopad.

4.7. Spory o kompetence

Velmi důležitým se pro další ubírání federace stalo zvolení Vladimíra Mečiara předsedou slovenské národní vlády. Bývalý předák VPN Ján Budaj vzpomíná na pozadí

jeho volby v rámci VPN takto: „Předpokládali, že jako dřívější komunista bude spíš federalista a internacionalista, že bude nenávidět luďáky, což on taky dával najevo a tím si získával body i u Fedora Gála a Martina Bútory a dalších lidí. Já jsem ho zase považoval za dost silného muže, aby federace, pokud má být, byla partnerská. Tam totiž ústupčivost, kterou reprezentoval Milan Čič, nevedla k ničemu.“ (Antalová 1998: 179) V Česku se stal předsedou vlády Petr Pithart. Stěžejním sporem mezi dvěma částmi federace v období mezi volbami 90 až 92 bylo téma rozdělení kompetencí – pravomocí jednotlivých republik, které nakonec de facto přineslo rozdělení federace, respektive jeho neúspěšné řešení. Zatímco Češi trvali na přenášení kompetencí shora – z federace na jednotlivé republiky, byli Slováci zastánci právě opačného postupu – tedy delegování kompetencí z republik na federaci. Stein k tomu podotýká: „Ti, kdo byli na české straně slovenským aspiracím méně nakloněni, se domnívali, že současný proces tvorby ústavy může být jedině devoluční. Z existence federace a z její historie přitom vycházeli jako ze skutečností, které nelze přehlédnout. Jediným opravdovým problémem podle nich byla povaha a také rozsah na centrum přenesených kompetencí, které určí, zda bude federace životaschopná. Slováci na to takto nepohlíželi. Znovu a znovu sice jednoznačně tvrdili, že i nadále jsou ochotni ve společném státě pokračovat, trvali však na postupu „zdola“ jako na novém začátku a jediné cestě, jak projevit svou národní identitu.“ (Stein 2000: 71) Na červencovém setkání předsedů národních vlád v Luhačovicích a pak následně o měsíc později i na summitu všech tří vlád se dohodly určité dílčí ujednání týkající se vzájemných vztahů, kompetenční zákon sám však schválen nebyl. Jeho konečnou podobu schválila SNR na svém zasedání 27. listopadu. O dva dny později však ČNR ke slovenskému návrhu připojila vlastní pozměňovací

návrhy, což způsobilo, že návrh ve federálním shromáždění nebyl společnou zákonodárnou iniciativou obou národních rad a existovaly tak dvě předlohy zákonů – český a slovenský (Rychlík 2002: 53). Mečiar jim však nedal na výběr a 6. prosince vyburcoval členy předsednictva slovenské vlády, naložil je do letadla, odvezl do Prahy a tam všem předvedl, jak se na Slovensku dělá politika. Buďto ho Češi potvrdí, tak jak je, nebo Slovenská národní rada vyhlásí svrchovanost a společný stát je mrtev. Tuto větu pronesl slovenský premiér před nastoupeným předsednictvem české vlády a poprvé ji slyšeli nejen čeští politici, ale i členové slovenského kabinetu. I když šlo o absolutní blud, ani jeden Slovák nic neřekl. Mečiar byl železný premiér (Wolf 1998: 42-43). Zajímavý je v tomto ohledu postřeh Fedora Gála, ve kterém se vyjadřuje k politické kultuře Vladimíra Mečiara: „V. Mečiar konečný výsledek zákona o kompetencích (parafrázuji) komentuje takto: „...dali sme laťku o pol metra vyššie, ako bolo treba, aby sme dosiahli svoje.“ Netřeba být velmi vnímavým, aby se dalo odhadnout, jak tato rétorika mohla zapůsobit na českou veřejnost, o odbornících nemluvě.“ (Gál 1992: 28) Přijatý ústavní zákon zásadním způsobem změnil federativní uspořádání ČSFR, především protože byl zrušen princip rozdělení kompetencí do tří oblastí (výlučné kompetence federace, společné kompetence federace a republik, výlučné kompetence republik). Jednotné hospodářství a majetek federace nahrazovalo nyní vlastnictví federace a také obou republik. Jednotlivým republikám bylo umožněno vytvářet si vlastní ozbrojené síly a uzavírat mezinárodní smlouvy. Schválený ústavní zákon započal postupný proces zániku federace, neboť položil základy pro vytvoření nefunkční federace (Gronský 2001: 173-174). I když i nadále po přijetí kompetenčního zákona probíhal maratón jednání a docházelo k nejrůznějším schůzkám expertních skupin ohledně přijetí nové ústavy, nepodařil se

nakonec najít všeobecně přijatelný konsenzus pro obě strany. Po posledním jednání na toto téma v únoru 1992 v Mílově, kde se sice obě strany dohodly na kompromisním řešení, ale které nakonec nebylo schváleno SNR – ČNR prohlásila, že jakákoliv další rokování jsou bezpředmětná. Předsedové národních rad František Mikloško a Dagmar Burešová tak přenechali další jednání o budoucí podobě ústavy na vítězi následujících voleb.

4.8. Transformace ekonomiky a volby 1992

V lednu roku 1991 byla zahájena transformace ekonomiky země z centrálně plánovaného hospodářství k hospodářství tržnímu. Podoba ekonomické transformace byla schválena již v květnu 1990 a primárním cílem byl rychlý přechod na tržní ekonomiku a liberalizaci cen. Ekonomická reforma však vnesla další napětí do vzájemných česko-slovenských vztahů. S postupným zánikem RVHP a ukončením studené války došlo k omezení obchodních styků Československa na těchto trzích. Slovensko, jehož ekonomická struktura byla koncipována především na východní trhy, bylo touto změnou zasaženo daleko výrazněji než české země (Rychlík 1998: 23). Velkou roli v tomto případě hrála i rozsáhlá zbrojní výroba, na kterou bylo Slovensko orientované, a její pozvolný úpadek v souvislosti s koncem studené války a uvolňováním napětí mezi supervelmocemi, ale taktéž kvůli nucené konverzi zbrojního průmyslu na mírovou výrobu v důsledku změny politického směřování Československa. Další ranou byl prudký nárůst inflace v roce 1991, kdy v rámci Československa dosáhla na středoevropské poměry neuvěřitelných 70 %, což mělo za následek značné

znehodnocení úspor obyvatelstva (Vodička, Cabada 2003: 116). Negativní dopady hospodářské reformy byly ovšem výrazně tvrdší na Slovensku a výsledky následujících voleb v roce 1992 tak bývají často interpretovány jako volba pro pokračování reforem ze strany Čechů a naopak zpomalení reforem ze strany Slováků (Lukas 2003: 39). Nespokojenost slovenských občanů byla ve všech oblastech politiky daleko výraznější než tomu bylo u českých respondentů (Slavíková, Hampl 1991:1 dle Vodička, Cabada 2003: 118). Slovenští občané měli v lednu 1992 také naprosto odlišné mínění o politickém vývoji po listopadu 1989. Dvě třetiny dotázaných ve Slovenské republice byly s politickým vývojem po listopadu 1989 nespokojeny, zatímco v České republice bylo 60% dotázaných s politickým vývojem vcelku spokojeno (Vodička, Cabada 2003: 118). Slovenští politici se při vyjednávání s českými kolegy i z výše uvedených důvodů často odvolávali právě na tzv. slovenské specifika, protože ale neměli jejich čeští partneři ve většině případů vůbec pochopení. I v této oblasti vznikalo na poli vyjednávání mezi oběma národy značné napětí. Taková tedy byla ve zkratce situace před volbami v roce 1992.

4.9. Volby 92 a role Mečiara

Druhé svobodné volby, které se konaly v Československu 5. - 6. června 1992, potvrdily faktický vznik dvou samostatných stranických systémů – ani napodruhé se nakonec nepodařilo žádné straně etablovat celorepublikově. Protože prošel během prvních let po Sametové revoluci stranický systém zcela zásadní fragmentací, dostalo se při těchto volbách do parlamentu mnohem více politických stran

než při předešlých v roce 1992. Tyto volby přinesly vítězství nástupnickým stranám OF, respektive VPN. V ČR zvítězila „Klausova“ Občanská demokratická strana a na Slovensku „Mečiarovo“ Hnutí za demokratické Slovensko, které získalo více než 37% hlasů a v Slovenské národní radě tak obsadilo 74 mandátů ze 150 možných (Strmiska et al. 2005: 462). Ačkoli byla většina československého obyvatelstva proti rozpuštění ČSFR, podařilo se oběma předsedům těchto stran prosadit jejich dohodu o rozdělení Československa ve FS (Vodička, Cabada 2003:125). Z tohoto důvodu bych se chtěl zaměřit na dva předsedy dvou největších stran a také národních vlád – nejvíce pozornosti chci ale věnovat V. Mečiarovi, protože právě on měl v rukou rozhodující porci moci a páky k ovlivňování celé slovenské politiky a byl tak mezi slovenskými politiky zcela jasnou „jedničkou“.

Nejprve ale k volbám samotným - v české části federace získala ODS v koalici s KDS ve Sněmovně národů 37 křesel, HZDS ve stejné komoře federálního parlamentu 33 mandátů, což znamenalo, že pro vytvoření federální koalice, která by byla schopna přijímat taková ustanovení, která podléhala zákazu majorizace, musela ODS utvořit koalici s HZDS a nebo se všemi ostatními slovenskými stranami a naopak. Kdyby byla chtěla Občanská demokratická strana obejít HZDS, byla by se musela spojit s konglomerátem všech ostatních slovenských stran, což vzhledem k tomu, že mezi nimi byla radikálně nacionalistická Slovenská národní strana a také slovenští komunisté (SDL), nepřipadalo pro politicky zcela odlišně orientovanou ODS naprosto v úvahu (Kipke, Vodička 1993: 89). Kvůli zákazu majorizace tak byla v československém ústavním pořádku pro vytváření politiky v demokratických podmínkách naprogramována ústavní krize. ODS musela chtít nechtít do koalice s HZDS a naopak – což v praktické rovině znamenalo, že narazila kosa na

kámen. Klaus po první brněnské schůzce po vyjednáváních s HZDS prohlásil: „Jsme pro funkční společný stát na úrovni rozumné federace, pro pokračování hospodářské reformy a plně podporujeme Václava Havla, o jehož kandidatuře (na funkci federálního prezidenta) odmítáme spekulovat.“ HZDS a její předseda Mečiar ovšem tyto programové priority ODS nesdíleli a zastávali k těmto programovým bodům zcela protikladná stanoviska (Stein 2000: 159). Mečiar federaci jasně odmítal a jako další formu společného soužití v médiích navrhoval konfederaci na bázi ekonomicko-obranného společenství. Na téma budoucnosti ČSFR pronesl, že věří v úspěch jednání s Václavem Klausem. Tím stejným dechem však upozornil na fakt, že HZDS trvá na mezinárodněprávní subjektivitě obou republik“ (Gál 1992: 152), což se samo o sobě vylučovalo, protože existence dvou států v rámci konfederace byla pro českou stranu absolutně nepřijatelná. Konečným východiskem pro další osudy Československa se podle Klause mělo stát buďto posílení centrální moci nebo rozpad federace, podle Mečiara v úvahu přicházela buďto konfederace nebo rozpad, čímž byl de facto konečný výsledek vyjednávání již předznamenán. Později v lednu 1993 se V. Mečiar k povolebním vyjednáváním vyjádřil už bez jakéhokoliv uzardění: „Už při našem prvním setkání po volbách bylo jasné, že se stát rozdělí. V onu noc by Češi byli nejraději okamžitě vyhlásili konec ČSFR. Nešlo už o záchranu státu, mně šlo o to získat čas, a já jsem čas získal,“ což vidí Vodička jako jasný důkaz toho, že s konfederací jako alternativou reálně nikdo nepočítal a ani větším množstvím ústupků z české strany by nešlo federaci zachránit (Vodička 2003: 247). Tuto domněnku podporuje i Mečiarovo vyjádření v rozhovoru pro rakouský *Der Standard*, v kterém „nevyloučil krvavé oběti v případě, že se samostatnosti Slovenska nedocílí demokratickými prostředky.“ (citované podle: *Smena*, 16.11.1991) (Gál 1992:35) Vladimír Mečiar

byl zkrátka mužem moci, bažícím po moci a jí také podřizoval vše ostatní – jak poznamenává Vodička: „Principiálně Mečiar nebyl proti společnému státu. Pokud ho však československý stát omezoval ve volnosti politického jednání a v uplatňování moci, musel být odstraněn. Mečiar nebyl ochoten obětovat ve prospěch společného státu ani špetku ze své moci, kterou vybojoval s tak neuvěřitelným nasazením. To byl jeden podstatný důvod, proč nekompromisně trval na mezinárodně právní subjektivitě Slovenska.“ (Vodička 2003:247) Většina ostatních politiků ve vysokých funkcích po volbách v červnu 92 ovšem zastávala, i když pochopitelně z jiných důvodů než on, vůči rozdělení federace stejné či velmi podobné postoje. Tehdejší předseda federální vlády Jan Stráský v souvislosti s postoji členů vlády ve státoprávní otázce poznamenal, že „ve federální vládě byla shoda o tom, že se stát musí rozdělit. Vláda byla konstruktivní, někdo byl aktivnější, někdo míň. Otázka nestála - jestli se rozdělit, ale jak.“ (Kaplan 2011: 67) Tuto tezi podporuje i výrok F. Mikloška, který se ke státoprávní otázce vyjádřil ve stejném duchu: „Já, a myslím, že i řada dalších politiků jsme si od prvního setkání uvědomovali, že se nemůžeme dohodnout. Nemohli jsme ale přestat jednat, byla by to politická prohra.“ (Wolf 1998:32) K tomu mu za českou stranu přizvukuje i tehdejší místopředseda vlády Miroslav Macek: „Hned po prvním jednání jsem nabyl dojmu, že společný stát nelze udržet, ale měl jsem obavy z toho, že Slováci nebudou chtít jít tak daleko.“ (Wolf 1998:67)

Rüdiger Kipke a Karel Vodička shrnuli roli HZDS v procesu dělení následovně: „Aktivní hnací silou rozdělení byli však slovenští politici: Bylo to vedení Hnutí za demokratické Slovensko v čele s V. Mečiarom, které zabránilo znovuzvolení jediné silné integrační osobnosti

federace, V. Havla, prezidentem republiky. HZDS iniciovalo ve Slovenské národní radě Prohlášení suverenity a přijetí "čisté" slovenské ústavy, která nebrala ohled na ústavu federální. Delegace HZDS požadovala konečně po volbách v červnu 1992 v koaličních jednáních s Občanskou stranou plnou suverenitu a mezinárodněprávní subjektivitu pro Slovensko, což se prakticky rovnalo požadavku na rozdělení státu." (Kipke, Vodička 1993: 13) Na druhou stranu je v tomto ohledu nutné připomenout, že ani ODS a její předseda nebyli ochotni ustoupit v otázce ekonomické transformace a pokud by si museli vybrat mezi rozpadem federace a ekonomickou transformací – vybrali by si druhou možnost. (Vodička 2003: 108) Z politického hlediska bylo pro celý osud federace rozhodující, že Vladimír Mečiar dokázal opravdu do krajnosti využít svých sociálních schopností v kombinaci s nejrůznějším mlžením a zamlčováním pro to, aby dosáhl svého – tedy rozpadu nebo alespoň stavu, kdy bude Slovensko naprosto nezávislé od jakýchkoliv možných omezujících vazeb. Nejrůznějším lavírováním a nejasnými postoji dokázal umě přesvědčit davy svých tehdy velmi početných obdivovatelů a sympatizantů, že mu jde o zachování společného státu a že věří v jeho další budoucnost, protože ale ve skutečnosti nebyl ochotný přistoupit na jinou formu svazku než konfederaci se dvěma mezinárodně právními subjektivitami a také národními bankami – s čímž se navíc plně ztotožňovali také jeho straničtí kolegové a Mečiara samotného v tomto úsilí vydatně podporovali - a to také nakonec vyústilo v krach jednání s českými politiky. Slovenský politolog M. Kusý k tomu dodává: „Mečiar není slovenským nacionalistou, nýbrž čirým pragmatikem moci. Pragmatickému politikovi jde o moc - především o vlastní moc. A to je i smysl současného Mečiarova boje s federálními institucemi. Je ochoten je akceptovat, dokud jsou mu podřízené, dokud mu slouží

(Kusý 1992: 8). Na Slovensku v té době navíc neexistovala relevantní politická síla, která by byla s to se postavit za federaci aktivně za ni bojovat. Velká část slovenských občanů také skutečně věřila, že je možné, aby obě země setrvaly ve vzájemném spojení jen na bázi konfederace, což ale bylo zase naprosto nepřijatelné pro české politické elity. Na slovenském „voličském trhu“ jednoduše chyběla poptávka po pevnějším federativním svazku mezi oběma zeměmi a vzhledem k tomu, že slovenští političtí představitelé v čele s V. Mečiarom na uchování federace neměli v žádném případě zájem, bylo jen otázkou času, kdy k rozdělení dojde. Rozpad byl určitě do značné míry předznamenán celkovým dějinným vývojem (např. zákaz majorizace nebo také silné centralistické tendence politických elit prakticky během celého období společného soužití, které přirozeně vyvolávaly a posilovaly zcela opačné touhy u slovenských občanů) a především stavem - rozpoložením nálad ve společnosti. Profederální strany ve volbách v červnu 1992 zcela propadly a nedostaly se ani do parlamentu – i když slovenští občané dávali v průzkumech veřejného mínění v drtivé většině případů společnému státu zelenou – ve volbách podpořili ty strany a politiky, kteří se k další budoucnosti federace vyjadřovali vyloženě negativně nebo si nechávali velký prostor pro manévrování - přičemž se ale v drtivé většině případů stavěli jasně proti federaci. Možná, že kdyby (pokud tedy připustíme kladení takových otázek) se českým politikům podařilo přesvědčit slovenskou veřejnost, která byla ve většině případů naladěna pročeskoslovensky, že V. Mečiar usiluje de facto o rozbití federace a že je pro ně konfederace nepřijatelnou formou budoucího soužití – mohl možná společný stát v určité velmi rozvolněné formě federace nadále přinejmenším pár následujících let dále existovat, ale nakonec se tak nestalo a

odbitím půlnoci 1.1. 1993 vznikly na mapě Evropy dva nové státy – Česká republika a Slovenská republika.

Praktická část práce

5. „Rozpadové statistiky“

Dle nejrůznějších průzkumů veřejného mínění v postojích obyvatel České i Slovenské republiky od počátku 90. let zcela zřetelně převažovalo přání zachovat společný stát nad tužbou po rozdělení. Díky diametrálně odlišným představám politických elit o dalším vývoji federace a uspořádání vzájemných vztahů, které ale byly do značné míry odrazem vůle a postojů obyvatelstva a které také často ústily do otevřených střetů politických představitelů z obou národů, začalo postupně i mezi lidmi sílit přesvědčení, že rozdělení bude nevyhnutelné, i když si ho sami lidé ve většině případů nepřáli. Např. Vodička v této souvislosti dokonce předkládá tezi o nelegitimnosti politických elit k uskutečnění rozdělení: „Nedostatečná legitimita politických aktérů k demontáži ČSFR se stává ještě zřejmější při pohledu na výsledky průzkumu veřejného mínění. V roce 1990 považovalo pouze 5,3% dotazovaných v České republice a 9,6% na Slovensku rozdělení ČSFR na dva samostatné státy za optimální řešení. O rok později došel Institut pro výzkum veřejného mínění k podobným výsledkům. Počet zastánců státního odštěpení sice poněkud stoupl, číselně však přesto zůstával nízký: v České republice činil 6% a ve Slovenské Republice 11%. (Vodička 1993:100) Ohniskem sváru a příčinou nedorozumění mezi oběma národy, jak stojí i výše, bylo, že české a slovenské ideje o podobě vzájemného soužití se značně rozcházely a pomyslný průsečík shodných představ

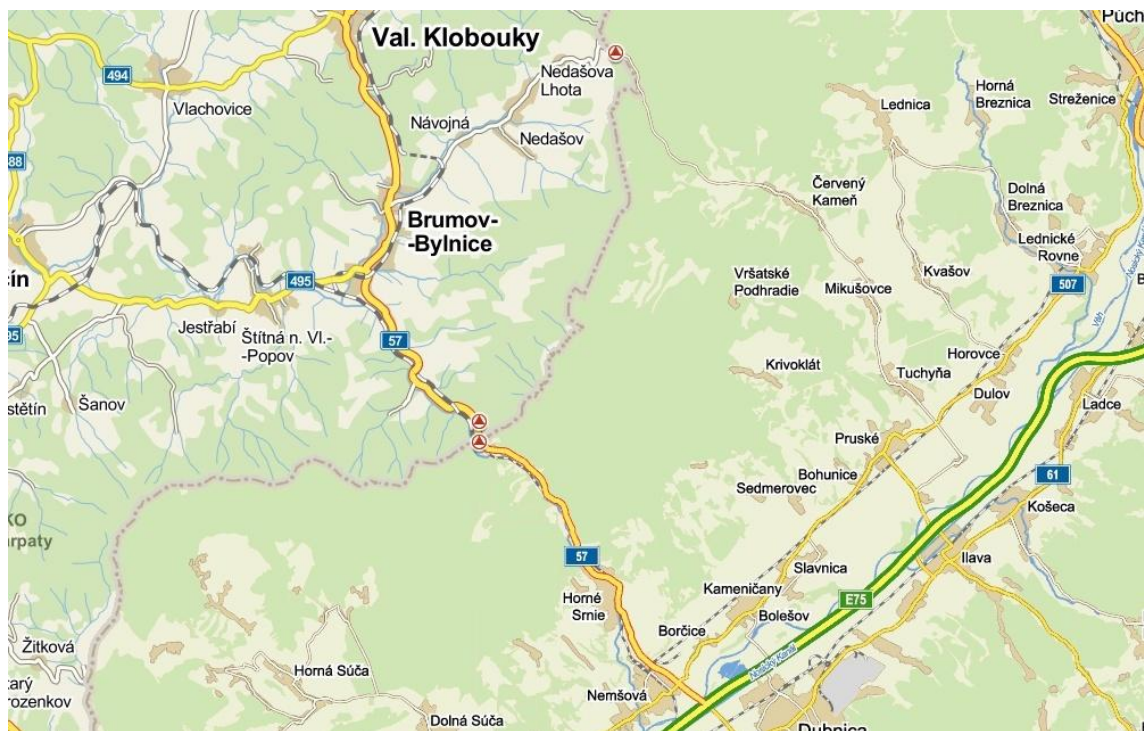
nebyl nijak rozsáhlý. Na Slovensku se, jak uvádí Vodička, stala nejpreferovanějším systémem uspořádání vztahů konfederace (30%), kdežto v Českých zemích za ideální způsob dalšího společného soužití považovali lidé „stát s jednou vládou“ (Vodička 1993: 100). Centrum pro výzkum veřejného mínění téměř 5 let po rozdělení přišlo, i s ohledem na v této práci analyzované postoje příhraničních obyvatel, s velmi zajímavými statistikami. Dle CVVM lidé v největší míře (80 %) souhlasí s výrokem, že rozdělení Československa bylo spíše záležitostí politiků než obyčejných lidí. Z odpovědí u ostatních výroků vyplývá, že rozdělení vidí česká veřejnost spíše jako vnější záležitost přicházející ze Slovenska. S tvrzením, že Slováci nechtěli žít s Čechy v jednom státě souhlasí o něco více než polovina populace (55 %), naopak 60 % lidí nesouhlasí, že by rozdělení přišlo spíše ze strany Čechů, jelikož nechtěli ekonomicky doplácet na Slováky. Česká veřejnost se rovněž nedomnívá, že by názor Slováků, že měli málo pravomocí, byl oprávněný (souhlas 30 %) nebo, že by Češi byli před rozdělením přezíraví vůči problémům na Slovensku (souhlas 21 %). Za zmínku ovšem také stojí výsledky jejich výzkumu v rozdílech v názorech napříč jednotlivými věkovými kategoriemi: I v otázce pocitů spojených se vznikem samostatné České republiky po rozdělení Československa je charakteristickým dělítkem názorů věk. Pro mladé lidi do 29 let a zejména pro ty od 15 do 19 let je poměrně obtížné vypovídat o pocitech spojených se vznikem republiky a výrazně častěji volí odpověď „nevím, těžko říci“. U starších věkových kategorií se projevuje trend, kdy se lidé ve věku od 45 let více kloní k negativním pocitům jako jsou lítost, smutek, hanba nebo i obavy. Naopak věková skupina 30 – 44 let je poněkud specifitější a o něco častěji se hlásí k pozitivním pocitům jako je radost, hrdost nebo naděje

(citováno dle -
http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100748s_po80117c.pdf).

5.2. Úvod k výzkumu

Obecně se má za to, že právě v oblasti příhraniční nabíral mezi obyvatelstvem nesouhlas s rozdělením Československa zdaleka největších obrátok. Např. Vodička uvádí: „Demontáž ČSFR byla uskutečněna proti vůli většiny českých a slovenských občanů, což dvojnásobně platí pro obyvatelstvo podél česko-slovenské hranice. Jak Slováci, tak i Češi z oblasti společné hraniční oblasti byli nejhorlivějšími zastánci zachování Československa.“ (Vodička, Cabada 2003:127) Nejhorlivějšími zastánci zachování Československa z toho důvodu, že nejrůznější kontakty a vazby na druhou stranu bývají odjakživa logicky nejintenzivnější právě v oblasti pohraničí a problémy a komplikace, které tam nastanou, se dotknou zde žijícího obyvatelstva nejcitelněji. Rychlíková to komentuje slovy: „Ačkoliv politikové obou republik ještě na podzim 1992 tvrdili, že občané rozdělení ani „nepocítí“, bylo od počátku jasné, že tomu tak nebude“ (Rychlíková 1999:29). Primárním cílem diplomové práce je právě srovnání pohledů a postojů lidí z příhraničních oblastí k rozdělení a jejich prožívání událostí s ním spojených. S pomocí orálně-historického výzkumu tak zde mohu přiblížit náhledy, vnímání politických událostí, všemožné problémy a ústrky, ale i radosti - zkrátka každodenní prožívání a samotný život obyvatel příhraničních oblastí v době dělení Československa. Výzkum jsem se po kratší úvaze, i když jsem zpočátku přemýšlel i o celoplošném záběru příhraničních oblastí od Jablunkova až po Lanžhot, rozhodl provést v oblasti Zlínského a Trenčianského kraje – na české straně v národopisném kraji Valašsko – konkrétně v jeho jižní části (okr. Zlín) v tzv. oblasti Návrší – obce

Nedašov a Nedašova Lhota a pak také v Sidonii, která je prakticky přes kopec od dvou zmiňovaných obcí a v podstatě dodnes ji kvůli její poloze přímo na rozhraní České a Slovenské republiky a z toho vzešlých a i mediálně známých sporů a tahanic čas od času navštěvují novináři. Na slovenské straně jsem navštívil narátory v obcích Horné Srnie a v osadě Rybníky, která navazuje na moravskou Sidonii (okr. Dubnica nad Váhom) a pak také v obci Tuchyňa (okr. Ilava). Až na obec Tuchyňa, která se geograficky nachází v oblasti nížinného Pováží, se jedná o podhorské vesnice, které spadají do severní části Bílých Karpat. Zhruba uprostřed mezi těmito obcemi leží obec s rozsáhlým skalním masivem a zříceninou středověkého hradu Vršatecké Podhradie, která byla obzvláště v dobách minulého režimu hojně navštěvovanou rekreační destinací. Vrchol skalního masivu - Chmelová dosahuje výšky 925 m.n.m., na moravské straně je pak nejvyšší horou Holý vrch s bodem Průklesy 836 m.n.m. Dům narátorky Františky Miklasové, která žije na kopanicích v Nedašově nebo Ivana Poděšťě, jehož usedlost na kopanicích v Nedašově Lhotě leží přibližně v 550 m.n.m.

Mapa oblasti – na dolním hraničním přechodě se nachází pohraniční obec Sidonie, jejíž jméno na mapě není znázorněno.

Protože se, jak už jsem se zmiňoval výše, jedná o národopisnou oblast Valašska, mluvili narátoři ve svém valašském nářečí, ve kterém je ale zakomponováno a běžně se užívá mnoho slovenských slov. Na slovenské straně narátoři taktéž běžně mluví v určité formě nářečí a někdy se v jejich projevu objeví české slůvko, které ve spisovné slovenštině neexistuje. Nakonec jsem se v zájmu zachování co největší míry autenticity výpovědi rozhodl zachovat jejich ráz a žádným způsobem do nich nezasahovat a neupravovat je, přičemž jsem se slovenské výpovědi snažil přiblížit co nejvíce normám slovenského jazyka, i když jsem si vědom, že se mi to ani zdaleka nepodařilo, ale doufám, že alespoň z fonetického hlediska bude čtenářům zřejmé, co narátor v danou chvíli vlastně vyprávěl a chtěl sdělit. Při výběru narátorů mě sice dva lidé odmítli, a to především protože

měli neopodstatněné obavy z toho, že po nich v rámci rozhovoru budu požadovat faktografické znalosti či určité dobové reálie, zčásti se pravděpodobně také obávali samotného ústního projevu a možná i dalších věcí, pro mě bylo ale velmi důležité a v konečném důsledku vlastně zcela rozhodující, že narátoři, s kterými jsem rozhovory prováděl, nijak neváhali a dali mi souhlas k použití rozhovoru k účelům sepsání diplomové práce. Po skončení rozhovoru jsem je také požádal o podepsání tohoto souhlasu v souladu se zákonem č. 101/2000 sbírky o zveřejňování osobních a citlivých údajů. S většinou z nich jsem měl možnost provést dvě kola rozhovorů a mohu říci, že jsem se téměř pravidelně setkával s tím, že jsem se při druhém rozhovoru dozvěděl záležitosti či historky, které narátor při prvním rozhovoru opomněl říci. Menší problém byl především zpočátku v tom, že někteří narátoři se v rozhovorech vyjadřovali k tématům, které s prací neměly nic společného nebo jen málo (např. příběh, jak jel jeden narátor do Německa na křtiny) a pak jsem přistoupil k tomu, že jsem danou výpověď nepřepsal, i když přímo na místě jsem narátora většinou i se zájmem vyslechl. V případě, že se narátor vyjadřoval např. k současné politické situaci nebo k různým sociálním problémům, jsem se ale rozhodl i tak tyto výpovědi přepsat a zveřejnit, i když se přímo nevztahovaly k problematice rozpadu Československa. Úskalím analýzy a interpretace rozhovorů ovšem bylo, že při výpovědích někteří narátoři ztotožňovali dobu před rozpadem a společné soužití českého a slovenského národa se „starými časy“ – nemám tak ani na mysli minulý režim jako spíše dobu, kdy byli minimálně o dvě desetiletí mladší a všechno šlo snáze a jednodušeji, svět nebyl zahlcen moderními technologiemi a na všechno bylo více času. Pravděpodobně nejvýstižněji se o tom rozhovořila Františka Miklasová: *„Ten život byl jiný jako – tehdy ještě práce byla – to všady bylo jenom přijmeme – přijmeme – ne jak teď – vůbec práce není –*

na úřadě kolik lidí je – to když sa ti nelúbilo u jednej firmy šels ke druhej. Vyšels ze školy mohls být rok doma, mohls jít hned aj do práce – nemosel sas ani vyučit..užs mohl jít ají dělat. A takhle to bylo ají úplně jiné než v dnešní době...ají to takové víc kamarádské eště nebyly ani ty počítače, mobily a televiza...a takové ty..to už potom jako bylo ..ale že tak ají ty děcka víc tak sa hrály.. neseďely u těch počítačů a u toho a a ají té práce bylo – každý mohl si vybrat – nikdo nebyl bez práce...prv když nepřišel do práce dostal áčko...a ted nechodíja a nic sa neděje...to bylo úplně..no já nevím, úplně jiné..po vseckých stránkách, ají levno bylo...nebylo zdražené...všeckého bylo..za levno..ted drahot¹“. Narátoři měli v rozhovorech často tendence rozhovorit se i o změnách poměrů a dalších životních událostech, které s rozpadem nesouvisely vůbec nebo jen velmi okrajově.

6. Představení narátorů a jejich pohled na rozdělení

I když statistiky vypovídají o tom, že se obyvatelé v příhraničních oblastech v převážné většině případů stavěli proti rozdělení – v rámci tohoto kvalitativního výzkumu (už z jeho samé podstaty vyplývá, že výsledky z něj vzešlé nemůžeme vztáhnout na celou populaci na daném území) musím konstatovat, že hlavně na slovenské straně by toto tvrzení ne úplně odpovídalo skutečnosti. Právě třeba i na některých slovenských narátorech šlo vypozaovat jakousi ambivalentnost – z jedné strany byli jasně pro rozdělení, přáli si samostatný slovenský stát, ale zároveň v žádném případě nechovali k západním susedům nějakou zášť či dokonce nenávist, naopak nás měli v oblibě a zpětným pohledem s určitou dávkou nostalgie vzpomínají na společnou federaci

¹ Archiv autora, rozhovor s Františkou Miklasovou vedl Roman Lukáš

ve velmi příznivém světle. Dokonce prohlašují, i když si nejsem úplně jist, jestli to v některých případech nebyl jen jistý druh autocenzury, že by se federace za takových okolností a podmínek, jaké tehdy nastaly, neměla dělit. Tímto způsobem vypovídal např. Alois Krajčí, který se narodil v roce 1935. Píše obecní kroniku od roku 1992. Celý život pracoval v metalurgii – 43 let, mezi jeho záliby patří fotbal, ale i historie. Pracoval v Dubnici nad Váhom ve zbrojovce. Hodně cestoval i po světě. Na své celoživotní zaměstnání je také náležitě hrdý: *“Tam človek spozná, čo je to život – jen zkus ohřát ocel a uvidíš, jaké zázraky robí.”* K rozdělení se vyjadřuje takto: *„Čo sa týká organizacie, tak sa to zmenilo, ale vo mňa ako v človeku sa prakticky nezmenilo nič – lebo moj vzťah, čo sa týká k Moravákovi – čili Čechovi, lebo já rozdělujem na Čechovi a Moravákov...lebo prakticky já som celý život pracoval v metalurgii v škodových závodech v Dubnici. Najskor som sa vyučil, potom som išel do školy no a jak som skončil školu, tak som robil metalurgiu 43 rokami... Vyrastal som pat kilometrov od hranic – tu v Hornem Srnie. Poznal jsem to tak, že hmm...Vždy som bol presvedčený, že by sme...nie, toto nechcem hovoriť ...jednoznačne zásadu mám, že národ je vždy svébytný... každý jeden národ to je jedno...Slovenský národ mal príliš klukatú cestu, čo sa týká..že niekto mu vždy velil. ..toto bolo velice pozitívne..že vlastně sme sa stali samostatným..že môžeme vlastnú vlastným rozumom si riadiť už priemysel či ostatné hospodárstvo².* Pan Krajčí taktéž neočekával tak brzký konec federace a hovoří o nepřipravenosti států k rozdělení: *„...Očekával som to, ale že to príde tak náhle, skokom, tak to bolo ohromné prekvapenie...v prvé radě si myslím, že to bolo predčasné...Po stránke, čo sa týká občanského života tak isto nebolo to pripravené tak, že by to*

² Archiv autora, rozhovor s panem Aloisem Krajčím vedl Roman Lukáš

*mohlo hned začiat' fungovať, aby ľudia neboli zaťažovaní*³. Jeho postoje by se daly uzavřít jeho vlastními slovy: „Z politického a organizačného hľadiska to bylo potrebné, ale nebylo to potrebné tak riešiť..riešiť tak drasticky, ako sa to riešilo.“⁴

Pan Rudolf Floriš – tŕiasedmdesátiletý dŕchodce z Tuchyňe, který většinu svého života pracoval jako malíř a během rozhovoru vyjádřil své sympatie k Moravanům - hovořil taktěž o svém tehdejší přání, aby se jižní Morava stala součástí Slovenska: „Kebych vám mal povedať tak celkom pravdu – my bysme boli bývali radi, keby sa ta Morava bola spojila tuto se Slovenskom – lebo my tych Moravákou máme skutočne rádi – skutečne na úrovni. My bysme bývali rádi, kde hovorili o tom, že je to možné, že by sa to jako dalo pridružit...“⁵

Miroslav Galko – čtyřiapadesátiletý stavební inženýr z Horného Srnie s rozdělením taktěž souhlasil a zároveň vyjádřil značnou nelibost nad způsobem dělení národních značek a atributů: „Tak bola určitá euforia, že Slovensko bude Slovensko – ale tak pokiaľ by to bolo fungovalo – já si myslím skor, mohlo to být ají skor..moj názor je taký“⁶...a eště nám jako toto vadilo, že zobrali nám vlastně všechny značky...dobře zastavilo všecko...Vlajku, letectvo, okáčko a takieto věci – já bych vravel, že Slováci sa dali ošuliť – a federálne zákony prestaly platit, keď sa to rozdělilo – oni sa dohodli a oni vlastně nás – vlastně Česko nás ošulilo – ČSAD a všetko – vlastně a id'e o to, člověk chodí do světa a zbrojovky tu zavreli...a ten hokoj to nehovor mi o tom.. to bolo totálně ošulené...ale my sme sa vydrali hore..nebol

³ Archiv autora, rozhovor s panem Aloisem Krajčím vedl Roman Lukáš

⁴ Archiv autora, rozhovor s panem Aloisem Krajčím vedl Roman Lukáš

⁵ Archiv autora, rozhovor s panem Rudolfem Florišem vedl Roman Lukáš

⁶ Archiv autora, rozhovor s panem Miroslavem Galkem vedl Roman Lukáš

problém..právě ta generácia bola dobrá - jako to bolo v pohodě⁷.

Nálady Slováků zastávajících anti-federální postoje dobře deklaruje úvodní strana hornosrnských obecních novin – Lipovec, kterou sepsal tehdejší starosta obce Milan Vidoman na přelomu let 1992/93. Domnívám se, že jen malý počet Slováků by s článkem v době sepsání polemizoval a mám za to, že právě malé množství slovenských občanů, kteří by se dokázali jasně postavit za další setrvání Slovenska ve federaci, bylo faktorem, který v příčinných souvislostech rozdělení hrál význačnou roli.

⁷ Archiv autora, rozhovor s panem Miroslavem Galkem vedl Roman Lukáš

LIPOVEC

NOVINY OBCE HORNÉ SRNIE

ZIMA 1992/93 č.1

Roč.II.

Sviatok Slovenska

Svät, Slovensko, svät!
Svätievalos v utrpení,
v pokorení, pohanení,
dnes, keď rabsstvo v slávu mení
prečudesný zvrät,
svät, Slovensko, svät.
Štefan Krčméry

V prvých minútach roku 1993 sa občania našej obce, tak, ako aj občania iných miest a obcí na Slovensku zišli na verejnom priestranstve pred obecným úradom, aby si poblahoželali šťastie, zdravie v Novom roku, ale tiež aby privítali zrod Slovenskej republiky.

1. januára t.r. sa Slovensko stalo rovnoprávnym členom veľkej rodiny európskych národov, ako samostatný demokratický štát. Predstúpilo pred svetovú verejnosť ako nový medzinárodný subjekt so všetkými právami a povinnosťami, ktoré z toho vyplývajú. Tým sa splní prirodzená a dávna túžba slovenského národa, aby si v budúcnosti veci národné a štátne riadil sám a zvrchovane. Cesta, ktorá dovedla slovenský národ k tejto méte nebola ľahká, ani krátka a uberala sa mnohými úskaliaми, pričom tento národ bol vo svojej histórii neraz ťažko skúšaný a prežil mnohé príkoria a poníženia.

Za vyvrcholenie národného života sa pokladá vytvorenie vlastného národného štátu, ktorý sa chápe ako prejav vyspelosti a zvrchovanosti národa vnútri a ako medzinárodný subjekt vo vzťahu k iným štátom. Treba povedať, že novodobé prejavy slovenskej štátnosti vznikli a súčasne sa formujú na moderný slovenský národ.

Slováci, ako malý národ pochopili, že historická šanca, ktorú ponúka súčasný demokratický vývoj doma a vo svete, ako aj zánik mocenského postavenia sovietskej veľmoci v tomto priestore, vytvárajú priaznivý rámec pre samostatný vývoj slovenského národa. Navyše treba zdôrazniť, že samostatný slovenský štát nepotrebujeme len pre súčasnosť, ale najmä pre budúcnosť, pre obrovské perspektívy, ktoré sú s ním spojené. Keby Slovensko zostalo mimo týchto procesov, hazarduje nielen so svojou budúcnosťou, ale aj so svojou národnou identitou.

Želám Slovenskej republike pevný základ a jej občanom príjemný a šťastný život v nej.

Milan VIDOMAN

Foto: Roman Lukáš

Naproti tomu osmapadesátiletá dôchodkyňa Viktorie Pekařová, ktorá žije na Slovensku len pár desiatok metrov od českej hranice v osadě Rybníky s manželom českého pôvodu a väčšinu života pracovala jako účetní, patří do tábora

slovenských občanů, který se k rozpadu stavěl velmi odmítavě: *To som veru zle prežívala... tak ja som nebola moc nadšená – fakt nie. Muža mám tu z Moravy – a ja som zo Slovenska – takže sme to mali také no – na Slovensku bývame on na Morave zase – v Sidonii mal rodičov – tak sme mali ají takovou obavu, že čo náhodou, keď sa ty hranice úplne uzatvoria, že jak budeme chodiť – našťastia sa to nějako urovnalo, že sme mohli chodiť ají na tu Moravu.*

S paní Pekařovou by si v tomto ohledu mohl notovat i Michal Králík z Horného Srnie – šestapadesátiletý soukromník, kdy celou situaci kolem rozpadu shrnuje následovně: *Možem povedať len tolko, že od začiatku som s tým nesúhlasil. Nie, že nesúhlasil, ale prostě sa mi to nezdálo, pretože robil som určitou funkciu, nebudem hovoriť akú, to je jiedno. Mal som zaměstnancou, kde som robil šéfa nějakej prevádzky, kde boli aj zaměstnanci z Českej republiky – lebo sme na hraniciách a keď prišlo po tejto revolucii - po této zmeně – a prišla zmena koruny lebo česká koruna bola tehda vyššia ako slovenská...keď to prišlo a zaměstnanci a dobří zaměstnanci odchádzali lebo sme ich nedokázali zaplatiť - ako Slováci, ako slovenské firmy – člověk šiel radšej do Čiech robiť, aj keď to bolo len štyri, pat kilometrou. Potom čo urobili, zrušili zrušili autobusy do Českej republiky na Slovensku a ja som to vnímal veľmi zle.*

Předěl mezi českými a slovenskými výpověďmi k otázce rozdělení bych rád překlenuj básní, na kterou jsem narazil v novinách obce Horné Srnie - Lipovec, konkrétně ze zimy 92/93. Jedná se o tehdejší popěvek pohraničního obyvatelstva k situaci kolem dělení Československého státu, který odráží vzájemnou blízkost, sympatie jednoho národa k druhému a naději, že rozdělení nebudou doprovázet závažné neshody či nepokoje a že další soužití bude naopak harmonické a

bezproblémové. Báseň či popěvek - Hranica – volně upravil
Dr. Pavel Červený.

Hranica

Ej hranica, hranica moravskoslovenská
bývala si ostrejšia a nie ako dneska.
Na Vlára dve krčmičky za vojny tam stáli
a tesklivé písničky húsličky v nich hráli

Chodieval som dolinou z Rybníkou až k Mestu,
Malé Boky skrývajú svoju horskú cestu.
Na vrcholku napísaná oddávna je veta:
„Tu sa brat'ia stretávali, aj sa budú stretať.“

Ej hranica, hranica vobec nie si ostrá,
Prekročím ťa slobodně v budúcnu aj dneska
A keď pojdem dolinou z Rybníků až k Mestu,
k bratstvu našich narodov vidím rovnú cestu

6.1. Pohledy českých narátorů

Lidé z morávské strany hranice nezastávali ani zdaleka tak vyhraněné názory jako slovenští narátoři. Jejich postoj by se dal shrnout následovně: Rozpad nechceme, nestojíme o něj, ale pokud o něj slovenská strana – obzvláště politici stojí – nic s tím nemůžeme dělat, ať se potom federace rozdělí – nikomu bránit nechceme a ani nebudeme. Na Moravě jsem začal v oblasti Návrší rozhovorem s Ivanem Poděšťem, který vyrůstal v Ratiškovících, ale do Nedašovy Lhoty se přizemnil a nedaleko odtud v Brumově-Bylnici pracuje jako elektromontér, který oceňuje zadané zakázky. Nedávno

oslavil 51 let a s manželkou má čtyři děti. K rozdělení Československa se vyjádřil takto: „*Já osobně jsem to nevítal – jako hodně z toho byli nadšení.. hromada lidí tady byli rádi – pak ti, co jim to bylo jedno.. já jsem to nevítal, protože už jsme byli zavedeni jako stát.. měli jsme už svoji značku..bylo to.. bylo to řekl bych nastavené dobře v té době tehdy..a neviděl jsem v tom, že když se rozdrobíme na takové malé... malé území, že se budeme mít líp, myslel jsem, že to bude horší... Vážou se mi k tomu vzpomínky – na Klause na Mečiara – protože jsme tehdy dost sledovali politiku – hodně se nám to, nechci říct, že nelíbilo, ani ne, že nám to bylo jedno – byli jsme zvědaví – co z toho bude, protože, tak to řeknu – hlavně Slováci – aspoň teda podle nás, Slováci chtěli hodně rozdělit – my tady sme – ani to prostě ani nějak nechtěli – ale říkám zas, ne, že bysme byli vyloženě proti – říkali jsme si - ať zkusí – protože si mysleli, že jim to hodně půjde – to vždycky říkával Milan ze Slovenska – to jako byla taková rodina od naší kmotřenky blízká, vždycky říkala - ale vieš no – když si ten člověk tu motyku vyrobí – tak ju chce ají predat⁸“ Co se otázky nezbytnosti rozdělení týče soudí, že k rozdělení vzhledem k náladám slovenských obyvatel dřív či později stejně muselo dojít: „*Muselo to přijít...to období nebylo jednoduché...a někdy to muselo přijít – protože ti Slováci se cítili hrozně ukřivdění, že oni vyrábějí a vyrábějí na Čehúny a Čehúni rozdělují jejich peníze – jako možná bylo špatně, že za komunistů se tam hodně hodně postavilo tych těžkých fabrik – v Košicích, těžké fabriky, slévárny – na které oni neměli nějaké jako dřív historicky, že by toto oni uměli – to se, to se prostě – to rozdělování беру jako já osobně v tomto hodně špatně⁹..**

Další narátorkou z oblasti Návrší, ale tentokrát už ne z Nedašovy Lhoty, ale z Nedašova byla čtyřiašedesátiletá

⁸ Archiv autora, rozhovor s Ivanem Poděšštěm vedl Roman Lukáš

⁹ Archiv autora, rozhovor s Ivanem Poděšštěm vedl Roman Lukáš

vdova Františka Miklasová, která pochází z rolnické rodiny, z deseti sourozenců. V mládí absolvovala gymnázium ve Valašských Kloboukách, ale poté jí bylo kvůli nevhodným posudkům zamítnuto další studium. Pracovala jako matrikářka a kuchařka. Na dobu společného státu vzpomíná skrze příhodu se svými syny a synovci: *„tak jak sa o tom začalo mluvit, tak moc sem z toho nadšená nebyla, protože když jsme byli ještě jako jedna republika, tak sme měli stejné peníze, nepotřebovali jsme pas, mohli sme si – třeba měla sem tady děcka od sestry na prázdniny, tak jsem jich vzala ají moje dva chlapce, její dva chlapce – jeli jsme na Slovensko...Platila sem našima penězma – nic sem nemosela měnit – žádné pase jsem pro ně nepotřebovala – ani pro svoje, ani pro ty druhé, že... to bylo lepší.¹⁰“* Rozdělení Československa ji velmi mrzelo a dá se říci, že se jí i dotklo: *„a to ňa potom mrzelo, když byl ten rozpad, tak už jsme museli mět - měnit slovenské peníze... pas jsme museli mět...a já už jsem s tým potom skončila – už jsem nejezdila ...už jsem přestala – protože ají tak mňa to mrzelo, že se od nás odtrhli jak...jak kdyby..já nevím..mě to připadalo, jak kdyby nechtěli s náma kamarádit – a ají tým, ají to ňa našťvalo, že se od nás odtrhli a že nechtěli být jako s náma, takže jak kdybych na ně byla ají našťvaná...¹¹*

Když jsem přijel do Sidonie a začal jsem hledat pana Františka Kolínka – vůbec jsem ho nemohl najít, i když jsem se dostal přímo na místo, kde měl dle rad jednoho z předcházejících narátorů údajně bydlet. Od sousedů, s kterými jsem se náhodou střetl, jsem se později dozvěděl, že se včerejší den zrovna stěhoval z jednoho konce vesnice na druhý. Když jsem pana Františka Kolínka konečně našel,

¹⁰ Archiv autora, rozhovor s paní Františkou Miklasovou vedl Roman Lukáš

¹¹ Archiv autora, rozhovor s paní Františkou Miklasovou vedl Roman Lukáš

naneštěstí na rozhovor se mnou – kvůli probíhajícím úpravám v novém domě - neměl mnoho času. I přes menší protesty své manželky si ale nakonec přece jen čas udělal a k rozhovoru svolil. Pan Kolínek má 49 let a v současné době pracuje jako řidič ve veřejné dopravě. Vztahy se Slovenskem na počátku 90. let ohodnotil takto: *„Tož ze začátku – jasné, když se něco takového děje, tak člověk si myslí jako – v televizi vykládali, jak to asi bude špatné nebo cosi. Ale nakonec já si myslím, já jsem zastáncem toho, že kerá republika chce být samostatná, nech sa – že potom by si říkali my to doplácáme na ně – nebo oni nás – tak já si říkám – jak, každý nech si, nech si ide po svém – každý, kdo jakú vybuduje ekonomiku nebo co tak – tak to tak беру..že pokud si myslíja, že jim bude lepší bez nás – tak nech je nebo opačně – tak zasej, aby aby nikdo neřekl, že na nekoho doplácá...tak to jako беру¹². On sám a dle něj i většina tamějších obyvatel se k rozdělení stavěli velmi negativně. Naopak z rozdělení tak jako mnoho jiných narátorů viní mocenská centra a potažmo i politické představitele: *„...šak vlastně já, když jsem byl třeba v Praze kdysi, také říkali – co vy tam blbnete, ale šak to přišlo odtád’ – jakože z Prahy a z Bratislavy to rozdělování – šak my jsme se tady nějak nechtěli dělit, že šak proč...proč...takže já to furt беру, jak kdyby sme byli společně¹³.**

Druhým narátorem z obce Sidonie a zároveň také nejstarším narátorem vůbec, který při svém vyprávění často vzpomínal i na první dělení Československa a dobu, kdy československou hranici nepřetržitě střežili němečtí „financi“, byl již téměř devadesátiletý, ale na svůj věk neuvěřitelně vitální a čilý, pan Bohuslav Bartl, který pracoval dlouhou dobu na vojenské správě v Nemšové a pak také přes 10 let v ostravských dolech. Pan Bartl se narodil na severní Moravě,

¹² Archiv autora, rozhovor s panem Františkem Kolínkem vedl Roman Lukáš

¹³ Archiv autora, rozhovor s panem Františkem Kolínkem vedl Roman Lukáš

ale jeho rodiče v době krize za první republiky koupili dům v Sidonii a přestěhovali se tam – pan Bartl tak celý svůj život prožil právě v této hraniční podhorské vísce. Např. právě u pana Bartla jde taktéž vyzozorovat jistou ambivalentnost názorů s ohledem na postoje slovenských občanů. V případě, kdy hovoří o Slovensku, obecně o Slovácích – jako o národu, zkrátka o celku než o konkrétních lidech - hodnotí jejich vztah k Československu negativně, zatímco pokud se zaměřuje na místní příhraniční obyvatelstvo, spíše na konkrétní lidi než na určitý celek, tak vyzdvihuje určitou vzájemnost, sounáležitost, blízkost: *„Slováci byli nespokojeni pořád – oni aj v 38 (ve skutečnosti v roce 1939 – pozn. autora) se od nás odtrhli – se přidali k Němcům, potom se spojilo znovu zas že – po tej revoluci – a zase nespokojenosť byla, furt jim něco chybělo¹⁴. Dále ale pan Bartl pokračuje právě v duchu smířlivosti: „Tady je hodně smíšených rodin slovenské, české, že ...to je hodně tady tych rodin, protože tady ti naši lidi dělali v Trenčíně nebo dělali v cimentárce (v Horném Srni – pozn. autora) a v Nemšové ve Sklárnách, takže tady to proběhlo tak klidně. Tady bývalo sbratření na Vlárě – také oslavy, jak na Javorině. Tak my jsme si s něma rozuměli...tak, to udělali ty pohlavári – to obyčejní lidi neudělali, že...“¹⁵ V tuto chvíli ovšem pana Bartla přerušila jeho manželka - Anna, která poslouchala náš rozhovor, a vehementně projevila svůj nesouhlas: „Nesouhlasím - ne, ne, ne, ne, ne - to bylo všechno tak uměle vyvolané, uměle rozeštvané, že.. taková euforia, enom – hotovo, jak Slováci říkali – no my, čo zarobíme a lebo čo urobíme, to si aj predáme a budem sa mať dobre. Jenomže ono to není tak, jak si to představovali – no.“¹⁶*

¹⁴ Archiv autora, rozhovor s panem Bohuslavem Bartlem vedl Roman Lukáš

¹⁵ Archiv autora, rozhovor s panem Bohuslavem Bartlem vedl Roman Lukáš

¹⁶ Archiv autora, rozhovor s panem Bohuslavem Bartlem vedl Roman Lukáš

Posledním narátorem z příhraničních oblastí se stal pan František Fojtík z obce Nedašov, který se živí jako řidič kamionu. Je ženatý a má dvě dospělé děti a v mládí absolvoval střední zemědělskou školu s maturitou. Když jsem s ním u něj doma probíral téma rozpadu, vzpomněl si na historiku, při které se ho na tento názor někdy na počátku 90. let ptala Česká televize: *„Já jsem potom ají kdysi dojíždal dom na Moravu a chytila mě na peróně na hlavním nádraží Česká televize a tak ptali sa ně, jak to vidím. Já jsem tady přímo z moravsko-slovenského pomezí – pravím - já vidím od chalupy hore na kopci patníky hraniční a pravím...jim sem tehda pravil – podívajte, či sa to roztrhne nebo jak to vidím – a já pravím: „Podívajte sa, Slováci sú tací velicí vlastenci, ale nechme to na ně – uvidíme,“ to sem jim pravil – to já sem taky nemohl ještě předvídat, že sa to rozdělí..¹⁷ Pan Fojtík si ale na druhou stranu dobře vzpomíná na určité antifederální tendence menší části slovenského obyvatelstva a dokonce hledá její příčinu, za kterou považuje vnímání vlastní inferiority slovenského národa ve vztahu k českému: *„Ano. Já jsem to cítil hlavně ze slovenskej strany, protože tam už to bylo vidět – mítinky jely potom ají v Praze, pak se to přemístilo ají do Bratislavy a to takej, jak u nás jak v České republice tak sa to aj u nich do těch větších měst přemístilo. A tam tam dost často a dost hlasitě to zaznívalo – dost bolo Prahy... dost bylo Havla a to bylo vidět, že ne všeci – ale taková menší část tých Slováků, jakože si, že si přejú mít svoju vlastní vlastní republiku jako. Cítily sa malinko, tak jak kdyby - to bylo poznat ají za komunistů... oni sa cítili být jak mladší bratr, kerý mosí furt posluchat starého – to znamená – Bratislava, že mosí poslúchat Prahu, no.¹⁸ Co se ovšem hledání příčin rozpadu týče spatřuje pan Fojtík hlavní viníky v osobách čelních politiků V. Klause a V. Mečiara: *„...ale to***

¹⁷ Archiv autora, rozhovor s panem Františkem Fojtíkem vedl Roman Lukáš

¹⁸ Archiv autora, rozhovor s panem Františkem Fojtíkem vedl Roman Lukáš

bylo stejně aspoň podle mého názoru – to byli dva velicí kohúti na jednom smetišti – Klaus s Mečiarom – a že předsedou vlády mohl být jen jeden a takže Mečiar jako tvrdě si na tom pracoval, aby byl tam hlavní vůdce na Slovensku, můj názor je, že tam byla velká řevnivost mezi mezi Klausem, a proto taky došlo tak rychle k odtržení.“¹⁹

6.1. Prožívání Silvestra 1992

Pro komplexnější zachycení vnímání a prožívání rozdělení federace ze strany narátorů a toho, jaký měl tento akt vliv na jejich život, jsem se jich ptal, jestli si vzpomínají na den rozpadu federace. Většina z nich si už na tento den nepamatuje, eventuálně si na něj vzpomínají jen matně. Výjimkami jsou jen Miroslav Galko a Alois Krajčí. Výpověď těch, které rozpad v emocionální oblasti nijak zásadně nezasáhl, a proto si jej ani nijak výrazně nepamatují, velmi výstižně shrnul Ivan Poděšť, který na otázku, jak na něj vzpomíná, pronesl: *„Abych řekl pravdu – mlhavě – nezanechalo to ve mě žádné podstatné vzpomínky nebo nějaký takový milník, na který bych musel vzpomínat ani v dobrém, ani ve zlém. Určitě ten Silvestr byl jako každý jiný. Tehdy jsme ho prožili v rámci rodiny s dětma. Nikde jsme nechodili žádné bujaré oslavy – určitě nebyly. Žádný veliký smutek taky nebyl²⁰. Velmi spontánně a s gustem prožíval Silvestr 1992 pan Miroslav Galko, který ve svém vyprávění navíc zmínil i kuriózní příhodu s neznámým turistou z Nizozemí: *„Velmi dobre, boli sme na hranici na chatě – tri rodiny s deťmi a o pol noci sme spálili ají deťské boby – na vatru svobody...osnáctmetrovy plameň a ráno sme zišli pešo dole na Vlárú – tamta, to potok robí hranicu a byl tam náky Holandaň s kamerou a čakal, čo sa bude diať a tam nikto –**

¹⁹ Archiv autora, rozhovor s panem Františkem Fojtíkem vedl Roman Lukáš

²⁰ Archiv autora, rozhovor s panem Poděštěm vedl Roman Lukáš

jen my sme zošli dole – sem do sedla dole...nikto tam nebol, čakal náké nepokoje a nič sa nedálo...mal Netherland a nič jako..smali sme sa naňho, tak to potom otočil a išiel preč...tam ani noha nebola, nič sa nedialo. Nič.“ Když jsem se zeptal pana Aloise Krajčího, tak vyjádřil své znepokojení nad tím, že někteří historici znevažují význam 1. Slovenské republiky (štátu) a nalistoval v obecní kronice, kterou sám v té době vedl – tento den:

..“to bola slavnosť. Počkajte, no – to si mosím nalistovať – Pan Krajčí v tuto chvíli začal pátrat v obecní kronice Horného Srnie, ktorou má na starosti a po chvíli našel tyto stránky.

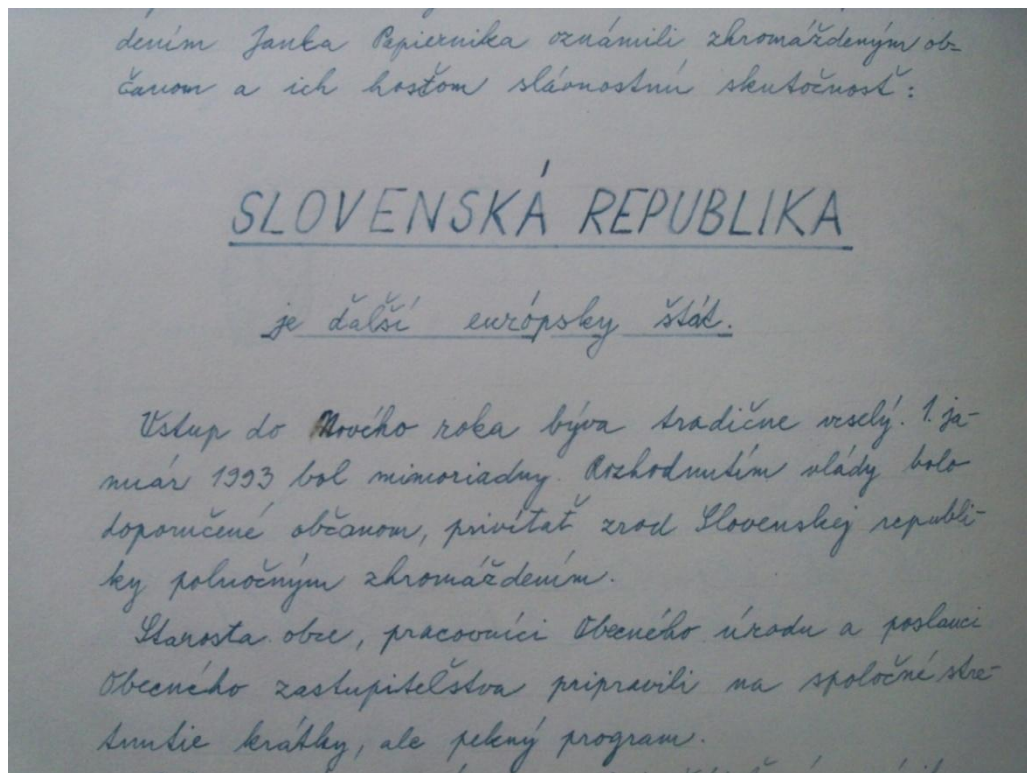

Foto: Roman Lukáš

Historický

den

Slovenska

1. 1. 1993.

Foto: Roman Lukáš

Já vám to okomentujem takto – tak jak som to napísal ají do kroniky, ale nič nového pod slnkom – lebo Slovensko to bude už druhýkrát samostatné. To bolo v 39 - 14. Marca – teraz sma mali vyročie – niektorí historici to úplně plujú na to, ale to je nezmysel hotový – ved' historia hovorí o niečom inom – pravdivo podať, zapisať dějiny, tak jako prebiehnú a nie, že to politikom nevyhovuje, no – ale to je druhá vec.“

7. Paradoxní vnímání druhého státu narátory

Ačkoliv by se z analýzy rozhovorů všech deseti narátorů z obou stran hranice dalo odvodit, že vzájemné vztahy mezi obyvateli příhraničí v oblasti jižního Valašska jsou jednoznačně výrazně nadstandardní a vládou mezi nimi oboustranně živé, vřelé, přátelské vztahy – tak se na druhou stranu v žádném případě nemohou shodnout v otázce, který národ doplácel na ten druhý a jak by na sebe měly tyto národy pohlížet. Slovenští narátoři Miroslav Galko (viz. minulá kapitola) a Alois Krajčí mají za to, že Slovensko a potažmo i slovenský národ doplácel na český a i při samotném rozdělení byl silně ošizen. Naproti tomu čeští narátoři Bohuslav Bartl, František Fojtík a Ivan Poděšť zastávali právě opačné názory. *„Postupem času jako chápal jsem třeba Slováci – že se že se chtějí odtrhnout, protože oni se vždycky cítili hodně ukřivdění, že jich v podstatě využíváme a to byl jako názor většiny, protože já tam mám hromadu přátel, a z toho většina měla tady tento názor, ale taky říkám, někteří to taky nechtěli... Oni si pořád mysleli Slováci, že doplácí na Českou republiku – přitom to vůbec nebyla pravda. Protože tam se investovalo hodně – protože Slovensko bylo daleko zaostalejší jak Čechy. Tam sa investovala hromada peněz – těžký, těžký průmysl tam byl – a to oni nedokázali pochopit – pořád si mysleli, že na nás*

dopláci – že jim to půjde samým líp“²¹ Obdobně se k této tématice vyjadřuje i František Fojtík: *Ale stejně to už ají ty dějiny – kdo trošičku aspoň má ten základní přehled má..učitelé jako tam chodili, tam vzdělávali až tam na východ na Zakarpatskú Rus, a my jsme jim zas až tak neubližovali ...a potom ají ta Petržalka, všeccko, Bratislava sa vystavila, celé Pováží, zbrojovky a to šlo všeccko vlastně... šlo to z Čech tehda eště za komunistu..ty peníze šli na Slovensko..ale přesto sa cítili ukřivděni, takže chtěli mět svůj stát a nakonec toho docílili.*“²² Miroslav Galko i Alois Krajčí pohlíží na celkové okolnosti a hospodářské záležitosti okolo rozdělení naprosto odlišně: „...a potom čo následovalo ďalej ohľadně dělenia...najskor poviem poviem o republike teda ..naši predstavitelia slušně poviem, že boli...hmmm..burani po česky – vieťe čo znamená burani (smích)? Že prostě sa dali ochytať pri dělbě ... napríklad hned povedia, povedzme taka namorná doprava, letecká doprava, dálnice...no, tam sme robili velké ústupky, otázka vyrovnánie za dálnice...ved já som poznal Českú republiku, Moravu, jak vlastnú dlaň – veděl som, že jak to...čo je tam vybidla.. a my sme mali štyridsať kilometrou dálnic a toto ti naši ludia – no tak boli slepý...okrem toho, že boli burani, tak to opomenuli – to jim zazlívám.. to bolo jako prvý zlý rok – jináč ale ani dětom som nehovoril o takýchto vecach...prostě sa to stalo..to..viete, ako je to v životě niekto povie , keby som..keby som..to si nemohol, že keby...to muselo tak prebehnúť...to máš kdesi..tu svoju trajektoriu..a ty ju musíš prekonať jednoducho...to som o tom přesvědčený. Toto sa mi nepáčilo – bol som na viacero pohovorách – to je drobnosť, ale čosi to hovorí – vieťe o těch mentalitách lidí.“²³ Jak už jsem se ale zmiňoval výše – rozdílné názory týkající se společného soužití rozdělení,

²¹ Archiv autora, rozhovor s panem Ivanem Podéšťem vedl Roman Lukáš

²² Archiv autora, rozhovor s panem Františkem Fojtíkem vedl Roman Lukáš

²³ Archiv autora, rozhovor s panem Aloisem Krajčím vedl Roman Lukáš

nemají žádný vliv na vzájemnou blízkost a přátelství, jak podotýká F. Fojtík: „*Ale jinak máme Slováky ají v rodině, normálně pohoda – oni přijedú k nám – nebo my k nim – vůbec žádná řevnivost, nic prostě obyčejní lidé, tož tak.*“²⁴ K čemuž se shodně přidává i pan Alois Krajčí: „*... ale jinak čo sa týká ostatného..tu na priateľstvo, čo sa týká združovanie – ne združovanie, ale spolupráce mezi školami, medzi športovcami – ta je, myslím si, na veľmi dobré úrovni.*“²⁵

8. Nově vzniklá hranice a s ní spjaté problémy

1. ledna 1993 vznikla na pomezí Českých zemí a Slovenska nová 252 km dlouhá hranice, na které bylo 14 nových silničních hraničních přechodů, na kterých bylo nutné vybudovat celnice a k tomu další nezbytná zařízení – konkrétně šlo o přechody: Lanžhot - Kúty, Břeclav – Kúty, Hodonín - Holíč, Sodoměřice - Skalica, Velká nad Veličkou - Vrbovce, Velká nad Veličkou - Myjava, Strání - Moravské Lieskové, Starý Hrozenkov - Drietoma, Svatý Štěpán - Horné Srnie, Nedašova Lhota – Červený Kameň, Střelná - Lúky pod Makytou, Velké Karlovice - Makov, Horní Bečva – Makov, Mosty u Jablunkova - Svrčinovec.

A pak také 7 železničních přechodů Mosty u Jablunkova - Čadca, Horní Lideč - Lúky pod Makytou, Vlárský průsmyk – Horné Srnie, Vrbovce - Myjava, Sodoměřice – Skalica, Hodonín – Holíč a Lanžhot – Kúty. Lidé, kteří žili v blízkosti státní hranice, si tak nově museli zvykat na pro ně dosud, tedy až na starší občany, kteří zažili protektorát, nevídaný jev – existenci státních hranic a na to se vážící hraniční přechody, celní správu a častější kontroly. Pro

²⁴ Archiv autora, rozhovor s panem Františkem Fojtíkem vedl Roman Lukáš

²⁵ Archiv autora, rozhovor s panem Aloisem Krajčím vedl Roman Lukáš

vybarvení situace před dvaceti lety nám může výborně posloužit pasáž z článku Zmiešané pocity - Kontrolní bod nebo celnice ze Zlínských novin z 31.12. 1992: Zatímco z televize zněla prohlášení premiérů o tom, že celnice se stavět nebudou, v Sidonii jedna vyrůstala. Lidé se nad tím pozastavují. Slyší, že celnice nebudou a přitom jim jedna vyrůstá vedle domu. Reportáž z 8. ledna zase referuje o počátečních nesnázích a spartánských podmínkách pro nově přichozivší slovenské celníky, kteří na rozdíl od českých neměli přímo na hranicích žádné zázemí: To jsme zhruba jeden a půl kilometru za hranicí, už na slovenské straně – našli další celníky.. Přijeli sem z Lučence, ze slovensko-maďarského přechodu. Byli tři, stáli na parkovišti a jedinou jejich výbavou byl rozdělaný oheň. Dle reportáže do nedalekého slovenského městečka Nemšová dorazilo třicet celníků ze slovensko-maďarských hranic, kteří se střídali v hlídkách na hranicích po třech hodinách. Zatímco čeští celníci měli k dispozici alespoň buňku s topením, slovenským nezbylo, než si na hranicích podél cesty rozdělat vlastní otevřený oheň a u něho se v zimním mrazivém počasí ohřívat. O dalších opatření vedení celní správy, které mělo na starosti vybudování zázemí a zajištění patřičného vybavení, celníci nic nevěděli.

Narátkorka paní Pekařová, která žije jen pár metrů od českých hranic, na první dny po rozdělení vzpomíná: *„No a hned po tom rozdělení – prvýkrát id'em na ten vlak a už tam stáli vojáci – tak som bola z toho, taká zneistěná..čo chcú ode mna – že či chcú nejaký průkaz – že kde id'em, čo id'em - no ale si ma nevšímli prvýkrát – no ale potom už som sa musela – ají trochu legitimovať.“*²⁶ Pan Fojtík z Nedašova vzpomíná dokonce i na budování celnic a hodnotí stupeň přísnosti

²⁶ Archiv autora, rozhovor s paní Viktorii Pekařovou vedl Roman Lukáš

celních kontrol: „...udělaly sa závory nadkryté prostě, kde stáli - byla budova a tam člověk musel popojet k tom okénku – dat tam občanku nebo pas zkontrolovali, ale nebylo tak moc – drastické. Bylo to takové jako takové lehčí kontroly to byly. Už to ale bylo obtěžování, něco na co sme nebyli zvyklí. Bylo to obtěžování. Takové nepříjemnosti, ale člověk sa tom musel prostě podřídít – raz tam stáli celníci v uniformě... a když už sa tu jelo na koloch do Púchova, toť aj s manželkou, klukama, když byli malí – tak sme museli zastavit ukázat jim občanky – zkontrolovali nám občanky celníci slovenští na Zápechovej - moravští ti bývali hodnější – ti si nás nevšimli – třeba oni ti kluci tu hodně jich tu pracovalo – nás ají poznali – ale slovenští nás zastavili moseli sme vytáhnout občanky – tady stačilo pro nás pro Moraváky – enom občanky ukázat, nemoseli sme mat ešte pase. To oni se podívali – trvalé bydlíště Nedašov, tak viděli...že nejsú běženci...ale bylo to už obtěžování lidí.“²⁷ Pan František Fojtík správně vzpomíná, že při přechodu slovenských hranic nemusel mít při sobě pas. Česká a slovenská vláda totiž uzavřely vzájemnou dohodu, která stanovila, že občané České a Slovenské republiky nemají povinnost prokazovat se při přechodu do druhé země platným cestovním pasem a rovněž mohou procházet česko-slovenskou hranici na kterémkoliv místě za stejných podmínek jako na hraničních přechodech, tj. jen s platným občanským průkazem. V souvislosti s hraničními kontrolami mezi oběma zeměmi se objevila velmi podstatná mezera v legislativě obou nástupnických zemích bývalého Československa, která, i když jí žádný z narátorů výslovně nevzpomínal, se promítla především do životů lidí v pohraničních oblastech. Smlouva totiž nepamatovala na děti do 15 let, které nemají vlastní občanský průkaz a zpravidla neměly ani cestovní pas. Překročení hranic bylo možné jen

²⁷ Archiv autora, rozhovor s panem Františkem Fojtíkem vedl Roman Lukáš

tehdy, byly-li děti zapsány do občanského průkazu nebo cestovního pasu rodičů, nebo byl-li jim vystaven vlastní cestovní pas. Pro děti v pohraničních oblastech, které byly zvyklé pohybovat se volně, to znamenalo znemožnění svobodného pohybu. Znemožněné byly i hromadné školní akce (např. do té doby běžné návštěvy slovenských dětí v zoologické zahradě v Hodoníně, návštěvy plaveckého stadionu v Hodoníně, výlety českých dětí do Trenčína či Nového Mesta nad Váhom, výměnné družební akce škol apod.). S dětmi nemohli cestovat do druhé republiky ani prarodiče a jiní příbuzní, popřípadě známí (Rychlíková 1999: 16).

- Pro obyvatele česko-slovenského pohraničí zkrátka nastaly nové časy a nejrůznější problémy a obtíže na hraničních přechodech se staly běžným koloritem zdejšího života. Pro některé jako např. i pro paní V. Pekařovou, která bydlí jen pár metrů od hranic v osadě Rybníky, dokonce každodenním: *„Lebo ja som nastupovala do práce tuna tej zastávke, čo je Vlársky průsmyk (v České republice) a chodívala som smerom do Trenčína – tam som mala prácu...ta doprava potom začala už - vlaky a to všetko – tak som začala jezdit do té práce zase autobusom.“* K čemuž jsem se ale dobral až díky druhému rozhovoru s panem Aloisem Krajčím, který mi detailním vyprávěním přiblížil každodenní peripetie značné části obyvatel slovenské osady Rybníky, ke kterým docházelo po rozpadu Československa. O problémech s polohou železniční zastávky Vlársky průsmyk vypovídá i pan Alois Krajčí v souvislosti s regionálním vyjednáváním o podmínkách rozdělení: *„No ale problémy, ktoré vznikly, to bolo najme ľudom, ktorí boli blízko hranic slovenské osady (Rybníky, jejíž občankou byla např. i paní Pekařová, která, jak se zmiňuje v rozhovoru tyto obtíže prožila na vlastní kůži – pozn. autora) – a ludia odťial chodili do práce do Trenčína, do Horného Srnie, do Dubnice, tak chodili vlakom väčšinou...“*

teda z téj poslednej osady, čo je pod Vlárským průsmykom – pod hranicou – tak je na železnicu – od jedného do jedného a pol kilometra – to sa peši bežně chodilo tam na ten vlak na nádraží na Vlárský průsmyk, ají na jednu stranu, ají na druhú - na Slovenskú..ale z tej našej osady prvej – do železničné stanice v Hornom Srnie (první železniční zastávka na Slovensku na mezistátní trase – pozn. autora) sú štyri kilometre... Teraz sme namietali, že železničná stanica je v České republice, bude – takže poriešit to tak, že nejako to obíť, aby bola neutrálná – hej, to sme zvažovali, aby stanica – to území bolo neutrálné – lebo vybavili sme napríklad, že z Moravskej strany pokiaľ potrebujú posunovať s vagonmi a semafor, ktorý je tam, je doležitý. To potrebovali, tak tam sa zas vykrojilo zo slovenskej strany, aby ten semafor zostal v Českej republice. Nechceli pochopiť, že ty naši ľudia z tých osád dochádzajú vlakom, že budú mať problémy – budú muset pres colnicu prechadzať, ale čo bolo ešte horšie – ten úsek ze železnice na Vlárský průsmyk – po hranicu se platilo v českej koruně a to ostatné v slovenskej – a problém to bol obrovský. Lebo ty ľudia – nemohli si kúpiť listok povedzme – ale každý deň vo vlaku si musel ten úsek kupovať. Šílené – chápete? ...ta hranica, preto sme chceli – spravme tam náký taký dohodu, že bude to spoločné – celé to také tam, že každý tam bude – ano, nech tu celnicu, nech id'e jeden ají druhý teda – ale aby to nebolo tak, že ten člověk bude mať obrovské problémy. Tehdy byli týždenné lístky a ty si mohol zakúpiť – ale kúpil si po hranicu slovenskú a jeden a pol kilometra si mosel denně kupovat vo vlaku – no tak nezmysly..²⁸ Tyto komplikace ale nebyly pro usedlíky v osadě Rybníky jedinými. Paní Pekařová popisuje její trampoty se vznikem dvou rozdílných měn. Ač sama bydlí cca. 40 metrů od obchodu s potravinami a dalšími produkty, přesto musí mít

²⁸ Archiv autora, rozhovor s panem Aloisem Krajčím vedl Roman Lukáš

neustále připravenou cizí měnu, protože tento obchod stojí jen pár metrů za slovenskými hranicemi na moravské straně. Nejbližší slovenský obchod v Hornem Srnie je totiž vzdálen přes 4 kilometry: „*Tak isto ají, že sme chodili tu do tohto obchodu* (paní Pekařová ukazuje rukou směrem na bývalou celnici, za kterou se nachází již zmíněný obchod) – *či už tam sú české. My máme eura - zase musíme si – keď chceme tam nakupovať, zase si musíme meniat' peniaze alebo zohnať si české. Takže aj v tom je taký problém.*“²⁹

Ivan Poděšť vzpomíná také na časté silniční kontroly, kterým byli vystavováni místní obyvatelé a problémy s přístupovými cestami na pozemky blízko slovenských hranic: „*Postihlo nás to tím, že se tu nastěhovala pohraniční policie, takže častější kontroly na silnicích a tak dále a tak různě...ty příjezdy na ty svoje pozemky, které byly na slovenské straně byly přístupné jen přes Slovensko, byly problematické, ale jako že bysme zas nějak silně pocítili perzekuci, tak to zas ne.*“³⁰ Miroslav Galko se v jednom ze svých rozhovorů zmínil i o některých zvláštních způsobech celníků: „*Mali sme – při převozu nařadí, strojů – prievoz cez hranicu – šachovali tu..tak sme potom chodili na druhý prechod a tak. Mali sme problém tuna so šéfom smeny českých celníkov...že nás venku bolo asi čtrnásť a bolo pol šestej ráno – to oni sa strídali o šestej s inou smenou. A oni už na to kašľali jako. Nás tam nechiali ako stát' a že tam príde druhá smena – a teraz nám to bežalo a išiel tam naký taký - zastavil auto, došiel - hoši, máte nejaký problém? A tak hovorím , že nám tu šachujú a tak - a to došiel nový šéf směny..tak ich vyhnal všetkých, moseli sa obliecť vybavili ich a až potom mohli ísť domov...to berem ako a potom už sme šli znovu za mesiac – to bylo, jak cyklisti chodili do*

²⁹ Archiv autora, rozhovor s paní Viktorií Pekařovou vedl Roman Lukáš

³⁰ Archiv autora, rozhovor s panem Ivanem Poděštěm vedl Roman Lukáš

*Štramberku na servis, tak nám jako hovoril, to se dělá, brečet veliteli směny na rámě – tak nějak hovoril tu češtinu a tak nějak to povedal, že sme sa vybrečeli – že sme sa moseli vrátiť – ale nám to nebolo jedna nám bylo zima a na to kašlali – no, to byl taký jediný..jediný zážitek – čo sme narazili – ináč to bolo celkom v pohodě.“³¹ Například pan Kolínek ze Sidonie, kterou protíná česko-slovenská hranice, v podstatě ani dnes v každodenním běžném praktickém životě nerozlišuje, kde vlastně začíná a končí Morava, respektive Slovensko: „*My to furt bereme, jak to tady bylo – jakože... že .. toť za vodů je Slovensko, jako my to nevnímáme tak nějak ... idu na hříby nebo na bárco, takové jakože žádné jako, aby to byly nějaké tyto problémy nebo co. Kolikrát zajdu na hříby nebo na dřevo - jsme zajeli na Slovensko. Jakože - jasné.*“³²*

8.1. Poutě ke kapliče - Vršatecké Podhradie

Volnější režim při přecházení česko-slovenských hranic pro místní obyvatelstvo dobře dokládá i výpověď paní Františky Miklasové, která popisuje každoroční poutě Moravanů z přilehlých vesnic a osad ke kapliče na slovenské straně hranice, která se nachází poblíž především za komunismu hojně navštěvované rekreační destinace Vršatecké Podhradie, při kterých celní správa přistupovala k lidem překračující hranice velmi benevolentně. I tato společná akce českých a slovenských obyvatel dobře prezentuje určitou i po rozpadu přetrvávající sounáležitost zdejší moravsko-slovenského obyvatelstva: „*Ne, přecházeli bez pasu ají na ten Vršatec ají u té kapličky jak bývá – kolem 22. srpna každý rok taková mša ... jako muzikanti zpěváci – tam je nás vždycky více*

³¹ Archiv autora, rozhovor s panem Miroslavem Galkem vedl Roman Lukáš

³² Archiv autora, rozhovor s panem Františkem Kolínkem vedl Roman Lukáš

Moráváků na traktorech – tam pěšky chodíja - tam je nás víc, jak těch Slováků – no a tož tam ... tam když jsme chodili, ají když kdysi se stalo, že tam byli tak jako – normálně bez problémů nás nechali projít jako – protože viděli, že tam chodíme pravidelně každý rok a že je nás tam – tady z týchto dědin- z Moravy – víc jak jich – tak na to oni zas brali ohled, že tam idem..viděli, že asi tam idem enom na tu mšu..nebo tak, že tam nejdem s nějakým zlým úmyslem...tak ají když tam někde stáli na hranici, ale to málokdy - tak nás nechali v pohodě projít, nevrátili nás... ají bez pasu ... ají bez občanky... „³³ I když se ale Ivan Poděšť rozpomněl, že i ojedinělé kontroly se přece jen odehrávaly: „...tady bývá na tom Vršatci každoročně mše svatá u nějaké kapličky – a tam jezdí mraky lidí odtalto. A tam se jezdí z Nedašova – tam je také lesní cesta, takže oni tam jezdí různě traktůrkama, na kolách, frézka - takže tam na ně kdysi taky číhali a prostě měli z toho problémy – náké ty pokuty a tak různě.“³⁴

³³ Archiv autora, rozhovor s paní Františkou Miklasovou vedl Roman Lukáš

³⁴ Archiv autora, rozhovor s panem Ivanem Poděštěm vedl Roman Lukáš

Lidé z jižního Valašska, ale i z okolních obcí ze Slovenska se často sjíždějí na místo poutě na Brezové na traktorech. Na snímku foto z roku 2009.

8.2. Imigranti a pašování

Vznikem státní hranice se v teritoriu jižního Valašska začal v rozsáhlé míře vyskytovat pro místní obyvatele nepříliš žádoucí fenomén převaděčství. Většina narátorů zahlédla imigranty takřkajíc na vlastní oči. Devadesátá léta navíc představovala z celosvětového hlediska pro migraci zlaté období. Narůstající počet válek a etnických konfliktů, spolu s neutěšenou ekonomickou situací v zemích třetího světa a již rozsáhlou základnou migrantů ve vyspělých zemích, kteří mohli např. v rámci příbuzenských nebo klanových vztahů podat nově příchozím pomocnou ruku – byly faktory, které počet migrací značně navyšovaly. Paní Viktorie Pekařová ze slovenských Rybníků o svých zážitcích s imigranty vypráví:

„no, já som konkrétne sama viděla. Ají sme stretli kolkokrát. Ají sme našli jakože odhoděné věci – tu v tej – tam je taká polná cesta a tam mali uschované veci, a tak sme našli.“ Ivan Poděšť o převaděčství a imigrantech referuje následovně: *„Byly tady problémy..my samozřejmě – nebylo to moc publikované – jenom, co mám tak různé známé, tak se o tom vypráví – mají to z doslechu od policajtů – tady hodně běženci chodívali – měli tady i problémy, dokonce tady byl i bývalý místostarosta obce odsouzený za to, že pomáhal, bylo to i v novinách, že pomáhal prostě při útěku nějakého většího počtu běženců nebo to bylo prostě postupně, že jich bylo celkem dost....mám ale dojem, že dostal podmíněčný trest..i když to vypadalo, že to dostane natvrdo...ale hodně jinak on byl poměrně oblíbený, tak hodně hodně lidí se ho zastalo, že posílali dobré posudky, dopisy na něj..byly na něj dobré posudky...on byl určitě odsouzený, takže..takže tady těch běženců chodilo celkem dost ...“³⁵*

Se svým zážitkem s imigranty se svěčil i František Fojtík: *„... ale já osobně jsem viděl, když jsem jel do práce – ráno třeba ve čtyři nebo o půl patěj, tak jsem viděl v Brumově vyhoděné jako z auta, asi jich tam nějaký taxikář nebo jich tam někdo propašoval a vzevřením vypadali jak Mongolové, prostě šikmoočky – ne Číňané – doslova mongolský typ člověka – stáli tam chudáci opuštění dvě nebo třé, to už si nepamatuju – pravím aha – tak to jich asi kdosi vyhodil – ukázal jim enom ček republik a starajte sa. A chudásci, kde skončili, to nevím...či sa potom postarali či jich někdo převzal – nebo či jich odchytila ta policia – protože oni stáli u hlavní, u hlavní silnice, že to – to je silnice číslo jedna – takže silnice první třídy Brumov -. Klobúky.“* Problémy s migrací cizích státních příslušníků v této oblasti definitivně ustaly po implementaci Schengenských dohod do právních

³⁵ Archiv autora, rozhovor s Ivanem Podešťem vedl Roman Lukáš

řádů obou států v roce 2007 a vstupu obou zemí do společného hraničního prostoru, kdy vlastně česko-slovenská hranice po téměř 15 letech de facto zanikla.

S ohledem na vznik státní hranice vzpomíná Františka Miklasová na další jev, ke kterému mezi tamějšími usedlíky občasně docházelo – a to pašování dobytku a zvířectva. Protože v kraji jižního Valašska do dnešních dob přetrvává u části usedlíků zemědělský způsob obživy a převoz dobytku a jiného zvířectva přes hranice by si vyžádal značné množství povolení, potvrzení a veterinářských osvědčení a v některých případech dokonce i zaplacení cla, tak obyvatelé od obchodů a výměn s druhou stranou buďto úplně upustili nebo se uchýlili k pašování: *„Ano, pašovalo se to ají třeba krávu, koňa nebo tela a takové normálně, protože tady to není ohraděné ani nic... a tad přes ty hory a lúky na třeba Červený Kameň, Mikušovce, Tuchyňa nebo ají do Vršateckého Podhradí – to tak nikdo nehlídal a dalo sa – tu krávu si převédli – tu krávu si koupili, převédli telátko - nebo cokoliv jako – to fungovalo ají, když se rozdělilo..a nehlídali ..aspoň sem tam nečula, že by nekdo pravil, že ho tam nekdo chytil ...normálně to šlo pašovat – přecházeli bez pasu – ají na ten Vršatec – jakože normálně to šlo pašovat...a pašovali jako.“*

9. Práce a doprava

Rozpad Československa se pro obyvatele žijící v blízkosti hraničních přechodů Vlárský průsmyk – Horne Srnie a Nedašova Lhota – Červený Kameň odrazil nejmarkantněji právě v četnosti linek veřejné dopravy z jedné země do druhé a potažmo i situace na místním pracovním trhu. Dnes již vlastně na těchto úsecích neexistují žádné mezistátní spoje – jak autobusové, tak vlakové. Rozdělení navíc znamenalo

kvůli nevýhodnému směnnému kursu pro české pracovníky na Slovensku prakticky konec jejich zaměstnání tam, což zas mělo pochopitelně nezanedbatelný vliv na situaci ve veřejné dopravě. Určitý vliv na dopravu v regionu měl také i zánik velkých zbrojních podniků v Dubnici nad Váhom a také ve Vsetíně. Úpadek v oblasti dopravy velmi dobře reflektuje např. i stav mezistátní silnice z Nedašovy Lhoty do Červeného Kameňa, po které jsem sám cestoval při návštěvách za Rudolfem Florišem a Ivanem Podéšťem. Ten se k této záležitosti sám vyjádřil: „*Tšššee... Ta se..ta se ...změnila se k horšímu, opravdu opravdu..hodně k horšímu..ta cesta tady je...to nakonec sám vidíš – je tady hrozná ta cesta a čím víc se jede na Slovensko tím je to horší v některých místech a dá se říci, že v některých místech už je to obtížně průjezdné ... přece jen je to cesta k jinému státu..jede se přes hranice mělo by to být trochu reprezentativní, neustále se vypráví už roky roky, že tady bude nová cesta.. ale to se neustále odkládá, protože na to nejsou peníze...*“³⁶

³⁶ Archiv autora, rozhovor s panem Podéšťem vedl Roman Lukáš

Cesta z Nedašovy Lhoty do Červeného Kameňa

Např. paní Viktorie Pekařová, které prakticky nakonec nezbylo nic jiného než změnit zaběhnutý způsob dopravy a přejít z vlaku na autobus, situaci ve veřejné dopravě komentuje: *„Len ta doprava potom začala už - vlaky a to všetko – tak som začala jezdit do té práce zase autobusem – do tej práce do Trenčína..no a už je všetko ..aj ty vlaky nechodia smérem do Trenčianskej Teplej - to už nechodí žiadny vlak...to už len autobusy.“* Z pohľadu cestovného to bolo k ničemu vám poviem.“³⁷ František Fojtík z Nedašova mi jako bývalý řidič autobusu mohl zevrubně popsat, jaké mezistátní spoje projížděly regionem dřív a jak byly postupně rušeny: *„...to byly takzvané dálkové spoje – jezdily dva autobuse Bratislava – Ostrava tady jako Trnava –*

³⁷ Archiv autora, rozhovor s paní Viktorií Pekařovou vedl Roman Lukáš

Trenčín –Vsetín - Valmez – Frenštát – Ostrava a zas jako naše české autobuse jely do protívky – Ostrava – Bratislava. No a odpoledne sa vracely slovenské autobusy tady kolem nás přes Valašské Klobúky – Vlárů na Nemšově, Trenčín a Bratislavu a naši zas vraceli tady přes Trenčín, Klobouky. Vždycky tam mívali aji bezpečností pauzu na náměstí třicet minut a v Besedě lidé si dávali kafičko, poseděli, zadychli ti cestující. To byla takzvaná dalková. No a potom to zaniklo, potom rozdělení v devadesátých letech, tyto dálkové, dálkové linky to zaniklo a co bylo aji víc spojů – počkej abych to, dva nebo tři spoje Trenčín – Klobúky a ty potom koncem devadesátých let zanikly také úplně. Takže došlo k omezení autobusovej dopravy. Docela tvrdé omezení. Tvrdé omezení aj přeshraniční aji aji místní. Ale když řešíme tu přeshraniční – tak ano – došlo k zrušení – k úplnému zrušení tych dálkových linek Bratislava - Ostrava a Trenčín – Valašské Klobúky – že to úplně zaniklo jako. – a velice jako ztichla byla utlumena ta doprava – nech to byla ta autobusová i vlaková – protože pak zanikla zbrojovka na Vsetíně v Jesenici...³⁸“

Františka Miklasová v tomto ohledu připomíná i další obtíže, které vznikají především starším lidem, kteří se chystají cestovat na Slovensko: *Tak jak to – víš – prv jak byly ty spoje – koupil sis v Návojně jízdenku do Bánskej Bystrice. Koupil sis za české aji zpět a mělš. A ted' když já třeba jedu na tu kartu, když mám důchodcovskú jezdím na poloviční...tak já, když jsem se ptala průvodčího..že kdybych si někdy chtěla zajet do Trenčína, když je syn často pryč, aby mně ušel týden, že jeden deň na výlet, že...tak ně průvodčí odpověděl – musíte si kúpit na vaši kartu na Vlárů tam a zpět a na Vlárě už za Eura..ono by to aj šlo normálně on by mně ju prodal – ale nešlo by to na důchodcovskú..a to by ňa vyšlo draho tak*

³⁸ Archiv autora, rozhovor s panem Františkem Fojtíkem vedl Roman Lukáš

jako no...no ají ty spoje.. že – já jsem se to' toho Jana Kosáčikoj , co dělá u dráhy, on je starší jak já, on je v důchodě , tak sem se ho ptala – a on mě praví, že kdykoliv do Trenčína, že ají během dňa, že kolikrát bych se dostala..že na Vlárú jet..tam přisednúť..že bych sa dostala..a jet do Trenčína..a on mě tedka pravil ale, že z Vlárú dolú ten vlak vyřadily, že bych mosela jet naokolo do Lidča a na Púchov a on sa ňa ptal a že 170 korun – by ňa stálo kúsček do Trenčína a zpět a na okolo dlhá cesta a přisedat..přes Púchov a tam že..normálně vyřadili jakési vlaky z Bylnice směrem Teplá, Trenčín..³⁹

Na silnicích se na jižním Valašsku taktéž zakázala doprava vozidel nad 7,5 tuny, o čemž se v rozhovoru zmínil i pan Krajčí: *Na tomto úseku sa vylúčila doprava nákladných aut – je tu jen do 7,5 tony. No a teraz si predstavte, že si niekto objedná v Brumove, Bylnici lebo v Štěpáni sto metrov cementu. Či si ho pošle vagonom – železnicou alebo nákladným autom – on to musí oběhnúť hore na Púchov a musí to vléct štyricat kilometrov (reálně by to bylo např. do Štěpána až 70 kilometrů – pozn. autora) a tuto to má pat kilometrou, no a nemože prejíst – to platí doteraz. Tak to bol – to je taký negativný prípad.“⁴⁰* Toto usnesení muselo místním usedlíkům na české straně hranice v některých případech taktéž způsobit nemalé patálie a nepříjemnosti.

9.1. Změny na pracovním trhu

Pan František Kolínek hovoří o odlivu české pracovní síly ze Slovenska v důsledku negativních změn v obslužnosti ve veřejné dopravě na mezistátní úrovni: *„Tak Slováci ostali doma a jako naši také moseli nějak... už málokdo tam zostal*

³⁹ Archiv autora, rozhovor s paní Františkou Miklasovou vedl Roman Lukáš

⁴⁰ Archiv autora, rozhovor s panem Aloisem Krajčím vedl Roman Lukáš

na Slovensku – alebo opačne tak jakože ale kvôli spojom, ne že by sa nesnášali, ale kvôli spojom jakože že...dřív jezdily autobusy slovenské až sem – tady si jako nabraly lidi do zaměstnání – a to potom ale oni už přestali jezdit jako tady na hranicu, no ale potom si každý už hledal práci...šak eště sú tady tací, co eště dělají na Slovensku, ale už je to málo..třeba ve sklárně dělá jeden pořád ...“ Paní Františka Miklasová, stejně jako i pan Michal Králík v 6. kapitole, jako důvod odlivu českých zaměstnanců zase uvádí pokles slovenské měny vůči české koruně: „Dělali tu třeba Slováci - dělali tu, naši zas na Slovensku. A pak jak se to rozdělilo, tak potom to cosi úplně upadlo...přestal a našel si práci doma ...a už opravdu to už spěš jeli do toho Německa nebo do Rakúska nebo tak...ale už s tymba Slovákama, už to tak nebylo...potej pracovní stránce jak předtím...aspoň mně se to tak zdálo, že to tak bylo. To aji potom ten výdělek ty peníze potom zas byli, že kdyžs vydělal ve slovenských a potom to měnit ... Takže každý si už našel práci doma a už takto...třeba mohli být aji některé případy, ale většinu už to skončilo - aji s tú práci...“⁴¹ Oba dva faktory, které uvedli narátoři, určitě zcela rozhodujícím způsobem ovlivnily počet českých pracovníků na Slovensku. Mimo tyto dva ale určitě existovaly další mnohé komplikace – např. problémy s pracovním povolením a další byrokratické překážky, které jen snižovaly šance pracovníků na obou stranách hranice na setrvání na dosavadní pracovní pozici. Dalším faktorem byl určitě i bankrot velkých státních podniků na obou stranách hranice, ve kterých také často pracovali lidé z druhé republiky a právě ti mohli být při propouštění první na ráně. V souvislosti s pracovním trhem a jeho celkovým úpadkem se také dva slovenští narátoři (Miroslav Galko a Michal Králík) vyjádřili velmi negativně na adresu bývalého

⁴¹ Archiv autora, rozhovor s paní Františkou Miklasovou vedl Roman Lukáš

prezidenta Václava Havla. Pan Michal Králík právě následující část rozhovoru pronesl zdaleka nejemotivněji: *„Havel zlikvidoval Slovenskú republiku – lebo urobil čo - zlikvidoval zbrojařský průmysl na Slovensku, zrušil výrobu tankou v Dubnici, veď tam robilo 10 000 tisíc ľudí - já som tam chodil – tam sa nedalo pohnuť – tam robilo 10 000 ľudí pred dvaciatimi rokmi – já tam chodím ají dneska lebo sú tam už len nejaké sušičky dreva. Sú tam haldy, kde by sa otočilo desat Tater a dneska sa tam šijú stany a já som tam tudy chodil a dneskaj, keď tam idem, tak to je tam hrůza. Pústnu haly – padajú haly.“*⁴² Nutno podotknout, že Václav Havel nebyl tím, kdo by zbrojařský průmysl na Slovensku zlikvidoval, i když to tak značná část slovenského obyvatelstva dosud vnímá. Zbrojařský průmysl už od konce studené války začal celosvětově stagnovat a navíc slovenské zbrojovky taktéž nijak nevynikaly v technologiích, ani co se vyspělosti zbrojního arzenálu týče. Na druhou stranu je pravda, že se Václav Havel do určité míry angažoval v zastavení zbrojní výroby, ale jeho vliv rozhodně nebyl nijak zásadní. Vezmeme-li v potaz, že se téměř všechny velké průmyslové podniky v celém Československu v důsledku dlouhodobého zaostávání dostaly po roce 1989 do vážných existenčních potíží a octly se na hraně bankrotu, je nasnadě, že by tak pravděpodobně dopadly i slovenské zbrojovky bez přičinění Václava Havla.

10. Další konsekvence rozpadu z pohledu obyvatel

Některým lidem, kteří žili obzvláště blízko hranic např. v obci Sidonie, způsobilo rozdělení opravdu závažné problémy a muselo přidat vrásek na čele. Jednou z mnohých

⁴² Archiv autora, rozhovor s panem Michalem Králíkem vedl Roman Lukáš

byla i paní Minarichová, která ve vydání Zlínských novin na přelomu let 92/93 vypověděla: „Jsem Moravačka, manžel je Slovák. Domek máme na slovenské straně, ale děti chodí do českých škol, k doktorovi na poštu – to všechno je na Moravě. Co bude dál? Z pošty už nám přišlo, že tam nesmíme platit elektřinu...neumím si představit, že by děti jezdily do školy na Slovensko, teď v sedmé třídě.“ Další raritní zprávou z obce Sidonie, tentokrát ale už z 5. ledna 1993, bylo, že místní pobočka České pošty bude doručovat psaní a zásilky i 11 domům na slovenské straně hranice. Do roku 1997, než se vyřešila složitá situace kolem přesného vymezení hranic, kdy hranice tvořil klikatý potok, totiž při projíždění či přechodu přes Sidonii musel každý tudy se pohybující člověk sedmkrát překročit státní hranici z jedné strany na druhou. Poměrně běžně se tak v této obci stávalo, že se někteří moravští či slovenští osadníci, najednou se svým domem a veškerým majetkem, zničehonic - odbitím hodin, octli v jiném státě. Pan Alois Krajčí z Horného Srnie zase během jednoho z rozhovorů vzpomněl na některé nekalé praktiky, které dává do spojitosti s rozdělením Československa. Je pochopitelně možné i pravděpodobné, jak výše upozorňoval i Karel Vodička, že na Slovensku někteří lidé čekali na rozdělení Československa a správně v něm rozpoznali možnost, jak přijít k zajímavým funkcím či postům: *„ale to kedy sa to rozpadne má aj iný háček ... špekulácia..obrovská špekulácia..oni čakali na to, že se to rozdelia – bolo 19 sprevádzek v Dubnici oni odrazu z tých sprevádzek spravili závody - tak z vedoucího sprevádzky so stal riaditeľ závodu plus aptajlung a potom jak došlo k privatizácii - to bol najčernější den Slovenska...no mame tu bandu podvodníkou...“*⁴³ Další velmi problematickou záležitostí, která souvisí s budováním hraničních přechodů a

⁴³ Archiv autora, rozhovor s panem Aloisem Krajčím vedl Roman Lukáš

jejich následným rušením, na kterou lidé obvykle pohlížejí velmi negativně, je zbytečné vynakládání státních prostředků na budovy a zařízení, které nakonec stojí naprosto nevyužité a chátrají, popř. jsou prodávány soukromým subjektům za podivných okolností. „*Postavali sa colnice a teraz to chátrá a je to také ... ostalo to obcám, lebo to nechali tak.. to byly investície nula..nebo bolo jasné, že k něčemu dojde asi v tej Evropě,*“⁴⁴ řekl k této tématice Miroslav Galko. Paní Františka Miklasová zase lituje rozdělení i kvůli tomu, že ji nyní při pouštění české státní hymny chybí slovenská část: „*Mně sa líbilo, že ají ta hymna byla, že jak je Kde domov můj – to sa mě vždycky líbilo – Nad Tatrou sa blýská. To sa ně tak vždycky líbilo – a ted', jak sa rozdělilo – ted už je jenom – Kde domov můj - a tak mně to připomíná – také chudobné – jak když to uřeže, utne – jakože to bez toho a jinak nevím co tak – co já vím. Hlavně, to že sme tam mohli – že sme byli jak jeden stát.*“⁴⁵

Pan Bohuslav Bartl ze Sidonie zase poukazuje na problémy s výplatou důchodů pro spoluobčany, kteří pracovali po dlouhou dobu na Slovensku: „*Ono tam dělalo hodně lidí v Dubnici a v Horním Srní a v Nemšové ve sklárnách a potom, když se to rozdělilo, tak oni dostali slovenský důchod – a ten slovenský důchod byl o hodně menší než český. Tak potom si někteří žádali, aby je převedli na naše úřady na sociální zabezpečení – ale hodně lidí zostalo tak, že brali míň, jak naši lidi.*“⁴⁶ Ze zcela jiného soudku pak jsou predikce pana Františka Fojtíka, který se obává, že následující generace v našich národech si nebudou navzájem rozumět: „*Pomaličky to ochlazení bylo poznat a ono je to vidět i v televizi – že tá řeč – já osobně si myslím, že za takých 15 - 20 roků , že hlavně v Čechách se ta slovenština*

⁴⁴ Archiv autora, rozhovor s panem Miroslavem Galkem vedl Roman Lukáš

⁴⁵ Archiv autora, rozhovor s paní Františkou Miklasovou vedl Roman Lukáš

⁴⁶ Archiv autora, rozhovor s panem Bohuslavem Bartlem vedl Roman Lukáš

jim tak jako českým luďom úplnĕ vzdalí – my ještĕ furt pravíme máme kontakty s rodinou to a my starší eštĕ sme tak nauĕení my slovensky rozumíme dobre, ale potom uŕ to bude jak tĕeba ..tĕeba jak vĕil s Jugoslávci – rozumíme dajme tomu tĕeba kaŕdĕ pátĕ, ŕestĕ slovo...myslím jako celú, ŕe sú to také Slované...tak, aj tak vidím s tĕma řidiĕi si povykládám, vĕil kdyŕ jezdím na tom kamiónu, kdyŕ tak ĕlovĕk jezdí, ale úplnĕ jim nerozumíš vŕecko...a já vĕřím, ŕe za takých 15 nebo 20, 30 rokú v budoucnosti eštĕ – ŕe potom jako to budú docela odlišné řeĕi jako.“⁴⁷ Na dalŕí problĕmy, tentokrátĕ ovŕem praktiĕtĕjšího rázu, v souvislosti s rozdělením a vznikem dvou mĕn vzpomíná paní Frantiŕka Miklasová, kdyŕ mluví o ĕastých výletech do blízkeho pŕihraniĕí a poĕáteĕní ochotĕ slovenských obchodníkú ĕi pracovníkú pŕijímat ĕeskou mĕnu a postupné zmĕnĕ tohoto jejich pŕístupu: „Nechtĕli, nechtĕli – ze zaĕátku ají jo – ale potom nechtĕli – ají tĕeba kdyŕ jsme ŕli tady – jak sú ty ten Vrŕatec – ty Podhradské skály a to – tak kdyŕ jsme ŕli – tak ze zaĕátku, tak v hotelu ne – ale v tĕ hospúdice, v dědinĕ brali – oni zas tĕeba jeli na Moravu a zas oni – ají ta hospodská – ona si pravila –nechala si ty peníze pro sebe –slovenskýma to tam zaplatila ten náš úĕet a jela na Moravu, tak si za to kúpila – nemosila si mĕnit – ale potom uŕ pozdĕj nechtĕli brat – uŕ jedinĕ za slovenské a nebo nic, nechtĕli uŕ brát ĕeské – enom slovenské..takŕe uŕ ají kdyŕ jsme tam ŕli – museli jsme si vymĕnit, aby nám prodali vodu nebo pivo nebo zmrzlinu – cokoliv v hospodĕ ...“⁴⁸

11. Vzájemné vztahy, zábava, volný ĕas, nákupy

O pŕihraniĕních oblastech regionu jiŕního Valaŕska můŕeme bezpochyby prohlásit, ŕe jsou všestrannĕ provázány se

⁴⁷ Archiv autora, rozhovor s panem Frantiŕkem Fojtíkem vedl Roman Lukáš

⁴⁸ Archiv autora, rozhovor s paní Frantiŕkou Miklasovou vedl Roman Lukáš

Slovenskem. Nejlépe o tom vypovídá fenomén smíšených rodin, který je v této oblasti něčím zcela běžným a normálním. Kromě paní Viktorie Pekařové, která si vzala muže z moravské Sidonie, má i narátor Alois Krajčí v rodině dva Moravany: „...prakticky možno v obci najdēte 25% mišianých manželstiev..šak já dokonca mám v rodině. Ají jedna aj druhá dcera. Jedna má Morávaka z rodu moravského a německého a druhá má čistého Morávaka. Takže já to mám doma tak. V rodině sa takéto veci naprosto.. alebo tam, kde boli trošku rozumnia ľudia, tak sa o tom nikde nerozprávalo - akurát pri pive možno – ale já na pivo nechodím, tak som to moc nepočul.“⁴⁹ Pan Poděšť se zase rozhovořil o vztazích se svými slovenskými kolegy na pracovišti a i obecně v pohraničí: „Mně ti kluci, co s náma dělají – nikom nepřipadne, že by byli cizí – pořád jsou to jako Slováci. Děláme si třeba srandu maličko z nich – oni zas z nás. Štychujeme se, když je fotbal a hokej – jakýkoliv sport...nějaká nevraživost nebo něco takového – nebo že by se vysmíval jeden druhému - to tady nikdy nebylo – to bylo spíš jako výjimečně – ale celková nálada tady se Slovakáma – s něma my žijem v pohodě...tady v těchto vesnicích žije, bydlí hodně Slováků je tady přizněných, přivdaných...naši jsou zas tam ... takže tady se to hodně i rodinuje...“⁵⁰

11.1. Zábavy

Velmi rozšířené bývaly v tomto kraji mezi mladými lidmi návštěvy zábav v druhé zemi. Každý z narátorů si na toto období svého života a návštěvy slovenských, respektive moravských zábav vzpomíná s radostí a jistou dávkou nostalgie. František Fojtík však v souvislosti s rozdělením hovoří o omezení těchto aktivit: „My sme jezdili šak tady

⁴⁹ Archiv autora, rozhovor s panem Aloisem Krajčím vedl Roman Lukáš

⁵⁰ Archiv autora, rozhovor s Ivanem Poděštěm vedl Roman Lukáš

moc. To jako holky ají kluci – tehda byly motorky nebo tak všelijak sa to dělalo ají na koloch..to nebylo jak ted', že každý mladý má skoro auto..nebo v každém baráku..tehda sa na motorkách – třeba dva nebo třé sme nasedli na motorce a jeli přes kopec na Slovensko. Nebo zas Slováci tady přijeli. Bylo veselo – sa zazpívalo, zatančilo ... ale jako už jak pravím – potom tým rozdělením, jak vznikly dva státy – pomaličky to ochlazení bylo poznat.⁵¹ Stejně tak Františka Miklasová vzpomíná na tyto léta obdobně: „ jak třeba ještě, když jsme byli za svobodna že, tak to..strašně moc jsme jezdili na Slovensko na zábavy – ají před tím rozdělením – a oni zase sem..a tehdy ají strašně moc z tých našich, že tady tých dědin, jak sousedíme se Slovákama – ají moc spolužaček se vdalo na Slovensko – a moc ze Slovenska je zas tady – to bylo takové jako moc takové ty svatby – a bývala třeba v Nedašové Lhotě bývala ..tady na kraji té Lhoty takový háječek a to taneční kolo, tak tam jako hodně bývaly ty zábavy a strašně moc Slováků na motorkách a na koloch a zas zase třeba bývala v Mikušovcích pod Orechom tam u cesty – pod Orechem taneční kolo – a zas my jsme jezdili tam – a strašně moc na ty zábavy a take všelijak autama nebo aj vrchem pěšky nekeří chodili – a potom jak už to bylo po tom rozpadu, tak už se mi zdálo, že už to tak nebylo..ají ty zábavy..ají ty peníze sa museli vyměnit..ají ten pas musel mít.“⁵² Ze slovenských narátorů se k tématice nejobšírněji rozhovořil pan Králík, který s nostalgií vzpomíná na své návštěvy moravských zábav a následně pak doslova zaláteřil na současný stav a na otázku, jak se proměnilo vzájemné navštěvování, odpověděl: „Totálne. (výrazně) Já si pamätám a mám už dost rokov na to, aby som povedal – že keď som do Brumova – Brumov jel odtialto asi patnásť kilometrov – bol tam kultúrny dom, já som mal tehdy dvadsat rokov pred vojnů nebo osmnásť,

⁵¹ Archiv autora, rozhovor s panem Františkem Fojtíkem vedl Roman Lukáš

⁵² Archiv autora, rozhovor s paní Miklasovou vedl Roman Lukáš

*dvadsat rokov – já som tam chodil na muziky – já som poznal české holky – náke kočky a to.. neskaj, neskaj tu Morávaka nestreťnem - jedině vás – možná po päťich rokov... ved' my sme chodili, my sme chodili do Brumova..do..ved' já som išiel z Brumova.. já nevím odkial..z Bylnice peší.. dvadsat kilometrov – skončila muzika o dvoch hodinách v noci – lebo o jednej, vlak išol o štyroch.. peši dvadsať kilometrov domov a tak isto chodili Morávaci odtialto. Dneskaj, dneskaj je tu nějaká.. hmm.. ne muzika – to už není muziky.. to sú len diskotéky.. a tuto jednoho Morávaka nestreťnem... Tu bolo na muzike vyše Morávakov ako Slovákov – neskaj tu nemáte ani jednoho. A neviem o tom, že by jeden Slovák išiel mimo Sidonie – to je taká hraničná obec, kde teda oni sice patrí České republike, ale bola to kedysi slovenská krčma, ale tak to rozdělili a to je niečo jiné.*⁵³

11.2. Sport a jiné volnočasové aktivity

Zábavy a některé další společenské akce pro mladé nebyly a nejsou ani zdaleka jedinou aktivitou, které se účastní lidé z obou stran hranice. Velmi oblíbenou společenskou událostí bývají i fotbalové turnaje mezi přilehlými obcemi či zápasy mezi „starými pány“ (hráči nad pětatřicet let – pozn. autora) V Brumově byl navíc nedávno postaven krytý zimní stadión, takže se začínají organizovat i hokejové klání mezi týmy z obou zemí. Nezřídka ale dochází k tomu, že se v jednom týmu, jak ve fotbale, tak v hokeji sejdou hráči z obou stran hranice. Významnou společenskou událostí bývají v obcích tohoto regionu taktéž hasičské závody, které se obvykle konají na fotbalových stadionech a které pořádá tzv. Moravsko-slovenská hasičská liga, které se účastní někdy v rámci jednoho kola i přes 70 českých a slovenských týmů (počet týmů soutěž od soutěže kolísá a není stálý). Pan Krajčí

⁵³ Archiv autora, rozhovor s panem Králíkem vedl Roman Lukáš

s chutí vzpomíná na období, kdy se jako mládý hráč sám těchto utkání účastnil: „*No, samozřejmě, mal jsem to štastí, že som bol aj v kontaktě so športovcami – takže som sa dostaval do konfliktou – možná, že tu najbližší susedia, tak keď boli nějaké různé turnaje, tak sme sa občas sme si dali po papuli – ale to je normálné jako (směje se) – to..to bývalo to zas sa nedá zatajit – či na zábavách alebo... vyprovokoval to vždy nějaký blbec vždy a dostal někdo zpoza uši a išlo sa dálej, jak keby sa nechumelilo ... aj také prípady boli, ale nebolo to niečo zákerné..boli to také momentálne ..také výbuchy...a vztahy myslím vždy tu na pohraničí boli dobré... Teraz už je to kulturnějšíe – už sa ..občas sme sa pobili na ihrisku, pretože jako normálně medzi športovcama – ale teraz nemajú ti naši športovci – nemajú ani sily na tu bitku (smích) neviem či sledujete šport? OtrASNé (smích).“⁵⁴ Paní Viktorie Pekařová patří k těm, kteří na minulost česko-slovenských pohlíží mnohem lépe než na současný stav, i když konstatuje, že v poslední době došlo i v této oblasti ke zlepšení: „*Myslím, že to bolo také veselšie – teraz je to už – my sme tu – oni su tam – každý má tu svoju kulturu – v tej dobe sa to tu stretalo – bývali tu všelijaké náké ty stretnutia, či už žial to nebolo – tých dvadsat rokov... a tuto bývalo za tú vodú – také stretnutie sme tu mávali – no teraz už sa to druhýkrát robí ..ale vtedy to všetko zakapalo ty stretnutia...no v hospodě tamtu zábavy tam bývaly a už tam teraz není nič. Už je to akosi všetko k ničemu.*“⁵⁵ Na zrušení zábav v Sidonii (Osada Rybníky dnes už plynule navazuje na Sidonii) měl patrně vliv i odliv mladých rodin a dvojnásobné snížení počtu obyvatel této vesnice, o kterém v rozhovoru (v příloze této práce) informovala i paní Pekařová. Sama paní Pekařová ale zohledňuje to, že na jejím nynějším vidění celé situace, se podepsala skutečnost, že bývala o dvacet let mladší: „*No boli**

⁵⁴ Archiv autora, rozhovor s panem Aloisem Krajčím vedl Roman Lukáš

⁵⁵ Archiv autora, rozhovor s paní Pekařovou vedl Roman Lukáš

*sme ají mladší – šak dvadsať rokov dozadu... a teraz sa to začíná znova trošku jakože tie družba – Horné Srnie a Valašské Klobouky a Bylnica – sa robia všelijaké také ty stretnutia teraz.*⁵⁶ Obec Horné Srnie, pod ktorou osada Rybníky spádově patří, totiž navázala kontakty s dvěma nejbližšími příhraničními městy – Brumov-Bylnice a Valašské Klobouky, s kterými nyní probíhá řada společenských, kulturních či sportovních akcí a událostí. V oblasti Návrší pak pan Ivan Poděšť jako jednu ze společných událostí uvádí Cyrilometodějskou pouť, kterou, díky vysoké návštěvnosti slovenských občanů, považuje za důkaz - spolu s dalšími záležitostmi, že se na vzájemných vztazích nic nezměnilo : *„No my tady pořádáme zábavy každý rok – my tady pořádáme Cyrilo-metodějskou pouť – a jako slovenská – co tam jezdí Slováci – to je podstatně – hodně hodně jich jezdí..hodně tam utratí – hodně nám dají vydělat...takto toto se nějak nevymítlo, že by tam nejezdili ... od nás na zábavy... tady se to pořád mezi sebou vdává, žení, jako já, já nevidím, že by to bylo jiné než tehdy...“*⁵⁷

Vzájemné setkávání a návštěvy se ale odehrávají i mezi nejstaršími obyvateli a jeho účastníci z obou stran hranice si tato střetnutí velmi pochvalují: *„Třeba my – jak sme v tom klubu důchodců – tak jsme navázali s Tuchyňů také s důchodcami – to je jako perfektní..my sa máme jako velice rádi – my tam jezdíme třeba – oni tu jezdí na dožinky – povíme třeba dvacet lidí a už sa jim drží ten stůl a to místo – mají to ají s večerů..s pohoštěním a potom oni zas na Annu volávají nás v červenci na Anenskou púť..vždycky s hudbů je to s tancem..všecko, tak zas volajú nás tam a potom ešte nás ještě na Kateřinu, že včil jak sme byli, že minulý pátek – to osmnáctého sme byli s hudbů, s večerů – všechno pohoštění*

⁵⁶ Archiv autora, rozhovor s paní Pekařovou vedl Roman Lukáš

⁵⁷ Archiv autora, rozhovor s panem Poděštěm vedl Roman Lukáš

sme měli – pozvali okolní dědiny každá měla svůj stůl – třeba tých dvacet lidí – nebo do dvaceti, tak jsme sa pobavili – zatančili, zazpívali – a zas oni ted na Mikuláša – tak zas jsme je na oplátku pozvali k nám... zatančíme si a zazpíváme si, pobavíme sa – na to sa těšíme – no my jich tu máme hrozně rádi, a oni zas nás..a jako necítíme v tom klubu nějak zášť proti nim – nebo něco, protože oni ti obyčejní lidi také to nerozhodli – to vždycky rozhodne že - ve vládě nebo tak ..oni nám pravili, šak my sme to nechtěli – šak nám bylo dobře...“⁵⁸ Paní Miklasové v tomto ohledu přizvukuje i pan Rudolf Floriš z Tuchyně: „...my tam takto rádi chodíme – na tu družbu...na ty družené..seniory, důchodci – pobavíme sa – já sa cítím velmi dobre mezi lidmi – já to tam mám radšej ako doma ...“⁵⁹

11.3. Nákupy

Už v dobách minulého režimu obyvatelé tohoto regionu podnikali cesty do druhé republiky za nedostatkovým zbožím. Sám, ač pocházím z dalekého Zlína, si vzpomínám na jeden z takových rodinných výletů do Trenčína z počátku 90. let, kdy jsme jeli nakoupit nejrůznější módní doplňky do našeho tehdy nového bytu. Sami narátoři na dané období vzpomínají: „*Dřív ještě takzvaně za komunistů v sedmdesátých letech a do polovičky tých osmdesátých letech sa jezdilo docela dost nakupovat – do Trenčína, do Nemšovej – do Trenčianské Teplé. A my jsme tady jako Moraváci jezdili tam hlavně boček, maso, klobásy a takové tam byly – tady třeba to nebylo v Klobúkoch nebo ají v Brumově. Nebo nákých pěkných klobás si tu člověk, když se stavěli rodinné domy nebo naké brigády – v lese, nebo něco u rodinného domku – tak to nebylo – tak sme jezdívali takzvaně*

⁵⁸ Archiv autora, rozhovor s paní Františkou Miklasovou vedl Roman Lukáš

⁵⁹ Archiv autora, rozhovor s panem Rudolfem Florišem vedl Roman Lukáš

cez kopec – na Slovensko aj do Kameňa na klobáse na maso – tam to bylo bez omezení, bez omezení si člověk mohl nakupit, kolik chtěl. A zas hodně Slováci jezdili do Brumova, ale do Valašských Klobúk na náměstí a oni zas tam kupovali – tam byla firma Valaška – kerá vyráběla – vyráběla – dečky, deky teplé vlněné a dečky na kočárky také nebo ají dekorativní a takzvané papuče Valašky - bývaly teplé jako – podlepené tú mechovků gumů – teplé papuče v Klobúkoch si zas Slováci kupovali. Určitý sortiment jim pasoval nakupovat si zas tady u nás – dovézt si to k nim zas. Tady jak sa praví – ta Vlára dolů – Horné Srnie – Nemšová – Trenčianská – po Trenčín. No takže to to tak bylo docela provázané.⁶⁰ Na nákupy na Slovensku si vzpomíná i paní Miklasová, která zase vyzdvihuje vybavenost slovenských obchodů nejrůznějšími dekorativními výrobky a textiliemi: „...a jezdili jsme si za svobodna – jak sa to prý pravilo -ako se sestrama – třeba do Nemšovej, do Starej Dubnice, do Novej Dubnice nebo do Trenčianskej Teplej, do Trenčína – sa to pravilo, že výbavu kupovat – takové třeba ... protože u nás toho ani nebylo tolik - dostatek a bylo to za naše peníze, tak jsme si tam jezdili kupovat třeba povlečení, ručníky, osušky, prostěradla a takové věci – a tam bylo jako toho zboží, ají pěkné zboží..“ zároveň ale podotýká, že po rozpadu její výlety za nákupy ustaly i z důvodu rozdělení: „... já bydlím tady na dědinách..já už jsem přestala..ale jak oni nevím..my Češi, když jsme to měli měnit, my jsme radši už tam nejjezdili..jako já osobně už ne.. já sem s tím už skončila – myslím, že už to tak nebylo..že aby sme tam jezdili..nebo že už to tak spíš tak ustalo..už to nebylo to, co to bylo předtým rozdělením...už jsme je tak ani neměli rádi, že.. a už mě to tam netáhlo, nelákalo jako...už jsem přestala tam jezdit..“⁶¹ Zcela opačně se k nákupům u našich východních sousedů

⁶⁰ Archiv autora, rozhovor s panem Františkem Fojtíkem vedl Roman Lukáš

⁶¹ Archiv autora, rozhovor s paní Františkou Miklasovou vedl Roman Lukáš

staví Ivan Poděšť: „Jezdilo se na nákupy a to se víceméně neomezilo, kdo tam jezdil, tak tam jezdil potom možná i radši protože byl výhodný kurz směny peněz, protože za kačku českou bylo myslím osmdesát.. opačně za osmdesát haléřů byla koruna slovenská..potom možná ještě níž, takže ten kurz byl výhodný...a pokud ty ceny určitých produktů byly zajímavé, tak tam ti lidi možná ještě víc než se jezdívало předtím ... my sami třeba jezdíváme i teď, jezdíváme do Trenčína kupovat si oděvy... na sebe je tam cena dobrá..i když je tam euro, pořád to vychází dobře..směnit tam problém není kdekoliv..do Trenčína je to kousek nějakých třicet kilometrů...do Zlína máme třeba padesát, takže už to je rozdíl.“ Na nákupy v České republice si vzpomíná i pan Králík: „My sme chodívali nakupovať do Čiech – pretože ja som napríklad kúpil len príklad, že som kúpil kilo maso bravčového – na Slovensku kilo, v Čiechách kilo a pol lebo dva. Chodili sme na hranice kupovať – do hraničných týchto obchodov. Sme chodívali kurence, mäso a takéto výrobky no. Bolo to lepšie.“⁶² České supermarkety a větší obchody se snaží ještě zvýraznit už tak výhodné ceny svého zboží a produktů pro slovenské občany tím, že jim umožňují nákup v eurech, což si při rozhovoru vybavila i paní Miklasová: „Oni třeba teď mají to euro, tak ony u nás už jsou obchody, které třeba beru – tady Valašských Kloboukách je Penny nebo ají v Brumově – v Enapu – v jedných potravinách – a oni už to mají napsané třeba na dveřích nebo někde na pokladně, tak strašně oni tu jezdíja za nákupy, protože vlastně oni eura mají – nemosíja měnit za české, že ..a je tu ledasco v akci – bývá ty letáky – oni tady strašně moc jezdíja – když mají eura – za ty eura – to je samá slovenská značka...oni když platíja eurama, tak asi sa jim to vyplatí – protože pravíju, že

⁶² Archiv autora, rozhovor s panem Králíkem vedl Roman Lukáš

*u nás je levněj – ají ty cerky, co sů od nás tam vdané tam pravily, že my tu máme levněj, takže jim se to oplatí tu jet.*⁶³

12. Zpětný pohled, hodnocení, vyhlídky

Při analýze zpětného hodnocení narátorů by měl mít každý badatel více než kdy jindy na paměti, že lidé zpravidla zohledňují a posuzují minulost jiným prizmatem a z odlišné perspektivy, než v časech, kdy pro ně představovala přítomnost. Je zřejmé, že lidé v dnešní době pohlížejí na události, které se udály před dvaceti lety, zcela jinou optikou než na ně pohlíželi tehdy. Realita dvou rozdělených států a akceptování tohoto faktu v myslích lidí a v každodenním praktickém životě občanů alespoň v počátcích, krátce po rozdělení nebyla v žádném případě samozřejmostí – právě naopak, o čemž vypovídá i rozhovor slovenských celníků s novináři, který vyšel ve Zlínských novinách 8. ledna 1993. Slovenští celníci na otázku, jak reagují řidiči a cestující na první zastavování a kontroly na hranicích, odpověděli prozaicky – smajú sa. Lidé v prvních dnech po rozpadu zkrátka pobírali skutečnost rozdělení naprosto odlišně, než je tomu dnes. V tomto ohledu je proto z historického i sociologického hlediska velmi zajímavé a poučné pročitat, analyzovat a porovnávat výpovědi jednotlivých narátorů reflektující jejich současné postoje k sousedským přeshraničním vztahům, hodnocení uplynulých dvaceti let po rozdělení, jejich prognózy do budoucnosti atp. Pan František Fojtík důsledky rozdělení pro oba státy zhodnotil následovně: *„Z ekonomického hlediska je to dobře, že se to rozdělilo – protože každý si jede za své..oni si jedů ze svého ekonomického hospodářského růstu za svoje a my zas za*

⁶³ Archiv autora, rozhovor s paní Miklasovou vedl Roman Lukáš

*svoje si jedem a nemáme si co vyčítat, prostě, co si vyděláš jako stát – to máš – ale z politického hlediska to může být – sme sa zas rozdrobili a možná ta síla jako taková už sa rozdrobila – byl to veliký stát a teď sů to enom dva malé státečky. Ale na to sů povolanější ludé, aby toto určili – myslím to geopolitické - jako z politického hlediska.*⁶⁴“ Pan Michal Králik zase vyjádřil nad vývojem po roce 1993 zklamání a současně projevil rozhořčení nad tím, že i dnes se v politice a hospodářství uplatňují direktivní principy: *„Ají sme si mysleli, že to bude dobré, ale já osobně ako som si myslel, že to bude lepšie. Bolo dobre dobre dajme tomu zlikvidovať určitý ten systém či to boli ...hory, obuvnictvo, elektro. Bolo to takýže direktivný direktivný pristup – alebo prostě všeccko nám prikazovali, ale já sa opýtám, čo je dneskaj – čo nám dneskaj, kdo neprikazuje.*“⁶⁵ Výpověď, kterou zde použiji podruhé, je odpověď pana Františka Kolínka na otázku, co říká na hraniční přechody v těsné blízkosti jeho domova, která vystihuje bezproblémové vztahy v sousedských vztazích mezi oběma zeměmi : *„My to furt bereme, jak to tady bylo – jakože ... že ... to’ za vodů je Slovensko – jako my to nevmímáme tak nějak.. idu na hříby nebo na bárco, takové jakože žádné jako, aby to byly nějaké tyto problémy nebo co. Kolikrát zajdu na hříby nebo na dřevo - jsme zajeli na Slovensko. Jakože. Jasně.*“⁶⁶ Tato jeho odpověď vlastně odráží i relativně častý postoj obyvatel příhraničí k rozdělení a vzájemným vztahům – ano, rozdělili jsme se, v pořádku, stalo se a asi to kvůli okolnostem bylo dobře, ale žijme teď spolu jako bychom se nikdy nerozdělili. Praktickou část práce bych rád zakončil slovy Ivana Poděště, který rozvíjí a komentuje všechny tři body z názvu kapitoly: *Určitě si myslím, že se to už dohromady jako takto nikdy*

⁶⁴ Archiv autora, rozhovor s panem Františkem Fojtíkem vedl Roman Lukáš

⁶⁵ Archiv autora, rozhovor s panem Michalem Králikem vedl Roman Lukáš

⁶⁶ Archiv autora, rozhovor s panem Františkem Kolínkem vedl Roman Lukáš

nedá. Ta spolupráce – to kamarádství bude pořád. Mně ti kluci, co s náma dělají – nikom nepřipadne, že by byli cizí – pořád jsou to jako Slováci ... No teď bych jako – já nevím, já bych řekl, že nevadí mně to rozdělení, nevadí mně to...ale tehdy jsem to nevítal, teď mně to nevadí, ale pokud by se to nerozdělilo...já si myslím, že mohlo být líp jako, jestli o hodně líp nebo je to můj názor, to to nedokážu posoudit... jako říkám, nevadí mně to nějak ... ono to takto lidem ani nijak nepřijde...jakože by to byl...víme, že je to jiný stát. Jako já pevně věřím, že to soužití bude pokračovat dál – v úplně pohodě, že by neměly být žádné problémy...“⁶⁷

13. Závěr

Na rozdělení Československa existuje velmi mnoho různých názorů a teorií – i samotní narátoři často předkládali k jednotlivým tématům velmi rozdílné – někdy až protikladné teze a myšlenky. Pokud bych měl shrnout závěry z této práce – rozdělení bylo do značné míry už předprogramováno díky předchozímu politickému vývoji Československa a i poptávce velké části slovenského obyvatelstva, když ne přímo po samostatnosti, tak alespoň po uspořádání na konfederativní bázi, což ale zase bylo nepřijatelné pro české politické představitele. Centralistické – čechoslovakistické tendence ze strany pražského politického ústředí měly v průběhu desetiletí společné existence vliv na posilování, už předtím do určité míry zakořeněné, touhy slovenských občanů po autonomii či úplné samostatnosti. Vzhledem k tomu, že na Slovensku neexistovala na „politickém trhu“ nějaká výraznější poptávka po dalším setrvání ve federaci, potažmo ani silnější politická strana či jiné subjekty

⁶⁷ Archiv autora, rozhovor s Ivanem Poděštěm vedl Roman Lukáš

s přesahem do politiky jasně hájící zájmy federace – nastala pro Vladimíra Mečiara a jeho lidi vynikající příležitost, jak naplnit své představy a plány. I když se slovenské obyvatelstvo stavělo ve většině případů za společný stát – přesto se většina ztotožňovala s modelem uspořádání vzájemných vztahů, ve kterých bude Slovensko autonomní do takové míry, že už míra autonomie bude hraničit se samostatností (viz. například návrhy na mezinárodněprávní subjektivitu Slovenska). Vladimír Mečiar, který si byl dobře vědom této sociálně-politické reality, si jen hlídal, aby se ve větší míře nevyjadřoval negativně o další budoucnosti federace a udržoval tak masu voličů na své straně. Rozdílné – v mnohých oblastech vlastně až protikladné - směřování obou národů lze vypožorovat i z výsledků voleb v roce 1992, které jen stvrdily odlišné politické ideje a východiska obou tehdejších vládnoucích stran.

V praktické části práce takovému postoje vyjadřovali i někteří slovenští narátoři. V jejich dnešních postojích se vyskytovala jistá ambivalence, protože na jedné straně vítali samostatnost Slovenska, na druhé pak vyjadřovali lítost nad tím, jaké špatné ovoce rozdělení v oblastech příhraničí přineslo a s nostalgií vzpomínali na společné soužití. Z retrospektivy pak např. pan Galko dokonce připustil, že by dnes hlasoval za znovusjednocení. Někteří slovenští narátoři naproti tomu ale už od počátku 90. let s rozdělením zcela jasně nesouhlasili. Český, respektive moravský postoj k rozdělení z pohledu narátorů by se dal zesumarizovat následovně - Rozdělení jsme si spíše nepřáli, ale v žádném případě nebudeme Slovákům bránit v naplňování jejich přáních a jakýmkoliv způsobem usilovat o zachování statusu quo. Když chtějí samostatnost, ať ji také mají.

Snad nejnapadnější rozpor se ve výpovědích narátorů objevoval v otázce – který stát doplácel v oblasti hospodářství na druhý. Zatímco moravští narátoři byli

přesvědčení, že český národ na slovenský, slovenští se zase domnívali, že s rozdělením bylo Slovensko ošizeno o mnohé prostředky, které mělo jinak náležet jemu.

Pokud ale narátoři hodnotili vzájemné vztahy v příhraničních oblastech – nedali na druhou stranu dopustit a naopak vztahy a vůbec celé soužití v některých případech až vychvalovali. V každodenním životě zažívali narátoři v souvislosti s rozdělením rozsáhlé změny, takže se sliby některých politických představitelů, že důsledky rozpadu obyvatelé ani nepocítí, minuly s pravdou. Velké obtíže a nepříjemnosti čekaly hned po rozdělení usedlíky ze slovenské osady Rybníky ve spojitosti s poklesem dopravní obslužnosti a komplikacemi s docházením na pro ně nejbližší železniční zastávku či obchod na moravské straně. Postupné rušení nejrůznějších přeshraničních železničních i autobusových spojů nakonec vyústilo v naprostou absenci veřejného dopravního spojení mezi oběma zeměmi v této oblasti. V souvislosti s poklesem v dopravní obslužnosti, ale i dalšími faktory, také došlo k významnému úbytku pracovníků z jednoho státu na území druhého. Je ale nutno podotknout, že převážil spíše odliv českých pracovníků ze Slovenska. Dalším jevem, který do oblasti přineslo rozdělení a vznik hraniční linie, bylo převaděčství osob ze zemí třetího světa, na které si ale narátoři kupodivu nijak nestěžovali. Mezi usedlíky samotnými se zase především kvůli složité byrokracii příležitostně objevovaly případy pašování dobytka a jiného zvířectva. Velké komplikace představovaly pro obyvatele pochopitelně i běžné kontroly při přechodech hranic nebo nutnost vyměnit si před plánovanou cestou do druhé země vlastní měnu za cizí. Četnost vzájemných kontaktů a střetnutí po rozdělení hodnotí narátoři rozličně, protože někteří mají za to, že k žádným změnám nedošlo, ale s ohledem na výpovědi některých dalších – bych pravděpodobně musel konstatovat, že k určitému ochlazení a

omezení vzájemných setkání do určité míry stejně došlo. Jediná věc, která tedy určitě zůstává nezměněna, je vědomí určité sounáležitosti a vzájemnosti a dobré vztahy k obyvatelům na druhé straně hranice, kterou mi potvrdili a proklamovali všichni narátoři s tím, že se některé přerušené vazby či tradice začínají nyní znovu obnovovat. Do budoucnosti bude určitě zajímavé pozorovat, jestli se tyto nadstandardní vztahy a pocity sounáležitosti udrží i mezi novou generací. Vzhledem k faktu, že jsem při návštěvě jednoho z narátorů narazil na jeho vnuka, který se zrovna chystal stejným směrem a do stejné vesnice jako já – jen na jiné místo - na halový fotbalový turnaj, kde měl být součástí smíšeného česko-slovenského týmu. To může být praktickou ukázkou, že tyto vztahy mohou vydržet i mezi nejmladšími lidmi v regionu jižního Valašska a středního Pováží na moravko-slovenském pomezí.

Literatura a prameny:

Rozhovory:

Rozhovory jsem vedl průběžně v různých termínech od listopadu 2011 do března 2012

Archiv autora, rozhovory s paní Františkou Miklasovou vedl
Roman Lukáš,
Pořízeno 2. prosince a 16. února v Nedašově

Archiv autora, rozhovory s panem Bohuslavem Bartlem vedl
Roman Lukáš,
Pořízeno 27. listopadu a 6. března v Sidonii

Archiv autora, rozhovory s panem Ivanem Poděštěm vedl
Roman Lukáš,
Pořízeno 27. listopadu a 6. března v Nedašově Lhotě

Archiv autora, rozhovor s panem Františkem Fojtíkem vedl
Roman Lukáš,
Pořízeno 26. listopadu v Nedašově

Archiv autora, rozhovor s panem Františkem Kolínkem vedl
Roman Lukáš,
Pořízeno 29. listopadu v Sidonii

Archiv autora, rozhovory s panem Aloisem Krajčím vedl
Roman Lukáš,
Pořízeno 25. listopadu a 19. března v Horném Srnie,

Archiv autora, rozhovory s panem Miroslavem Galkem vedl
Roman Lukáš,

Pořízeno 25. listopadu a 17. března v Horném Srnie

Archiv autora, rozhovory s panem Michalem Králíkem vedl
Roman Lukáš,

Pořízeno 25. Listopadu a 17. Března v Horném Srnie

Archiv autora, rozhovor s panem Rudolfem Florišem vedl
Roman Lukáš,

Pořízeno 2. prosince v Tuchyni

Archiv autora, rozhovor s paní Viktorií Pekařovou vedl
Roman Lukáš,

Pořízeno 17. března v Rybníkách

Literatura:

ANTALOVÁ, Ingrid: *Verejnosť proti násiliu 1989 – 1991. Svedectva a dokumenty*, Bratislava: Nadácia Milana Šimečku 1998. ISBN 8096758829

BALÍK, S. a kol.: *Politický systém českých zemí*, Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2005. ISBN 80-210-3307-X

CABADA, L. a VODIČKA, K.: *Politický systém České republiky*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-718-3

COHEN, L. J. – J. DRAGOVIĆ-SOSO. *State collapse in South-Eastern Europe: new perspectives on Yugoslavia's disintegration*. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2008. ISBN 978-1-55753-460-6.

GÁL, Fedor: *Dnešní krize česko-slovenských vztahů*. Praha: Sociologické nakladatelství 1992. ISBN 80-901059-4-7

GRÓNSKÝ, J. - HŘEBEJK, J.: *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa IV. (1989-1992)*. Praha: Karolinum 2001 ISBN 80-246-0177-X.

JANÍK, Miloslav. *Rozdělení Československa z pohledu obyvatel vybraných obcí moravsko-slovenského pomezí*. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Soudobé dějiny – Orální historie. 2010

JIČÍNSKÝ, Zdeněk. (2003). *Ke ztroskotání československého federalismu*. In: VODIČKA, Karel (ed.). (2003). *Dělení Československa : deset let poté ...* Praha: Volvox Globator. ISBN 80-7207-479-2

KAPLAN, Petr. *Rozpad Československa a Jugoslávie. Komparativní případová studie*. Praha, Diplomová práce, Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. 2011

KIPKE, R. - VODIČKA, K. *Rozloučení s Československem: příčiny a důsledky československého rozchodu*. Praha: Český spisovatel, 1993. ISBN 80-202-0447-4

KOLEKTIV AUTORŮ. *Dějiny zemí koruny české II*. Litomyšl, Praha: Paseka 2003. ISBN 80-7185-606-1

KLIMEK, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české XIII.*, Litomyšl, Praha: Paseka, 2000. ISBN 80-7185-328-3

KOPEČEK, Lubomír: *Éra nevinosti, česká politika Slovensku 1989 – 1997*. Brno: Barrister/Principal 2010. ISBN 978-80-87029-98-5

KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*, Praha: Argo 2005. ISBN 80-7203-612-2

KUNŠTÁT, Miroslav. (2008). *Rozdělení Československa*. In: HEISS, Gernot a kolektiv (ed.). (2008). *Česko a Rakousko po konci studené války*. Ústí nad Labem: Albis international, 2008. ISBN 978-80-86971-95-7

LIPTÁK, Lubomír. *Slovensko ve 20. storočí*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry 1968. ISBN 80-89034-75-6

LUKAS, Zdeněk. (2003). *Češi a Slováci: hospodářské a sociální diskrepance*. In: VODIČKA, Karel (ed.). (2003). *Dělení*

Československa : deset let poté.. Praha: Volvox Globator. ISBN 80-7207-479-2

MIOVSKÝ, Michal: *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80 – 247 – 1362

MLYNÁRIK, Ján. (2003). *História česko-slovenských vzťahov*. In: VODIČKA, Karel (ed.). (2003). *Dělení Československa : deset let poté...* Praha: Volvox Globator. ISBN 80-7207-479-2

OLIVOVÁ, V.: *Československé dějiny 1914 – 1939*, Praha: Karolinum, 1991. ISBN 80-7066-419-3

PACNER, Karel. *Osudové okamžiky Československa*. Praha: Themis, 1997. ISBN 80-85821-46-X

PŘÍHODA, P. - OTÁHAL, M. – PITHART, P. –.: *Češi v dějinách nové doby*, Praha: Rozmluvy, 1990. ISBN 80-210-3307

RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století, Československé vztahy 1945-1992*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1998. ISBN 80-86142-06-X

RYCHLÍK, Jan. *Rozpad Československa: česko-slovenské vztahy 1989-1992*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002. ISBN 80-88880-02-5.

ŠTEFANOVIČ, Milan. *Zrod slovenskej štátnosti a zánik česko-slovenskej federácie*. Bratislava: IRIS, 1999. ISBN 80-88778-88-3

STEIN, Eric. *Česko-Slovensko: konflikt, roztržka, rozpad*. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-74 200-0752-0

STRAUSS, Anselm – CORBINOVÁ, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, 1999. ISBN 80-85834-60-X

STRMISKA, Maxmilián a kolektiv. *Politické strany moderní Evropy*, Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-038-0

SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize: (od listopadu 1989 do června 1990)* Praha: Prostor, 2003. ISBN 80-7260-099-0

VANĚK, M. – MÜCKE, P. – PELIKÁNOVÁ, H.: *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: ÚSD AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-089-1

VANĚK, Miroslav: *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: ÚSD AV ČR, 2004. ISBN 80-7285-045-8

VODIČKA, Karel: *Dělení Československa: deset let poté*. Praha Volvox Globator, 2003. ISBN 80-7207-479-2

..

VODIČKA, Karel. (2003). *Příčiny rozdělení: shrnující analýza po deseti letech*. In:

VODIČKA, Karel. (ed.). (2003). *Dělení Československa: deset let poté...* Praha: Volvox Globator. ISBN 80-7207-479-2

WOLF, Karol. *Podruhé a naposled aneb Mírové dělení Československa*. Praha: G plus G, 1998. ISBN 80-86103-10-2

Články v časopisech a magazínech:

KUSÝ, Miroslav: *Mečiar je čistý pragmatik*, Lidové noviny – 16.6., 1992

LIJPHART, Arend: *Consociation and Federation: Conceptual and Empirical Links*, Canadian Journal of Political Science, roč. XII, č. 3, 1979, s. 499 – 515

NOVOTNÝ, Lukáš: *Historická paměť podle Maurice Halbwachse*, Sociologický webzin, Ústav AV ČR, 2007

Dostupné on-line na -
<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=266&lst=1> – ověřeno ke dni 29.6. 2012

ŠUBRT, Jiří –PFEIFEROVÁ, Štěpánka: *Kolektivní paměť jako předmět*

historicko-sociologického bádání, Historická sociologie, Nezávislé centrum pro studium politiky, 2010

Dostupné on-line na -
[http://www.historickasociologie.cz/docs/01_2010/kolektivni_pamet.pdf?phpMy](http://www.historickasociologie.cz/docs/01_2010/kolektivni_pamet.pdf?phpMyAdmin=tEAgvVdYp3Qikb07agfLOFOO18a)

[Admin=tEAgvVdYp3Qikb07agfLOFOO18a](http://www.historickasociologie.cz/docs/01_2010/kolektivni_pamet.pdf?phpMyAdmin=tEAgvVdYp3Qikb07agfLOFOO18a) - ověřeno ke dni 29.6. 2012

RYCHLÍKOVÁ, Magdalena: *Důsledky rozdělení Československa na život obyvatelstva moravsko-slovenského pomezí*. In: Lidé a města 1, s. 29-66, Institut základů vzdělanosti Univerzity Karlovy v Praze, 1999

Další prameny:

- Tisková zpráva - *Pocity spojené se vznikem samostatné České republiky po rozdělení Československa a názory obyvatel na vybrané příčiny rozdělení*, Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. , 2007
http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100748s_po80117c.pdf
ověřeno ke dni 29.6.2012

- Týdeník ZLÍNSKÉ NOVINY - již zaniklý týdeník pro oblast zlínského okresu, vydání z let 92-93

- Obecní noviny LIPOVEC – noviny obce Horné Srnie
vydání z let 92-93

- OBECNÍ KRONIKA – HORNÉ SRNIE

Internetové stránky obce Nedašov -
<http://www.nedasov.cz/>

Internetové stránky obce Sidonie -
<http://www.sidonie.wbs.cz/>